

DVT

2020/3
ročník/volume LIII

Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

OBSAH

- 119 Editorial
- ČLÁNKY
- 120 Milada Paulová a její působení v mimouniverzitních vědeckých institucích • DANIELA BRÁDLEROVÁ
- 131 Jaroslav Bidlo jako člen Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění • MAREK ĎURČANSKÝ
- 152 Historik Josef Macůrek a brněnská škola historické slavistiky • RADOMÍR VLČEK
- 188 Między filologią a historią. Slawistyka w dorobku naukowym Henryka Batowskiego • SEBASTIAN GRUDZIEN
- RECENZE
- 207 Zvláštní číslo časopisu Centaurus: Histories of Epidemics in the time of Covid 19. Spotlight issue 62, 2020, č. 2 • PETR HAMPL
-
- OBÁLKA
- 400 let od vydání spisu Novum Organum Francise Baconi

CONTENTS

119 Editorial

ARTICLES

- 120 Milada Paulová and her activity in non-university science institutions • DANIELA BRÁDLEROVÁ
- 131 Jaroslav Bidlo as a Member of the Royal Bohemian Society of Sciences and the Czech Academy of Sciences and Arts • MAREK ĎURČANSKÝ
- 152 Josef Macůrek as a historian and the Brno school of historical Slavic studies • RADOMÍR VLČEK
- 188 Between filology and history. Slavonic studies in the scientific output of Henryk Batowski • SEBASTIAN GRUDZIEŃ

REVIEWS

- 207 Zvláštní číslo časopisu Centaurus: Histories of Epidemics in the time of Covid 19. Special issue of Centaurus 62, 2020, č. 2 • PETR HAMPL

COVER

400 years since the publication of Francis Bacon's Novum Organum

Editorial

Historická slavistika se ve střední Evropě emancipovala od filologicky orientované slavistiky na přelomu 19. a 20. století. Vedle vzniku závažných vědeckých děl byla vnějším projevem této skutečnosti institucionalizace oboru, který si nadále udržoval nezanedbatelné vazby ke slovanské filologii. Institucionalizací je v tomto případě třeba rozumět vznik samostatných univerzitních kateder (řádných profesur), a poté také samostatných vědeckých pracovišť, jakým byl například pražský Slovanský ústav. Vzhledem ke komplikované geopolitické situaci střední Evropy na konci 19. a v první polovině 20. století byla historická slavistika více než jiné obory ovlivňována vývojem vnitropolitické a zahraničněpolitické situace.

Z těchto předpokladů vycházeli organizátoři mezinárodního workshopu s názvem „Vývoj historické slavistiky v geopolitických proměnách střední Evropy v první polovině 20. století“, který byl za spolupráce Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy uspořádán v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd, v. v. i., ve dnech 26.–27. září 2019. Workshop byl jedním z plánovaných výstupů projektu GA ČR č. 18-20451S „Jaroslav Bidlo a Mílada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy“. Z původně přihlášených patnácti příspěvků jich zaznělo čtrnáct. V diskusích nad nimi se účastníci zamýšleli nad postavením historické slavistiky ve vztahu k blízkým disciplínám, proměnami výuky oboru v rámci vysokého školství, rolí předních osobností oboru, politickými vlivy na institucionální zázemí historické slavistiky a její celkové pojetí, dominujícími tématy nebo formami mezinárodní spolupráce v rámci oboru ve sledovaném období.

Pro publikování příspěvků z workshopu měli organizátoři díky laskavosti redakcí časopisů *Práce z dějin Akademie věd* a *Dějiny věd a techniky* možnost rozdělit texty do několika čísel těchto časopisů. Pojátkem příspěvků shromážděných v *Pracích z dějin Akademie věd* (č. 1/2020 a 2/2020) je především mezinárodní a geopolitický rozměr historické slavistiky, zatímco příspěvky v předkládaném monotematickém čísle DVT jsou zaměřeny na zakladatelské osobnosti české historické slavistiky, jejich žáky a spolupracovníky. Lepší poznání vývoje historické slavistiky ve střední Evropě první poloviny 20. století může napomoci také při výzkumu některých aspektů institucionálního zajištění exaktních věd, s jejichž představiteli se historici a slavisté pravidelně setkávali v profesorských sborech fakult, akademických senátech a prezidiích vědeckých společností.

Rádi bychom poděkovali všem autorům, spoluorganizátorům a v neposlední řadě pak Společnosti pro dějiny věd a techniky, jakož i redakci *Dějiny věd a techniky* za vstřícnost a podporu.

Daniela Bráđlerová – Marek Ďurčanský

Milada Paulová a její působení v mimouniverzitních vědeckých institucích¹

Daniela Brádlarová

Milada Paulová and her activity in non-university science institutions: The article discusses the activities of the Czech historian and Byzantologist Milada Paulová in Czech non-university scientific institutions: the Royal Bohemian Society of Sciences (RBSS) and the Czech Academy of Sciences and Arts (CASA), the Czechoslovak National Research Council (CNRC) and the Slavic Institute (SI). The historian Milada Paulová was most active in her non-university career, after 1945, at Slavic Institute and Czechoslovak National Research Council.

Keywords: Milada Paulová – byzantology – slavic studies – Royal Bohemian Society of Sciences – Czech Academy of Sciences and Arts – Czechoslovak National Research Council – Slavic Institute

Milada Paulová² je v historickém povědomí úzce spjata především s Univerzitou Karlovou, přičemž její mimouniverzitní činnost zůstává poněkud stranou badatelského zájmu. Následující příspěvek se proto pokusí přiblížit působení Milady Paulové v českých mimouniverzitních vědeckých institucích. Česká vědecká obec díky své usilovné snaze o vyrovnání se vědě německé, resp. západoevropské, dosáhla do roku 1914 řady úspěchů. Zásadním úspěchem bylo dobudování českého školského systému, rozdělení pražské univerzity na českou a německou část a zřízení českého vysokého učení technického. Neméně důležitým procesem byly snahy o rozvinutí široké mimouniverzitní vědecké činnosti, ideálně s mezinárodním přesahem a nacionálně reprezentativním charakterem. Tuto roli plnily až do roku 1918 především

¹ Studie vznikla v rámci řešení grantového projektu Grantové agentury ČR: č. GA18-20451S – Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy.

² Srov. L. Havlíková, „První žena na Universitě Karlově“. (Paměti Milady Paulové), *Slovanské historické studie (dále SHS)* 34, 2009, s. 127–166; M. Kudělka – Z. Šimeček a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Bio-bibliografický slovník*, SPN: Praha 1972, s. 368–370; případně nekrology: B. Zástěrová, „Milada Paulová“, *Byzantinoslavica* 31, 1970, s. 295–297; M. Šesták, „Za profesorkou dr. Miladou Paulovou“, *Československý časopis historický* XVIII, 1970, s. 342–344; B. Zástěrová – M. Šesták, „Milada Paulová (1891–1970)“, *Slovanský přehled* 56, 1970, s. 216–218.

dvě vědecké společnosti – Královská česká společnost nauk³ a Česká akademie věd a umění.⁴ Po první světové válce byl nový samostatný stát postaven před nezbytný úkol modernizovat a dobudovat „československou“ vědu a dostat ji do úzkého sepětí s mezinárodní vědeckou obcí. K tomuto účelu byly založeny Masarykova akademie práce⁵ a Československá národní rada badatelská.⁶ Členství ve výše uvedených společnostech bylo záležitostí jak pracovní, tak reprezentativní.

Královská česká společnost nauk (KČSN)

Nejstarší vědeckou společností byla Královská česká společnost nauk⁷ (1784), která byla založena jako jazykově utravvistická, mezinárodní, na egalitářských principech fungující a pokrývající celé spektrum vědeckého bádání. Jejími členy se stali významní čeští vzdělanci, vědci a osobnosti úzce spjaté s obrozeneckým hnutím – tedy česká intelektuální elita. Rozvoj „německé“ vědy v rámci KČSN byl výrazně upozaděn v meziválečném období, kdy již nebyli voleni noví členové německé národnosti. Přestože se KČSN potýkala neustále s nedostatkem peněz, její členská základna pomalu, ale jistě stoupala a na konci dvacátých let dosáhla více než 278 členů. Její organizační struktura se během svého fungování sice několikrát proměnila, ale od roku 1868 se ustálila ve dvou třídách – pro filosofii, historii a filologii; II. pro matematiku a vědy přírodní.⁸ KČSN za celou dobu svého fungování zvolila do svých řad pouze 4 ženy, a to ještě jako přesporní nebo mimořádné členky: 12. ledna 1927 – Marie Curie-Sklodovská (přesporní členka) – II. třída;⁹ 9. ledna 1929 – Milada

³ Srov. J. Petráň, „Královská česká společnost nauk: Místo České učené společnosti v dějinách proudu vědy“, in: J. Pánek – P. Vorel (ed.), *České dějiny ve znamení kultury. Výbor studií*, Univerzita Pardubice: Pardubice 2010.

⁴ Srov. J. Pokorný, „Česká akademie věd a umění do roku 1918“, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia Docta*, Academia: Praha 2010, s. 194–233.

⁵ Srov. E. Těšínská, „Masarykova akademie práce“, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia Docta*, Academia: Praha 2010, s. 286–331.

⁶ Srov. D. Brádrlová, „Československá národní rada badatelská“, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia Docta*, Academia: Praha 2010, s. 332–364.

⁷ M. Pokorná, „Královská česká společnost nauk“, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia Docta*, Academia: Praha 2010.

⁸ M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, disertační práce, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 2001, s. 43.

⁹ Tamtéž.

Paulová (I. třída); 9. ledna 1946 – Albína Dratvová (I. třída); v poslední fázi fungování společnosti Flora Kleinschnitzová.¹⁰

Členství Milady Paulové v KČSN bylo odrazem jejich dosavadních vědeckých úspěchů a faktu, že jako první žena v Československu dosáhla docentského titulu. Ale zcela jistě zde působil vliv jejího učitele Jaroslava Bidla, který byl jedním z funkcionářů KČSN. Jaroslav Bidlo po celou dobu svého pedagogického působení podporoval publikování zdařilých seminárních prací „svých“ studentů, a to především ve *Věstníku KČSN* a *Časopise Matice moravské*:¹¹ „Jakožto ředitel historického semináře, kde jsem se přímo zblízka stýkal se svými žáky, jsem vcelku měl šťastnou ruku, neboť jsem dal podnět k celé řadě prací svých žáků, které vyšly tiskem... Největšího úspěchu docílila Milada Paulová... Po ní pak Macůrek. Oba velmi krásně vypracovali témata mnou navržená a zůstali mými spolupracovníky a přáteli.“¹²

Prostřednictvím Jaroslava Bidla se tak KČSN stala tou institucí, která poskytla Miladě Paulové prostor k jejím prvním vědeckým krůčkům, kdy jí Bidlo zařadil, 19. 2. 1917 v prostorách KČSN v Celetné ulici, její první veřejnou přednášku „Styky českých husitů s Cařihradskou církví na základě církevních poměrů byzantských“.¹³ A byla to opět KČSN, která v přeneseném slova smyslu umožnila Paulové ucházet se o titul mimořádné profesorky. Po dlouholetých dramatických vzájemných sporech o adekvátnost specializace na moderní dějiny jako relevantního podkladu pro získání profesorského titulu dosáhl nakonec Bidlo svého vítězství a přiměl Paulovou

¹⁰ Tamtéž, s. 45.

¹¹ E. Procházková – P. Suchá, „Poměr tzv. pannonských legend k legendám byzantským století 8.–10.“, *ČMM* 39, 1915, s. 28–66; R. Vindiš, „Bratra Lukáše Pražského názory o eucharistii“, *Věstník Královské české společnosti nauk (VKČSN)*, 1921–1923, s. 1–196; E. Janoušek, „Konfesse Jednoty bratrské od oddělení ‚Malé stránky‘ k prvním jejím stykům s Lutherem“, *ČMM* 47, 1923, s. 15–52; G. Šašková, „Jednota bratrská a konsistoř podobojí v době administrátorství M. Václava Korandy“, *VKČSN*, 1925, s. 1–86; J. Rys, „Matouš Čák Trenčanský“, *VKČSN*, 1927, s. 1–75; M. A. Andrejeva, *Očerki po kulture byzantskeho dvora*, Královská česká společnost nauk: Praha 1927; M. Paulová, „Styky českých husitů s Cařihradskou církví na základě církevních poměrů byzantských“, *Časopis Musea království českého* 92, 1918, s. 1–20, 111–121, 215–228, 306–319; 93, 1919, s. 17–33; J. Macůrek, „Husitství v rumunských zemích“, *ČMM* 51, 1927, s. 1–98. In: D. Brádrlová – J. Hálek (ed.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací? Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií*, MUA: Praha 2014, s. 123.

¹² D. Brádrlová – J. Hálek (ed.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 66.

¹³ Viz *Národní politika*, 18. února 1917; D. Brádrlová – J. Hálek (ed.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 12.

vrátit se k byzantologii.¹⁴ Profesor Paulové doporučil vypracovat syntetickou práci věnovanou středověkému tématu, která by prokázala šíři jejich byzantologických znalostí a schopnost použití historické metody. Pokud by tento úkol úspěšně splnila, byl Bidlo a Šusta ochoten navrhnout její jmenování mimořádnou profesorkou.

Paulová si zvolila téma „Význam islámu v kultuře Středomoří“, s nímž byl profesor *natolik spokojen, že požádal významného byzantologa profesora Henriho Grégoira*¹⁵ o vydání studie v časopise *Byzantion*. Gregoire sice uznal význam a kvalitu práce, ale vydání odmítl z důvodu přílišné obsáhlosti díla. Poněkud zklamáný Bidlo se proto rozhodl iniciovat vydání její práce ve *Věstníku KČSN* ve francouzském překladu „L'islam et la civilisation méditerranéenne“. Vzhledem k doznívající ekonomické krizi, kdy KČSN zápasila s omezeným rozpočtem, požádal Bidlo o finanční pomoc Kancelář prezidenta republiky, resp. Přemysla Šámala: „Vzhledem k tomu přináší uveřejnění práce slečny Paulové Společnosti veliké vydání. Společnost ovšem ráda by je nesla, poněvadž práce slečny Paulové jí nebude v cizině k hanbě, ale přesto bylo by pro ni velikou úlevou, kdyby na vydání této práce bylo možno dostati nějakou podporu. Věda, že Vy jste slečně Paulové velice nakloněn, prosím Vás uctivě a snažně, abyste podle možností jí z peněz kabinetních, jimiž disponujete, poskytl nějakou podporu.“ Kancléř ihned informoval prezidenta Masaryka, který jí poskytl na vydání díla 3000 Kč.¹⁶ I když se cesta Paulové k mimořádné profesuře, kterou získala v roce 1935,¹⁷ ještě trochu zkomplikovala, byla KČSN tou institucí, která byla s její univerzitní kariérou nejvíce spojena. Paulová byla členkou Společnosti až do jejího konce v roce 1952, kdy byla nahrazena Československou akademií věd (ČSAV).¹⁸

¹⁴ Srov. D. Brádlarová – J. Hálek, „Osobní a profesní vztahy Milady Paulové a Jaroslava Bidla na pozadí jejich vzájemné korespondence“, in: J. Šouša – I. Ebelová, *Inter laurum et olivam*, Karolinum: Praha 2007, s. 163–170; D. Brádlarová – J. Hálek (ed.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?* D. Brádlarová – J. Hálek (ed.), „Drahý pane kancléři...“ *Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala. 1. díl (1921–1935)*, MUA: Praha 2011; D. Brádlarová – J. Hálek (ed.) „Drahý pane kancléři...“ *Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala. 2. díl (1936–1939 [1945])*, MUA: Praha 2012.

¹⁵ Henri Grégoire (1881–1964), belgický historik a zakladatel belgické byzantologie; profesor středověkých dějin na univerzitě v Bruselu; v době druhé sv. války působil v USA (University of California, Berkeley), po jejím skončení se vrátil do Bruselu.

¹⁶ D. Brádlarová – J. Hálek (ed.), „Drahý pane kancléři...“, 1. díl, J. Bidlo P. Šámalovi 6. leden 1934; dokument č. 289, s. 374–375.

¹⁷ Milada Paulová byla jmenována mimořádnou profesorkou s účinností od 1. října 1935.

¹⁸ Dne 29. října 1952 přijalo Národní shromáždění zákon o Československé akademii věd, která nahradila stávající vědecké společnosti, včetně KČSN.

Slovanský ústav

Slovanský ústav byl jednou z moderních vědeckých institucí, reprezentujících samostatné Československo a institucí přímo podporovanou státem.¹⁹ Slovanský ústav byl ustaven zákonem z 25. ledna 1922 o zřízení ústavu Slovanského a Orientálního, činnost ale zahájil až v roce 1928. Jeho hlavním úkolem bylo pěstování kulturních a hospodářských styků se slovanskými zeměmi a dále pak výchova odborných pracovníků, pořádání jazykových kurzů, poskytování badatelských stipendií, zaměřených na podporu a výzkum hospodářství slovanských zemí. Slovanský ústav věnoval velkou péči publikační činnosti, měl několik tiskových platforem,²⁰ z nichž největšího věhlasu, též díky Miladě Paulové, dosáhla *Byzantinoslavica*. Ústav byl rozdělen na odbor kulturní a národohospodářský. V čele ústavu stál předseda a vedení společnosti tvořilo: prezidium, výbor, pléna obou odborů a valné shromáždění řádných členů. Členové se dělili na řádné, zahraniční a čestné.²¹ Postupem času byla zavedena i kategorie tzv. činných členů, resp. mimořádných členů, kteří se mohli aktivně zúčastnit práce ve Slovanském ústavu.²² Mezi prvními členy Slovanského ústavu (25) byla v roce 1929 zvolena jako první žena Milada Paulová.²³ Členkami Slovanského ústavu se do roku 1953 staly celkem čtyři ženy a všechny v I. odboru: Milada Paulová, 28. března 1929, obor historie; Marija Andrejevová, 18. května 1931, obor historie; Naděžda Melniková-Papoušková, 31. května 1932, spisovatelka; Draho-míra Stránská, 26. června 1934, obor etnografie.²⁴

Milada Paulová se do činnosti Slovanského ústavu intenzivně zapojila až v druhé polovině čtyřicátých let, kdy se jí podařilo zachránit skomírající *Byzantinoslavica*²⁵

¹⁹ J. Bečka, „Slovanský ústav v letech 1922–1963“, *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii* 68, sešit 3–4, 1999, s. 408.

²⁰ Dále byla vydávána *Ročenka, Knihovna, Práce a Rukověti* Slovanského ústavu. In: M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 58.

²¹ H. Barvíková – H. Janderová – V. Podaný, *Fondy a sbírky Archivu Akademie věd České republiky*, Archiv Akademie věd České republiky: Praha 1999, s. 44–45; M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 58.

²² M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 58.

²³ Viz *Protokol o zasedání volební komise Slovanského ústavu ze dne 18. 1. 1929*, MÚA AV ČR, fond Slovanského ústavu, k. 8, i. č. 43; M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 59.

²⁴ M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 59.

²⁵ Srov. D. Brádlarová, „Milada Paulová a pražská univerzita: historická slavistika“, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tomus LIX. Fasc. 1, 2019, s. 97–147.

a proměnit je v mezinárodně uznávanou byzantologickou tiskovou platformu. V roce 1946 uvažovalo prezidium Slovanského ústavu, že jeho vydávání zastaví, protože časopis nedosáhl očekávaného mezinárodního úspěchu.²⁶ Aby se časopis stal mezinárodně uznávaným a vyhledávaným, bylo nutné navýšit počet příspěvků věnovaných komplexně pojaté byzantologii, přidat bibliografický oddíl a zajistit jeho pravidelné vydávání.²⁷ Záměru Paulové nahrávala skutečnost, že stávající mezinárodní centrum byzantologických studií, soustředěné okolo časopisu *Byzantinische Zeitschrift*²⁸ zaniklo a další zahraniční časopisy²⁹ měly jen dílčí ráz. Paulová chtěla soustředit okolo *Byzantinoslavic* především byzantology ze slovanských zemí, ale usilovala též o vědce z neslovanských států.³⁰ Na obnově časopisu s Paulovou intenzivně spolupracoval paleoslovenista Bohuslav Havránek a historik umění N. L. Okuněv.³¹ Slibně se rozvíjející spolupráce se západoevropskými byzantology se v letech 1948–1949 zkomplikovala jak vytvořením „železné opony“, tak obnovou *Byzantinische Zeitschrift* (1949).³² I přes tyto závažné překážky se časopisu podařilo udržet reprezentativní okruh zahraničních příspěvatelů a spolupracovníků.³³

²⁶ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, Osobní a služební výkaz, Přehled činnosti katedry obecných dějin Historicko-filozofické fakulty Univerzity Karlovy v oboru byzantologie v desetiletí 1945–1955.

²⁷ D. Brádrlerová, *Milada Paulová a pražská univerzita: historická slavistika*, s. 129.

²⁸ Časopis *Byzantinische Zeitschrift* založil v roce 1892 zakladatel moderní německé byzantologie profesor Karl Krumbacher, který v roce 1898 založil další významný byzantologický časopis *Byzantisches Archiv*. Prvním redaktorem *Byzantinische Zeitschrift* byl Karl Krumbacher (1892–1909), poté následovali na postu redaktorů: Paul Marc (1909–1927) a August Heisenberg (1910–1930), Franz Dölger (1928–1963), Hans-Georg Beck (1964–1977), Friedrich Wilhelm Deichmann (1964–1980) a Herbert Hunger (1964–1980). Vydávání časopisu bylo přerušeno během let: 1914–1919, 1920–1923 a 1943–1949. Časopis existuje dosud a je stále důležitou tiskovou platformou pro byzantologii. MÚA AV ČR, f. Milada Paulová, k. 56 (dodatky), rukopis M. Paulové „Přehled činnosti katedry obecných dějin FF UK v oboru byzantologie v desetiletí 1945–1955“; dopis M. Paulové ministerstvu financí, 26. 7. 1945.

²⁹ V Bruselu vydávaný *Byzantion* a v Athénách vydávaný *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*. In: D. Brádrlerová, „Milada Paulová a pražská univerzita: historická slavistika“, s. 129.

³⁰ MÚA AV ČR, f. Milada Paulová, k. 56 (dodatky), Dopis M. Paulové, 26. 7. 1945.

³¹ V. Vavřínek, „Byzantská studia v Československu“, in: B. Zástěrová, *Dějiny Byzance*, Academia: Praha 1992, s. 473.

³² https://en.wikipedia.org/wiki/Byzantinische_Zeitschrift [20. 7. 2018].

³³ MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, k. 56 (dodatky), rukopis M. Paulové „Přehled činnosti katedry obecných dějin FF UK v oboru byzantologie v desetiletí 1945–1955“.

Československá národní rada badatelská (ČSNRB)

ČSNRB³⁴ byla další institucí úzce spojenou se snahami Československa zapojit čs. vědu do světového vědeckého fóra, v tomto případě prostřednictvím členství v Mezinárodní radě badatelské (CIR)³⁵ pro exaktní a přírodní vědy a Mezinárodním svazu akademií (IAU)³⁶ pro vědy společenské.³⁷ I když CIR vyzvala Československo ke spolupráci již v roce 1920, jejím řádným členem se ČSR stala až 1. ledna 1925.³⁸ Rychlejšímu zapojení ČSR do CIR bránily dlouholeté diskuse, prostřednictvím jaké vědecké instituce bude členství naplněno. Původně se vyvolenou institucí měla stát reformovaná ČAVU, prostřednictvím své II. třídy. Protože se reorganizace ČAVU neúměrně protahovala, začali odborníci z řad přírodních a technických věd navazovat mezinárodní styky separátně.³⁹ Proto bylo nakonec rozhodnuto vytvořit samostatnou instituci Československou národní radu badatelskou, akcentující rozvoj přírodních a technických věd.⁴⁰ Celospolečenský vývoj si vyžádal v roce 1935 rozšíření původních 10 odborů o dalších deset, zastřešujících humanitní a společenské vědy. V rámci této reformy byli do činnosti ČSNRB začleněni prostřednictvím XVI. historického odboru i českoslovenští historici.⁴¹

Přestože se Milada Paulová stala členkou ČSNRB až v roce 1946,⁴² sehrála tato instituce v jejím životě stěžejní roli v tíživých letech nacistické okupace. ČSNRB

³⁴ Srov. D. Brádlarová, „Československá národní rada badatelská“, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia Docta*.

³⁵ Conseil International de Recherches.

³⁶ International Academic Union.

³⁷ D. Brádlarová, *Československá národní rada badatelská*, s. 332–364.

³⁸ D. Brádlarová, „Nová věda v novém státě – Emancipace československé vědy v rámci ČSNRB s přihlédnutím k historické slavistice“, *Práce z dějin Akademie věd*, roč. 11, 2019, č. 1, s. 5–6.

³⁹ ČSR vstoupila před založením ČSNRB a vstupu do CIR do Mezinárodní unie geodetické a geofyzikální, Mezinárodní unie astronomické, Mezinárodní unie pro čistou a užitou chemii, Mezinárodní unie matematické. Viz J. Levora, „Československá národní rada badatelská – její význam a účast v mezinárodní vědecké spolupráci“, *Dějiny vědy a techniky* 15, 1982, s. 152–153.

⁴⁰ Srov. J. Tvrďá, „Snahy o centralizování technického výzkumu ČSR v letech 1918 až 1939“, *Dějiny vědy a techniky* 5, 1972, s. 154–164.

⁴¹ MÚA AV ČR, fond Československá národní rada badatelská (ČSNRB), k. 12, i. č. 49, Zprávy o činnosti historického odboru.

⁴² D. Brádlarová, „Nová věda v novém státě – Emancipace československé vědy v rámci ČSNRB s přihlédnutím k historické slavistice“, s. 14.

byla podobně jako ostatní české vědecké instituce podrobena nacistické perzekuci, která vedla k utlumení její činnosti. Jejímu předsedovi Bohumilu Němcovi se ale podařilo získat finanční podporu od Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO), díky níž mohla podporovat vědeckou práci českých vědců. Poté co byla Paulová poslána 31. 7. 1940⁴³ spolu se všemi vysokoškolskými profesory na dovolenou s čekatelným,⁴⁴ byla to právě Národní rada badatelská (NRB),⁴⁵ která jí poskytla prostor pro vědeckou práci. Pod rouškou podpory vědecké práce jí mohla NRB každoročně přispívat na zajištění základních životních potřeb (4000 až 5000 K ročně).⁴⁶ Díky podpoře NRB vznikly následující práce: *Dějiny byzantské říše*; kapitola „Evropský sever a východ do sklonku 13. věku“ ve IV. díle *Dějín lidstva*.⁴⁷ Vedle toho Paulová začala pracovat na popularizačních knihách věnovaných dějinám Ruska⁴⁸ a Byzantské říši a studii o mezinárodních vztazích Karla IV. s evropským východem.⁴⁹

Ihned po ukončení války a okupace v roce 1945 byla Milada Paulová zvolena členkou XVI. Odboru věd historických,⁵⁰ spolu s rektorkou Palackého univerzity v Olomouci Jiřinou Popelovou-Otáhalovou – XIV. Odbor filosofický (obor filosofie).⁵¹ Historický odbor se primárně věnoval propagaci české historické vědy v zahraničí prostřednictvím uplatnění vědeckých prací v zahraničních časopiseckých

⁴³ Výnosem MŠANO z 11. 7. 1940. Na dovolené s čekatelným byla M. Paulová od 31. 7. 1940 do 31. 5. 1945. In: AUK, fond FF UK 1882-2000, k. 47, i. č. 566 – Milada Paulová, Osobní/slужеbní výkaz, Přehled působení ve službě do 31. března 1950.

⁴⁴ MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, k. 56 (dodatky), Listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, Dopis MŠANO M. Paulové, 27. 3. 1947.

⁴⁵ Původní Československá národní rada badatelská.

⁴⁶ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, Milada Paulová – osobní spis, dopis ČSNRB M. Paulové, 18. 2. 1942; 17. 2. 1943; 24. 11. 1943; dopisy M. Paulové Národní radě badatelské (potvrzení o přijetí a zprávy), 11. 10. 1941, 27. 4. 1944; 15. 5. 1944, 23. 10. 1944; 19. 12. 1944.

⁴⁷ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, Milada Paulová – osobní spis, dopis M. Paulové Národní radě badatelské z 6. 11. 1943.

⁴⁸ MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, k. 56 (dodatky), Dopis Historického spolku M. Paulové, 29. 8. 1944. Její práci dotovala Kulturní rada při Národní radě české a Historický spolek.

⁴⁹ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, Milada Paulová – osobní spis, dopis M. Paulové Národní radě badatelské, 23. 10. 1944.

⁵⁰ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, Milada Paulová – osobní spis.

⁵¹ M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 51.

platformách a vydavatelstvích a členstvím v mezinárodních vědeckých organizacích.⁵² Činnost odboru byla sice obnovena záhy po osvobození, ale byla narušována řadou nepříznivých okolností.

V první řadě se musel vyrovnat se ztrátou svých členů – tragickou smrtí svého předsedy Josefa Šusty⁵³ a odsunem Gustava Pirchana a Wilhelma Wostrého, kteří i přes svůj loajální postoj k republice sdíleli osud většiny českých Němců.⁵⁴ Další ranou byl komunistický převrat v únoru 1948 a následné diskuse o reformě vědeckého života, které se samostatnou ČSNRB již nepočítaly. Historický odbor v těchto nejistých letech proto upozadil mezinárodní spolupráci a soustředil se na zodpovídání různých dotazů, odborné posudky o udělování podpor a stipendií.⁵⁵ Historický odbor se do poslední chvíle snažil udržet zásadu finančně podporovat pouze kvalitní odborné práce, bez ohledu na nařízený selektivní požadavek, že dotovaná práce musí mít „konkrétní přínos pro naše budování socialismu“.⁵⁶ ČSNRB byla, podobně jako ostatní vědecké instituce, zrušena v roce 1952, kdy byla nahrazena ČSAV.

Česká akademie věd a umění (ČAVU)

ČAVU patřila vedle KČSN k tradičním a výrazně reprezentativním českým vědeckým institucím i přesto, že byla oproti KČSN „mladou“ institucí. Navzdory tomu, že bylo její zřízení povoleno císařem Františkem Josefem až v roce 1890 (23. ledna), dostala se do povědomí českého národa mnohem intenzivněji než její starší sestra. ČAVU byla založena se záměrem vytvořit modernější a pružnější národní vědeckou instituci, než byla KČSN, která pouze volně sdružovala významné učence. Podle

⁵² Například Josef Šusta zasedal ve výkonném orgánu „Commission internationale de coopération intellectuelle“ při Svazu národů (Ženeva) a Jaroslav Bidlo zajišťoval vědeckou spolupráci díky svému předsednictví ve Federaci východoevropských historických společností a členství v Jihoslovenské společnosti historické, bělehradského odboru. In: MÚA AV ČR, fond ČSNRB, k. 12, i. č. 49, Zprávy o činnosti historického odboru.

⁵³ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, k. 12, i. č. 49 Volby členů a funkcionářů, Přípis předsedy historického odboru generálnímu sekretáři ČSNRB, 4. 1. 1937.

⁵⁴ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, k. 12, i. č. 49, Volby členů a funkcionářů, Přípis J. Dobiáše předsednictvu ČSNRB, 12. 1945.

⁵⁵ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, k. 12, i. č. 49, Zprávy o činnosti historického odboru, 17. 5. 1950.

⁵⁶ MÚA AV ČR, fond ČSNRB, k. 12, i. č. 49, Zápis o schůzi historického odboru při ČSNRB, 22. 12. 1952.

stanov bylo úkolem ČAVU fungovat jako „samostatný vědecký ústav, jehož úlohou jest pěstovati a podporovati vědy jazykem českým i jazyk tento a jeho literaturu, pečovati o zdokonalení umění domácího a šířiti jazykem českým výsledky všeliké činnosti té, jakož i výsledky činnosti vědecké, literární a umělecké uveřejněné v jazycích jiných“.⁵⁷ Akademie se dělila do čtyř tříd: I. třída – vědy společenské, II. třída – vědy přírodní, III. třída – filologická, IV. – umění. Členství v akademii bylo řádné, mimořádné, čestné, dopisující a přesporní. V rámci akademie působily i komise, které se dělily podle formy působení např. na mezitřídní či akademické. V čele akademie stál její prezident a jeho „zástupce“ generální sekretář.⁵⁸

Po vzniku Československa stála ČAVU před otázkou reformy a modernizace své struktury a činnosti, s čímž souvisela i otázka umožnění vstupu žen do řad ČAVU.⁵⁹ Nové stanovy ČAVU, vládou schválené 23. května 1923, explicitně deklarovaly, že se členy ČAVU mohou stát i ženy. Přitom původní stanovy (1890) výslovně nezakazovaly členství žen.⁶⁰

Během existence ČAVU bylo zvoleno celkem 12 žen, z toho byly pouze 2 vědkyně a ostatní spisovatelky.⁶¹ Jako první byla zvolena coby zahraniční členka již zmíněná Marie Curie-Sklodovská (1908 – II. třída) a druhou a poslední vědkyní byla zvolena Milada Paulová (9. 4. 1946 – II. třída). Členství Milady Paulové bylo oceněním její dosavadní vědecké činnosti, ale bylo víceméně formální, kdy se Paulová do činnosti ČAVU nijak výrazně nezapojila.

Závěrem lze říci, že Milada Paulová byla v rámci své mimouniverzitní kariéry odborně nejaktivnější ve Slovanském ústavu, a to při obnově časopisu *Byzantino-slavica*. V tomto případě byla spíše ideovým tvůrcem jeho nové, mezinárodně akceptovanější podoby, protože jí zdravotní stav neumožnil stát se jeho šéfredaktorkou. Její činnost v rámci ostatních vědeckých institucí byla do značné míry formální záležitostí. Intenzivněji se do jejich práce zapojila až po roce 1945, a to v rámci Histo-

⁵⁷ J. Pokorný, „Česká akademie věd a umění do roku 1918“, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia Docta*, s. 205–207.

⁵⁸ M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 54.

⁵⁹ Tamtéž, s. 55; V. Mádlová, „ČAVU v nové republice“, in: A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia Docta*, s. 368.

⁶⁰ M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 55.

⁶¹ Všechny spisovatelky byly členkami IV. třídy: Eliška Krásnohorská (1924), Amálie Vrbová a Gabriela Preissová (1925), Božena Viková-Kunětická (1927), Růžena Jesenská (1928), Božena Benešová (1932), Selma Lagerlöf (1930), Marie Majerová (1940), Anna Maria Tilschová (1946), Marie Pujmanová (1946), in: M. Havelková, *Ženy v české vědě za druhé světové války*, s. 56.

rického odboru ČSNRB. Podle dochovaných archivních pramenů Paulová o členství v těchto institucích nijak neusilovala a své členství nijak zvlášť nerefletovala.

Summary

These were scientific institutions of the modern type, representing independent Czechoslovakia and seeking to incorporate its science into the international scientific framework. She showed her greatest professional activity at the Slavic Institute, when she initiated the transformation of the journal *Byzantinoslavica*, in 1946, and then participated in its editorial board. The second major scientific institution for M. Paulová was CNRC. Though she was its member only until 1946, this institute played a pivotal role in her life during the years of Nazi occupation (1939–1945). At the time, CNRC financially supported Czech scientists who were partially able to continue their scientific work. From 1946 to 1952, she became more heavily involved in the activity of XVI. Department of History CNRC, which was dedicated to promoting Czech historical science abroad. By contrast, her activities in other scientific institutions – Royal Bohemian Society of Sciences and Czech Academy of Sciences and Arts were only formal.

Milada Paulová's membership in these institutions reflected the fact that she was the first woman in Czechoslovakia to achieve the degree of associate professor. RBSS was important to Paulová by giving her the space to publish her crucial scientific papers, which ultimately allowed her to achieve a professorial degree.

Correspondence:

PhDr. Daniela Brádlarová, Ph.D.

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
Gabčíkova 2362/10, 18200 Praha 8

E-mail: bradlerova@mua.cas.cz

Jaroslav Bidlo jako člen Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění¹

Marek Ďurčanský

Jaroslav Bidlo as a Member of the Royal Bohemian Society of Sciences and the Czech Academy of Sciences and Arts: The influential position of Jaroslav Bidlo (1868–1937) among Czech(oslovak) historians was based not only on his full professorship at the Faculty of Arts of Charles University, but also on his membership in several scientific societies. He actively used acquired possibilities to promote historical Slavonic studies or to help his younger colleagues with their first steps in their academic careers. The paper focuses on Bidlo's membership in two most important Czech(oslovak) scientific societies: the Royal Bohemian Society of Sciences (Královská česká společnost nauk, KČSN) and the Czech Academy of Sciences and Arts (Česká akademie věd a umění, ČAVU).

Keywords: Jaroslav Bidlo (1868–1937) – historical Slavonic studies – Royal Bohemian Society of Sciences – Czech Academy of Sciences and Arts – organization of science and humanities – history of East-Central Europe

Úvod

Na začátku listopadu 1930 psal někdejší tajemník I. třídy České akademie věd a umění Lubor Niederle svému kolegovi z Filozofické fakulty Josefu Šustovi následující slova: „*Drahý pane kolego, mám za svou povinnost Vám pověděti, že na poradní schůzi ve středu v Král[ovské] Společnosti jsem oznámil, že navrhnu za ř[ádného] člena prof. Pekaře, jenž tam už dávno měl býti. Prof. Bidlo pokusil se zprvu namítati, že je tam historiků dosti (místo se uprázdnilo po Kameníčkoví!), že by měl být vzat zřetel na jiný obor, ale když jsem setrval na svém návrhu, vyslovil se velmi příkře o kandidatuře P. a oznámil, že tedy on navrhne proti tomu prof. Šustu. Já jsem ovšem nemohl vzít Pekaře zpět a tak se vytvořila tato situace, o níž Vám dávám zprávu. Novotný se přidal k Bidlovi, Friedrich pro P.*“²

¹ Tato studie je výstupem z projektu „Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy“, podpořeného Grantovou agenturou české republiky (grant č. 18-20451S).

² Národní archiv, fond Josef Šusta, kart. 8, L. Niederle J. Šustovi, 2. 11. 1930, s. l. Pekař byl skutečně k volbě navržen na schůzi KČSN dne 30. listopadu 1930, kdy podle

Tento citát je signifikantní přinejmenším ze tří důvodů. Jednak na něj autor následujícího textu narazil víceméně náhodou – korespondence mezi Šustou a Niederlem určitě nepatří mezi primární prameny, které musí badatel zpracovávající téma vztahu Jaroslava Bidla³ (1868–1937) k vědeckým společnostem bezpodmínečně projít. A přitom o zákulisí uvedené volby vypovídá víc než oficiální zápis v protokolu ze zasedání KČSN. Vedle toho svým charakterem připomíná, že za suchou mluvou slovníkových příruček s daty o zvolení a výpočtem vědeckých zásluh jsou živí lidé se svými sympatiemi a antipatiemi, ať už se pohybujeme v továrně nebo v akademii věd, a je nutné mít to neustále na zřeteli. Nakonec je uvedený citát příznačný také pro hloubku personálního rozkolu mezi příslušníky první generace Gollových žáků – je vlastně s podivem, že dokázali tak dlouho koexistovat a dosáhnout řady velkých vědeckých i organizačních výsledků. Původ a dílčí důvody konfliktu jsou v dosavadní literatuře popsány a není nutné je na tomto místě rozebírat.⁴ Je ale třeba zdůraznit, že ve vztahu mezi Bidlem a Pekařem měly důsledky i svůj profesní rozměr ovlivňující postavení historické slavistiky. Do *Českého časopisu historického* tak například postupně přestal přispívat Bidlo coby dosud nejpilnější recenzent slavistických novinek. Takovým přístupem byli ale navíc ze spolupráce s ČČH nadlouho vyloučeni Bidlovi žáci, zejména Milada Paulová a Josef Macůrek, kteří nechtěli riskovat roztržku se svým učitelem.⁵

příslušného záznamu nebyl Bidlo přítomen: „*Vrch[ní] knihovník dlí v Polsku*.“ Během následující schůze prošla jeho volba poměrem 15:3 hlasů. Šusta byl nakonec navržen na volbu řádným členem teprve na sklonku roku 1932. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (dále jen MÚA), fond Královská česká společnost nauk (dále jen KČSN), karton (dále jen k.) 6, inventární číslo (dále jen i. č.) 19, protokol o schůzi členů KČSN, 30. 11. 1930, 14. 1. 1931, 9. 11. 1932.

- ³ S ohledem na omezený rozsah studie nezařazuji medailonek – základní životopisné údaje jsou běžně dostupné v encyklopedických slovnících a biografických příručkách (včetně on-line verzí). Podrobněji o Bidlovi naposledy M. Ďurčanský, „Jaroslav Bidlo a pražská univerzita: k počátkům české historické slavistiky“, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, t. LIX, 2019, fasc. 2, s. 53–95, kde je vedle základních životopisných dat shrnuta i dosavadní literatura.
- ⁴ J. Marek, *Jaroslav Goll*, Melantrich: Praha 1991, s. 231–234, 263–269; J. Hoffmannová, *Václav Novotný (1869–1932). Život a dílo univerzitního profesora českých dějin*, Academia: Praha 2014, s. 151–154; M. Ďurčanský, „Jaroslav Bidlo a Gollova škola“, in: J. Blüml – J. Blümllová – B. Jiroušek (ed.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích a Nová tiskárna Pelhřimov: České Budějovice 2005, s. 439–449.
- ⁵ D. Brádrlová – J. Hálek (ed.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřt generací? Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií*, MUA: Praha 2014, s. 281; J. Macůrek, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Matices moravská: Brno 1998, s. 55.

Je tedy zřejmé, že při konstelaci vztahových sítí mezi první generací Gollových žáků došlo k určitému vymezení teritorií, což se týkalo i členství ve vědeckých společnostech. (Dodejme, že teprve řádné členství znamenalo reálný vliv.) Dobře to ukáže přehled zachycující, v jakém pořadí Bidlo a jeho generační souputníci získali členství v Královské české společnosti nauk a České akademii věd a umění jakožto zastřešujících institucích, reprezentujících českou vědu navenek.⁶ V roce 1900 se stal dopisujícím členem ČAVU Josef Pekař, o rok později byl zvolen mimořádným členem KČSN. V roce 1904 byli zvoleni mimořádnými členy KČSN Jaroslav Bidlo, Václav Novotný a Josef Vítězslav Šimák. V roce 1909 pak byli opět v jedné vlně zvoleni dopisujícími členy ČAVU Bidlo, Novotný a Šusta, zatímco Šimák už o dva roky dříve. Rozhodující jsou ale podle mého názoru tři data – v roce 1915 se stává řádným členem KČSN Novotný, o dva roky později Bidlo, přičemž mezitím se v roce 1916 stává řádným členem ČAVU Pekař. Tím jsou teritoria vymezena na další dvě desetiletí a hlavní postava tohoto příspěvku je tak mnohem těsnějšími pouty svázána s tradičnější a finančně méně zabezpečenou KČSN. Nejen symbolicky, ale i v praktické rovině se toto rozdělení odráží v zastávání významných funkcí – zatímco Pekař byl od roku 1928 až do své smrti tajemníkem I. třídy ČAVU, Bidlo byl od roku 1923 do roku 1932 vrchním knihovníkem KČSN, potom rok jejím hlavním tajemníkem⁷ a od roku 1935 až do své smrti tajemníkem I. třídy – filologicko-filosoficko-historické (v této funkci působili už před ním v letech 1923–1932 Václav Novotný a 1932–1935 Gustav Friedrich,⁸ kteří k němu měli z Gollových žáků nejbližší). Kromě toho Bidlo zasedal opakovaně také v prezidiu KČSN.⁹ Cílem

⁶ Údaje jsou čerpány z biografické příručky A. Šlechtová – J. Levora, *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*, Academia: Praha 2004 (2. vyd), která obsahuje informace také o členství v KČSN. Základní přehled dějin obou vědeckých společností a přehled nejdůležitější literatury poskytuje kolektivní monografie A. Míšková – M. Franc – A. Kostlán (ed.), *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*, Academia: Praha 2010.

⁷ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 12. 10. 1932. Od tohoto data až do října 1933 jsou protokoly o schůzích členů psány jeho rukou. Rezignoval „jednak pro chatrné zdraví, jednak proto, aby získal více času pro práce vědecké“. Jeho nástupcem byl zvolen dosavadní tajemník II. třídy Bohumil Bydžovský. Tamtéž, 11. 10. 1933.

⁸ Bidlo byl zvolen tajemníkem I. třídy poté, co neočekávaně zemřel vrchní knihovník Společnosti, fyzik Václav Posejpal. Ve funkci vystřídal Gustava Friedricha, který se stal vrchním knihovníkem. Svou roli jistě hrála také skutečnost, že se Friedrich stal na akademický rok 1935/1936 rektorem Univerzity Karlovy a čekalo jej značné vytížení. K dalším souvislostem viz níže. MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 8. 5. 1935.

⁹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 6. 11. 1929.

tohoto příspěvku je ukázat především na základě úředních pramenů hlavní oblasti jeho činnosti v obou vědeckých společnostech.

Jaroslav Bidlo a Královská česká společnost nauk

Na začátku své vědecké kariéry využil Bidlo pro vydání svých nejdůležitějších monografií finanční podpory obou institucí. Jeho habilitační práce, první díl *Dějiny Jednoty bratrské v polském vyhnanství* byl vydán v roce 1900 s finanční podporou ČAVU, zatímco druhý díl podpořila o tři roky později KČSN, stejně jako třetí a čtvrtý díl vydané v letech 1909 a 1932. Bidlův návrh na vydání druhého dílu byl předložen Josefem Kalouskem na zasedání KČSN 1. července 1903. Posuzovatelem rukopisu byl Jaroslav Goll, prostředníkem v případě KČSN pak Josef Kalousek, který na sebe vzal také jednání s nakladateli.¹⁰ Situaci totiž komplikovalo, že I. a II. díl nakonec vyšly každý u jiného nakladatele a v KČSN chtěli zajistit snadnou dostupnost obou svazků.¹¹

Záhy po vydání II. dílu *Dějiny Jednoty* navrhli J. Goll, J. Kalousek a J. Čelakovský, aby byl Bidlo zvolen mimořádným členem Společnosti. Na následujícím zasedání 13. ledna 1904 pak při volbě obdržel plný počet hlasů přítomných členů.¹² Jako

¹⁰ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 1. 7. 1903. Kalouskovu roli při vydání I. a II. dílu *Dějiny Jednoty* zmiňuje ve svých pamětech i sám Bidlo. Srov. D. Brádrlerová – J. Hálek (ed.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací? Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií*, MUA: Praha 2014, s. 58, 108.

¹¹ „Třídni tajemník prof. dr. Kalousek podává zprávu o tom, kterak se staral o vytištění druhého dílu «Historie bratrské v Polsku» od dra Bidla, k čemu měl plnou moc dle čl. 12 protokolu schůze červencové. – Vyjednával mj. s tiskárnou Wiesnerovou a s knihkupectvím Bursíka & Kohouta, s tímto zejména o to, zda by kniha neměla vyjít v Historické bibliotéce, ve které vyšel díl její první. Shledal, že je nejvýhodnější, aby se tiskla nákladem Společnosti v tiskárně Grégrově (v počtu exemplářů Věstníku tř[ídy] hist[oricko]-fil[osofické]), kde také spis se už dotiskuje. – Debaty účastní se prof. Goll, jenž podává některá vysvětlení jakožto redaktor Historické bibliotéky, a pokladník Vrba, jenž navrhuje, aby tajemník prof. Kalousek vyjednával s knihkupectvím Bursíka & Kohouta o koupi většího počtu exemplářů I. dílu knihy Bidlovy pro členy Společnosti, ovšem za cenu co možná nejlevnější. Opatření tajemníka prof. Kalouska se schvaluje a návrh dv[orního] rady Vrby přijímá.“ KČSN nakonec od nakladatelství získala 200 kusů I. dílu knihy (oproti poskytnutí 50 kusů II. dílu), aby měla k dispozici celé dílo a mohla jej zájemcům také distribuovat. MÚA, fond KČSN, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 10. 1903 (odtud citát) a 4. 11. 1903.

¹² MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 2. 12. 1903 a 13. 1. 1904; tamtéž, k. 13, i. č. 43, osobní spis J. Bidla.

mimořádný člen se Bidlo účastnil práce v KČSN posuzováním prací navržených k otištění.¹³ V roce 1916 byl společně s Kamilem Kroftou zvolen členem komise pro vydávání Archivu českého.¹⁴

Zcela bez připomínek pak prošlo na počátku roku 1909 vydání III. dílu *Dějiny Jednoty*, doporučeného opět Kalouskem a Gollem; kniha měla vyjít v nákladu 600 exemplářů.¹⁵ Ještě na konci téhož roku byl Bidlo vyzván k proslovení slavnostní přednášky, kterou přednesl v lednu 1910 na téma „O historii Slovanstva jako celku“.¹⁶ Téma přednášky mělo přímou souvislost s Bidlovým prvním pokusem napsat syntetické dějiny slovanských národů (byl k tomu pověřen představiteli novoslovanského sjezdu konaného v Praze v r. 1908) a snahou promyslet přitom i související teoretické otázky. Stejnomyenný text vyšel v *Českém časopise historickém*.¹⁷

V listopadu 1916 byl navržen Václavem Novotným a Luborem Niederlem na zvolení řádným členem I. třídy (spolu s ním navrhli také Gustava Friedricha).¹⁸ V lednu 1917 během volby získal 18 z 20 hlasů a byl tak s přehledem zvolen.¹⁹ Od té doby se pravidelně účastnil schůzí Společnosti, přijímal běžné úkoly svěřované členům²⁰ a stejně jako v případě zasedání profesorského sboru FF české univerzity se rád a hojně k radě věcí vyjadřoval.

¹³ Tak posuzovali s V. Novotným rukopis *Česká vojna 1618–1648. Příspěvek k životopisu a rodopisu českých válečníků, vojáků a vojenských úředníků z třicetileté války*. MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 1. 1905.

¹⁴ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 9. 2. 1916.

¹⁵ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 17. 2. 1909.

¹⁶ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 1. 12. 1909.

¹⁷ J. Bidlo, „O historii Slovanstva jako celku“, *Český časopis historický* 17, 1911, s. 143–151.

¹⁸ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 15. 11. 1916; tamtéž, k. 13, i. č. 43, osobní spis J. Bidla.

¹⁹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 10. 1. 1917.

²⁰ Z nich zmiňme alespoň vypracování posudku na patrně první verzi prvního svazku budoucí velké monografie Josefa Dobiáše o dějinách Pelhřimova (společně s V. Novotným, doporučeno k publikování po zkrácení textu; 2. 5. a 20. 6. 1917), členství v porotě pro udělení ceny z Čermákovy nadace (17. 10. 1917, 6. 3. 1918; znovu pak 13. 11. 1935), členství v komisi pro revizi účtů (společně s chemikem Emilem Votočkem, 4. 12. 1918, 8. 1. 1919, 7. 1. 1920), členství v komisi, která měla navrhnout, zda se má KČSN zastat svého člena Bertolda Bretholze propuštěného z místa ředitele brněnského městského archivu (5. 3. 1919 a 2. 4. 1919), vypracování posudku na edici díla *Žalostné veršování exulanta M. Jana Sictora Vodňanského nad smrtí prvorozeného syna Bedřicha Falckého* připravenou Josefem Volfem (7. 1. 1920), vypracování posudku na dílo s heslem „Učení Karlovo“ přihlášené do soutěže o cenu z Jubilejního fondu KČSN (společně s V. Novotným, 9. 10. 1920), resp. na práci Karla Vindiše *Bratra Lukáše Pražského názory o eucharistii*

Obecně tak Bidlo ve výsledku býval pověřován praktickým zařízením návrhů, které během zasedání předkládal. Ještě v roce 1917 navrhli Bidlo s Novotným a Friedrichem modifikaci využití Lobkovicova fondu zřízeného v r. 1884 pro sepsání základní práce z českých agrárních dějin. Po smrti Josefa Kalouska²¹ se totiž nedal předpokládat rychlý vznik syntetické práce jiného autora, navrhovali proto využít mezitím úroky z částky na ocenění dílčích prací vztahujících se k tématu. Návrh vzbudil živou debatu a výsledkem byla výzva předkladatelům, aby jej podrobně v písemné formě rozpracovali (což se také stalo). Při hlasování o nových stanovách fondu předložených J. Bidlem se hlasování zdržel J. Goll.²² Návrh byl ale přijat, a když byl v následujících letech konkurz na udělení ceny vypsan, byli všichni tři navrhovatelé automaticky vyzváni k převzetí role porotců.²³ Debat o Lobkovicově fondu se Bidlo účastnil i o dvě desetiletí později.²⁴

Oblíbeným tématem J. Bidla v rámci KČSN byl zvláště provoz knihovny a výměna publikací.²⁵ Z jeho dalších podnětů zmiňme alespoň návrh z prosince 1918 na úpravu názvu Společnosti tak, aby se v něm objevil přívlástek Československá, ale zároveň aby „zachováno bylo historické jméno“. Nový název měl znít „Československá společnost nauk v Praze (bývalá Královská česká společnost nauk)“.²⁶ Tento nápad bych připisoval především Bidlovi formalismu – muselo se mu jevit jako nelogické,

(společně s V. Novotným, 11. 5. 1921, 8. 6. 1921), vypracování posudku na práci prof. Petrova o ohlasu reformace na Podkarpatské Rusi v 16. století (společně s J. Polívkou, 4. 10. 1922, 8. 11. 1922, 10. 1. 1923 – Bidlo ovšem nakonec úspěšně požadoval, aby byl pro „nezřetelný rukopis“ autora tohoto úkolu zproštěn), vypracování posudku na práci Františka Bartoše *Puer bohemus – dva projevy husitské propagandy* (společně s V. Novotným, 10. 1. 1923, 11. 4. 1923), vypracování posudku na studii F. Šaška o husitství (společně s V. Novotným, 12. 11. 1924).

²¹ K souvislostem výzkumu Josefa Kalouska na poli českých agrárních dějin s Lobkovicovým fondem srov. B. Jiroušek, *Josef Kalousek. Historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha: ARSCI 2018, s. 205–214.

²² MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 12. 12. 1917 (jako příloha vložen „Návrh na užití Lobkovicova fondu“ psaný rukou V. Novotného a signovaný J. Bidlem a G. Friedrichem), 9. 1. 1918 (přiloženy rukou J. Bidla psané „Stanovy nadace knížete Jiřího z Lobkovic k udělení odměny za pragmatické dílo o historickém vyvinutí práva agrárního a poměrů obyvatelstva selského v Čechách od 16. století až do doby nejnovější“), 6. 3. 1918.

²³ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 2. 4. 1919, 4. 6. 1919 (přiložen Bidlův posudek na dvě do soutěže přihlášené práce).

²⁴ MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokoly o schůzi členů KČSN, 11. 3. 1936.

²⁵ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokoly o schůzi členů KČSN, 15. 5. 1918, 7. 6. 1918, 4. 10. 1922, 16. 1. 1923, 7. 3. 1923.

²⁶ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 4. 12. 1918.

aby se vrcholná vědecká instituce s celostátní působností označovala přívlastkem zahrnujícím pouze část státu a zároveň aby přišla o svůj tradiční název. (Členové se ostatně na první popřevratové schůzi usnesli, „aby rozhodnutí o příštím názvu Společnosti a jejím poměru k státu ponecháno bylo dohodě vlády státu československého s presidiem Společnosti“.)²⁷ Návrh asi nezbudil u členstva větší nadšení a pro zachování tradičního názvu se vyslovil dokonce i T. G. Masaryk.²⁸ K otázce Bidlova formalismu budiž řečeno, že např. na sklonku r. 1924 se snažil prostřednictvím tajemníka třídy vymoci, aby se během voleb nových členů přísněji dodržovaly stanovy Společnosti.²⁹

Praktický ráz pak měla otázka jazyka a média, jímž by se měla československá věda obracet na mezinárodní veřejnost – i v této záležitosti, která se v různých modifikacích vracela po celé meziválečné období a vyžadovala součinnost velké části vědecké obce, se Bidlo od začátku angažoval (byl členem komise, která měla zajistit součinnost s ostatními vědeckými společnostmi).³⁰ KČSN od začátku preferovala francouzštinu a angličtinu coby jazyk, v němž by byla vydávána resumé odborných textů i reprezentativní periodikum určené pro informování zahraničí.³¹ Společnost také spolu s ČAVU vydávala časopis *Revue des travaux scientifiques tchécoslovaques*, který měl zahraniční odbornou veřejnost informovat o vývoji jednotlivých oborů v rámci československé vědy. Když časopis v roce 1932 v důsledku hospodářské krize zanikl, stal se Bidlo předsedou likvidační komise.³²

Zahraněních vztahů se týkal také pokus ze samého počátku 20. let o těsnější sblížení s jihoslovanskými akademii, který Bidlo pomohl iniciovat³³ a hodně se

²⁷ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 6. 11. 1918.

²⁸ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 5. 3. 1919.

²⁹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 12. 11. 1924.

³⁰ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 2. 4. 1919, podobně 15. 12. 1926, 9. 10. 1929, 2. 12. 1931 (posudky psali Novotný a Friedrich).

³¹ Výrazně např. i na konci 20. let, kdy bylo navrhováno, že studie otištěné nákladem KČSN v cizích jazycích – francouzsky, anglicky, německy a rusky – nemusí mít resumé, pokud se pro něj ale autor rozhodne, má být ve francouzštině nebo angličtině. Plénum ovšem rozhodlo, aby zůstala zachována dosavadní praxe, tj. že každá studie má mít resumé buď francouzské, nebo anglické. I potom se ale členové Společnosti k problematice vraceli. MÚA, f. KČSN, kart. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 12. 1929, 12. 6. 1933.

³² MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 14. 12. 1932; MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 9. 10. 1935. K počátkům časopisu a roli Josefa Dobiáše jako redaktora doporučeného J. Bidlem srov. H. Kábová – I. Koucká a kol., *Josef Dobiáš (1888–1972). Život a dílo*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR: Praha – Muzeum Vysočiny: Pelhřimov 2019, s. 60.

³³ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 12. 1. 1921. Ke kontextu srov. M. Pokorná, „Zahraněční kontakty České akademie věd a umění“, in: J. Pokorný –

v něm angažoval. Jakmile byl stejný podnět vznesen také přímo ze strany Jugoslávské akademie věd v Záhřebu a Srbské akademie věd v Bělehradu, byl Bidlo zvolen delegátem KČSN, který měl v součinnosti s delegátem ČAVU právním historikem Karlem Kadlecem³⁴ vést příslušná jednání. Záhy k nim jako druhý delegát KČSN přibyl ještě chemik Emil Votoček.³⁵ Společně s Kadlecem a zoologem Aloisem Mrázkem také absolvoval cestu do Záhřebu, kde byla ve dnech 28.–30. října 1921 se zástupci jihoslovanských akademií vedena jednání.³⁶ Bidlo pro KČSN vypracoval zprávu, v níž oceňoval dobrou vůli jihoslovanských učenců, ale stran praktické spolupráce byl poměrně skeptický, mj. kvůli nedostatku finančních prostředků. Za možné a užitečné považoval pořádání společných sjezdů.³⁷ Méně kriticky vyzněl z pochopitelných důvodů novinový článek, který Bidlo o jednání sepsal. Zdůrazňoval v něm, že celý projekt má navazovat na předválečnou myšlenku svazu slovanských akademií a že v dohledu jsou i jednání s polskými učenými společnostmi. Nejen z Bidlova článku, ale i z dalších pramenů je zřejmé, že si vědci byli dobře vědomi zahraničněpolitického kontextu.³⁸ Na polské straně vyvolalo jednání mezi jihoslovanskými a československými učenici živý zájem polského konzula v Záhřebu, jehož dopis obsahující popis situace i obavu z prohloubení mezinárodní izolace polské vědy byl varšavským ministerstvem zahraničí rozmnožen a rozepisán vysokým školám a vědeckým institucím.³⁹

Patrně díky těmto aktivitám byl Bidlo požádán, aby na „I. říšském sjezdu československých učitelů vysokých škol“ v květnu 1922 představil zásady pro mezinárodní spolupráci ve vědě. „*Tři rezoluce sjezdu, týkající se mezinárodní součinnosti vědeckých společností a vplynuvší z výstižného referátu prof. dra J. Bidla*“ byly poté prezentovány

J. Novotný (ed.), *Česká akademie věd a umění 1891–1991. Sborník příspěvků k 100. výročí zahájení činnosti*, Historický ústav AV ČR: Praha 1993, s. 71.

³⁴ K jednáním v rámci ČAVU, kde myšlenka na kooperaci s jihoslovanskými akademiemi rezonovala už od návrhu na vytvoření „Balkánské komise“ v létě 1919, srov. MÚA, f. Česká akademie věd a umění (dále jen ČAVU), kniha 11, i. č. 16, protokoly za zasedání I. třídy ČAVU 1916–1920, 28. 6. 1919 a 18. 10. 1919.

³⁵ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 9. 3. 1921, 8. 6. 1921.

³⁶ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 9. 11. 1921, 11. 1. 1922.

³⁷ MÚA, f. KČSN, k. 55, i. č. 281, zpráva J. Bidla z listopadu 1921 (přesný den neuveden).

³⁸ J. Bidlo, „Sdružení československých a jihoslovanských akademií“, *Československá republika*, č. 303, 21. 11. 1921, s. 2–3.

³⁹ Bidlo je v něm jmenovitě uveden jako jedna z aktivních postav na české straně. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, fond Polska Akademia Umiejętności, Korespondencja Sekretarza Generalnego, č. j. 725/1921. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, fond Wydział Lekarski, sygn. WL II 595.

KČSN. Jednalo se o: 1) formu rozdělení nákladů domácích vědeckých společností na velké mezinárodní projekty; 2) popud k bližší spolupráci s polskými a bulharskými vědeckými společnostmi vedle již navazovaných vztahů s jihoslovanskými akademii; 3) návrh, aby se ČAVU a KČSN pokusily získat prostřednictvím ministerstva financí sumu dvou milionů korun, z níž by mohly být vypisovány soutěže na vědecké práce vzniklé na vysokých školách. Bidlo (a spolu s ním botanik Bohumil Němec a lingvista Josef Janko) byl zvolen do komise, jež měla tyto obecné postuláty rozpracovat do konkrétních návrhů.⁴⁰ Reálné výsledky měla spolupráce zvolených zástupců s delegáty ČAVU, s nimiž společně koordinovali závazky vyplývající z členství obou vědeckých společností v Mezinárodní akademické unii.⁴¹ Podobně byl později Bidlo angažován do spolupráce s ženevskou Komisí pro intelektuální spolupráci⁴² a nadále i s Mezinárodní akademickou unií, kde delegát ČAVU prof. Václav Tille zastupoval také Učenou společnost.⁴³

Součinnost s ČAVU byla nutná ještě v další věci, v níž se Bidlo angažoval – tzv. Kadlecově glosáři slovanského práva. Bidlo po smrti tohoto právního historika inicioval, aby se obě učené společnosti ujaly rozpracovaného projektu *Slovníku slovanského práva* a pověřily koordinací jeho další realizace Teodora Saturníka. KČSN se zavázala přispívat částkou 1000 Kč ročně, předsedou příslušné komise se stal profesor právnické fakulty Miloslav Stieber, jednatelem Bidlo⁴⁴ (podrobněji srov. níže).

Personální složení KČSN Bidlo ovlivňoval svými návrhy na volbu nových členů, jako např. srbských historiků Stanoje Stanojeviće a Jovana Radoniće v r. 1919,⁴⁵ rumunského historika Nicolae Iorgy v r. 1923,⁴⁶ ve 20. letech řady polských historiků –

⁴⁰ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 4. 10. 1922, 8. 11. 1922. Srov. A. Beer – F. Kadeřávek (ed.), *Věstník I. říšského sjezdu československých učitelů vysokých škol. V Praze dne 14. a 15. května 1922*, Nákladem I. říšského sjezdu Československých učitelů vysokých škol: Praha 1922 (zde na s. 165–174 otištěn také Bidlův referát „Mezinárodní součinnost vědeckých institucí“ a související diskuse).

⁴¹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 13. 12. 1922.

⁴² Do společné komise s ČAVU, jež měla „činiti návrhy a zodpovídati dotazníky zaslané od Commission de Coopération intellectuelle“, byli za KČSN vedle Bidla zvoleni orientalista Alois Musil, fyzik Václav Posejpal a botanik Karel Domin. MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 3. 1923.

⁴³ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 15. 10. 1924.

⁴⁴ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 12. 12. 1928, 9. 1. 1929, 10. 4. 1929.

⁴⁵ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 5. 11. 1919.

⁴⁶ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 11. 1923.

Jana Ptašnika,⁴⁷ Waclawa Sobieského, Stanisława Zakrzewského, Franciszka Bujaka,⁴⁸ Stanisława Kota, Felikse Koneczného, Marceliho Handelsmana⁴⁹ – a historiků jiho-slovanských (Ferdo Šišić, Milan Prelog).⁵⁰ V polovině 30. let pak přímo inicioval nebo pomohl iniciovat zvolení srbského historika Vladimira Čoroviče, norského historika Halvdana Kohta, švédského klasického filologa Martina P. Nilssona, chorvatského historika Viktora Novaka (1935),⁵¹ resp. srbského byzantologa Dragutina Anastasijeviče, slovinského historika Milko Kose, rumunského historika a byzantologa Gheorghe I. Bratianu, rumunského historika Konstantina Marinescu, německého byzantologa Franze Dölgera, rakouského slavisty a historika Josefa Matla a amerického historika Roberta J. Kernerera (1936). Velké množství najednou navrhovaných zahraničních vědců v rámci I. třídy KČSN vyvolalo dvě ostré debaty mezi hlavním tajemníkem a Bidlem coby tajemníkem I. třídy, tomu se ale podařilo prosadit svou a všichni navrhovaní byli zvoleni.⁵²

Bidlo stál také za členstvím řady svých žáků a mladších kolegů nejen z historických oborů,⁵³ mj. Milady Paulové, která se stala mimořádnou členkou I. třídy Společnosti v roce 1928 (po Marii Curie-Sklodowské byla druhou ženou mezi členy

⁴⁷ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 13. 12. 1922, 10. 1. 1923. Jestliže volba tohoto zastánce česko-polské spolupráce na poli historie nebyla zdaleka jednomyslná (10 z 15 hlasů), můžeme to přičítat doznívajícím vyhoceným zahraničněpolitickým vztahům mezi Československem a Polskem. Ke vztahu obou historiků a částečně i k okolnostem volby srov. P. Biliński – M. Ďurčanský, „Korespondencja Jana Ptašnika z Jaroslavem Bidlo“, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 56, 2011, č. 2, s. 7–44, zvl. s. 30n.

⁴⁸ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 3. 11. 1926 (všichni navrženi najednou, patrně omylem se znovu dokonce objevuje jméno Jana Ptašnika).

⁴⁹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 11. 1928, 9. 1. 1929. K okolnostem volby srov. P. Biliński – M. Ďurčanský, „Korespondencja Feliksa Konecznego z Jaroslavem Bidlo“, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 56, 2016, s. 56–60; P. Biliński – M. Ďurčanský, „Korespondencja Stanisława Kota z Jaroslavem Bidlo“, *Reformacja i Odrodzenie w Polsce* 52, 2008, s. 259–260.

⁵⁰ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 11. 1928, 9. 1. 1929.

⁵¹ MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 13. 11. 1935.

⁵² MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 11. 1936, 9. 12. 1936, 13. 1. 1937.

⁵³ Podával např. návrh na zvolení mimořádným členem historiků umění Antonína Matějčka (společně s J. Pekařem!) a Karla Gutha (s G. Friedrichem), historiků Josefa Macúrka (s J. Jankem), Václava Lívy (s G. Friedrichem), Františka Roubíka (s G. Friedrichem), právníka Otakara Sommera (s M. Stieberem) a na zvolení dopisujícími členy právního historika Rudolfa Rauschera (s M. Stieberem) a historika umění Františka

KČSN). Dodejme ještě, že její volba nezbudila žádné vášně, naopak proběhla jednomyslně.⁵⁴ Pro vydání nákladem KČSN (ať už ve *Věstníku*, nebo samostatně) Bidlo doporučil a lektoroval řadu prací studentů a studentek, případně mladších kolegů z Filozofické fakulty UK, jako Milady Paulové,⁵⁵ Vladimíra Groha,⁵⁶ Gertrudy Šaškové,⁵⁷ Otakara Odložilíka,⁵⁸ Josefa Macůrka,⁵⁹ Marie Andrejevy,⁶⁰ Jiřího Rysa,⁶¹ Václava Lívy,⁶² Miloslava Volfa,⁶³ Josefa Tichého⁶⁴ a dalších.

V roce 1923 došlo k oddělení funkce vrchního knihovníka a tajemníka I. třídy KČSN. Tehdy byl (po rezignaci dosavadního tajemníka Josefa Zubatého zvoleného předsedou ČAVU) zvolen tajemníkem I. třídy V. Novotný a prvním samostatným vrchním knihovníkem J. Bidlo.⁶⁵ Hned od převzetí funkce se začal intenzivně zabývat problémem vlhkosti v knihovně uložené tradičně v místnostech v I. patře Karolina,⁶⁶ ještě téhož roku řešil také soupis odborných periodik iniciovaný Veřejnou a univerzitní knihovnou⁶⁷ a poté další záležitosti.⁶⁸ Jako vrchní knihovník KČSN

Žákavce (s J. Pekařem!). MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 14. 12. 1932.

- ⁵⁴ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 12. 12. 1928, 9. 1. 1929.
- ⁵⁵ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 10. 1933, 15. 11. 1933.
- ⁵⁶ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 3. 1923.
- ⁵⁷ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 12. 11. 1924, 6. 5. 1925.
- ⁵⁸ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 13. 1. 1926, 2. 5. 1928, 6. 4. 1932, 12. 10. 1932.
- ⁵⁹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 15. 10. 1924, 12. 11. 1924, 13. 1. 1926, 5. 6. 1929.
- ⁶⁰ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 3. 11. 1926, 15. 12. 1926., 9. 1. 1929, 6. 3. 1929.
- ⁶¹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 4. 5. 1927.
- ⁶² MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 3. 1928.
- ⁶³ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 1. 1933.
- ⁶⁴ MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 6. 3. 1936.
- ⁶⁵ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 3. 1923.
- ⁶⁶ Jeho návrhu na pořízení kamen neúspěšně konkuroval V. Posejpal návrhem na pořízení silného elektrického větráku. MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 4. 1923, 13. 6. 1923.
- ⁶⁷ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 12. 1923, 7. 3. 1924, 4. 3. 1925.
- ⁶⁸ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 17. 12. 1924 (pořízení nového regálu a vysokého žebříku pro I. místnost).

Bidlo v r. 1925 zorganizoval revizi a přerovnění knihovny,⁶⁹ díky čemuž bylo získáno místo na několik dalších let (revize pak probíhaly opakovaně).⁷⁰ Knihovna Společnosti byla v permanentní prostorové tísní a počítalo se s jejím provizorním uložením v Karolinu po vystěhování Právnické fakulty, případně v Klementinu a výhledově v nových prostorách v některé nově postavené univerzitní budově.⁷¹ Stěhování do Klementina bylo podrobně naplánováno a provedeno na přelomu let 1929 a 1930 – tam byl dočasně umožněn její omezený provoz a revize (knihovna čítala tehdy 61 545 svazků).⁷² Průběžně měl Bidlo jako vrchní knihovník kromě zásadních organizačních záležitostí týkajících se knihovny také významné slovo v otázce výměny a distribuce publikací,⁷³ praktický provoz měla ovšem na starosti k tomu speciálně najímaná správkyňe (kustodka).⁷⁴

Můžeme považovat za svým způsobem symbolické, že své životní dílo k dějinám jednoty bratrské završil vydáním čtvrtého svazku právě nákladem KČSN.⁷⁵ Ještě předtím (kromě toho, že posuzoval některé práce se související tematikou) inicioval v r. 1922 akci „na uchování a publikování bratrských rukopisů v Těšíně“, na níž se měla podílet také ČAVU a Národní muzeum.⁷⁶ KČSN také podpořila vydání

⁶⁹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 18. 6. 1924, 10. 6. 1925, 14. 10. 1925, 13. 1. 1926.

⁷⁰ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 14. 6. 1927.

⁷¹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 13. 10. 1926, 3. 11. 1926, 2. 3. 1927, 4. 5. 1927, 12. 10. 1927, 9. 11. 1927, 14. 12. 1927, 11. 1. 1928, 7. 3. 1928, 10. 10. 1928, 5. 6. 1929.

⁷² MÚA, fond KČSN, kart. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 12. 1929, 8. 1. 1930, 12. 3. 1930, 2. 4. 1930, 2. 6. 1930, 8. 10. 1930, 14. 10. 1931, 2. 3. 1932, 1. 6. 1932; tamtéž, k. 54, i. č. 264, Bidlem koncipovaná zpráva do novin o přestěhování knihovny KČSN, 4. 6. 1930.

⁷³ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 5. 3. 1924, 2. 4. 1924, 4. 11. 1925, 4. 12. 1925, 5. 5. 1926, 2. 6. 1926 (na jaře 1926 se jednalo o obecnější zásady navrhované Komisí pro intelektuální spolupráci, k záznamu z 2. 6. připojena odpověď na dotazník Komise psaná rukou V. Posejpalu a spolupodepsaná Bidlem a Novotným), 15. 1. 1927, 14. 1. 1931, 4. 3. 1931, 14. 10. 1931, 2. 3. 1932, 6. 4. 1932, 1. 6. 1932, 12. 10. 1932.

⁷⁴ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 10. 10. 1923, 18. 6. 1924, 4. 11. 1925, 2. 12. 1925, 15. 12. 1926, 14. 12. 1927, 10. 10. 1928, 12. 3. 1930.

⁷⁵ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 4. 3. 1931, 6. 5. 1931, 14. 10. 1931, 2. 12. 1931, 14. 1. 1932. Srov. také J. Bidlo, *Jednota bratrská v prvním vyhnání. Část IV. (1587–1595)*, Nákladem KČSN s podporou Ministerstva školství a národní osvěty: Praha 1932, s. VIII.

⁷⁶ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 8. 3. 1922, 3. 5. 1922.

sborníku k Bidlovým šedesátinám v roce 1928 nezanedbatelnou částkou 5000 Kč.⁷⁷ Sám Bidlo se naopak angažoval v přípravách oslav 150. výročí založení Společnosti připadajícího na 4. prosince 1934 – v r. 1930 inicioval sepsání jubilejních publikací, na nichž se měli podílet Jaroslav Prokeš, Karel Kazbunda a Václav Novotný. Práce měla koordinovat komise, která měla „*věc míti v stálé patrnosti a jednou za rok referovati řádné schůzi*“ a v níž vedle navrhovatele zasedl ještě předseda s tajemníky obou tříd. Bidlo zůstal jejím členem i poté, co už se výkonných funkcí v KČSN na nějakou dobu vzdal.⁷⁸ Plány se postupně pod vlivem hospodářské krize redukovaly a hlavní pozornost byla věnována sepsání monografie o dějinách Společnosti, resp. jejích nejstarších dějinách do konce 18. století (byla na ni vypsána soutěž). Na tomto tématu intenzivně pracoval ředitel Archivu Ministerstva vnitra Jaroslav Prokeš, který byl také požádán o přednesení přednášky s názvem „Počátky Královské české společnosti nauk a česká věda“ na slavnostní schůzi 2. prosince 1934.⁷⁹ Když potom v r. 1938 vydal I. díl své zamýšlené dvoudílné monografie o nejstarší historii KČSN, patřilo největší poděkování v úvodu právě Bidlovi.⁸⁰

Od sklonku jara 1935 až do své smrti o více než dva roky později byl Bidlo jako tajemník I. třídy znovu jedním z nejlivnějších mužů v rámci KČSN. Své angažmá bral jako dosud velmi vážně, na schůze pravidelně docházel a referoval zejména o postupu prací vydávaných v rámci *Věstníku* KČSN i mimo něj (jeho ručně psané zprávy jsou přiloženy k většině protokolů ze schůzí pléna Společnosti). Jeho postupy se ani v té době neobešly zcela bez kontroverzí,⁸¹ tvrdým přístupem se mu ale například podařilo

⁷⁷ Původně nižší částka byla nakonec zvýšena, KČSN si měla odebrat příslušnou část nákladu. MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 3. 1928, 6. 3. 1929. Vydání podpořila částkou 3000 Kč také ČAVU. MÚA, fond ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, zápis o jednání finanční a stipendijní komise, 17. 1. 1928 a protokol o zasedání I. třídy ČAVU, 28. 4. 1928.

⁷⁸ MÚA, f. KČSN, kart. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 2. 6. 1930, 14. 12. 1932; MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 7. 3. 1934, 10. 10. 1934.

⁷⁹ MÚA, f. KČSN, k. 6, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 14. 12. 1932, 11. 1. 1933, 11. 10. 1933, 15. 11. 1933; MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 11. 4. 1934, 9. 5. 1934., 12. 12. 1934.

⁸⁰ „*Byl to prof. Bidlo, jenž mě r. 1933 vybědl nejen k vzpomenuť přednášce, nýbrž i k sepsání tohoto spisu a měl tak nemalý iniciativní podíl na jeho vzniku a jenž ještě v posledních měsících svého života, ač churav, pečlivě sledoval konečnou redakci mého díla a obstaral i vše potřebné k tisku. Po jeho smrti převzal pak péči o tisk knihy p. prof. Friedrich.*“ J. Prokeš, *Počátky České společnosti nauk do konce XVIII. stol. Díl I. 1774–1789*, Nákladem Jubilejního fondu Královské české společnosti nauk: Praha 1938, s. VIII.

⁸¹ Viz výše ohledně volby přespolních členů v r. 1936. V kontextu výše uvedeného patrně nebude překvapivý ani jeho postoj vůči porušení správného postupu při návrhu nových

dosáhnout toho, že jazykovědec Bohuslav Havránek dopsal druhý díl své monografie *Genera verbi ve slovanských jazycích*, na který KČSN čekala od vydání I. dílu v r. 1924.⁸²

V roce 1928 Jaroslav Bidlo, tehdy už řádný člen obou vrcholných českých vědeckých institucí, v dopise krakovskému historikovi Feliksi Konecznemu popsal svůj silnější vztah ke KČSN: „*Máme tady v Praze akademie dvě. Já jsem sice členem obou, ale dávám přednost té starší, která ač utrakvistická, má ohromné zásluhy v dějinách českého obrození.*“⁸³ Přesto ani jeho členství v ČAVU nebylo zdaleka formální, jak se pokusím dále ukázat.

Jaroslav Bidlo a Česká akademie věd a umění

Nejnižšího ze stupňů členství v rámci ČAVU, statutu dopisujícího člena, se Bidlo dočkal 3. prosince 1909⁸⁴ (v té době byl mimořádným profesorem). Návrh na jeho zvolení je psán rukou Lubora Niederleho a spolupodepsali jej Čeněk Zíbrt, Josef Kalousek, Josef Smolík, Vojtěch Nováček, Zikmund Winter, František Augustin Slavík, Jaroslav Goll a Emil Ott. Je tedy zjevné, že u prvních kroků jeho aktivit a formálního členství v rámci obou společností byli vedle Golla především vědci starší generace, v prvé řadě Josef Kalousek. Ve stručném zdůvodnění jsou především uvedeny Bidlovy dosavadní odborné publikace.⁸⁵ Návrh na zvolení Bidla mimořádným členem ČAVU byl podán o deset let později v roce 1919 a formulovali jej jeho vrstevníci – Jan Bedřich Novák a Kamil Krofta. Spolupodepsání jsou Václav Novotný, Jaroslav Goll, historik umění Karel Chytil a právníci Kamil Henner a Leopold

členů ze strany J. Pekaře: „*Nebylo jednáno o kandidátech, které prostřednictvím kanceláře ohlásil telefonicky prof. Pekař, ježto prof. Bidlo jakožto nejbližší odborník odmítl vyslovit se o nich, nikoli z důvodů, které by spočívaly v jejich osobách, nýbrž proto, že formu, jakou volil prof. Pekař, nepokládá za dosti vážnou.*“ Pekař se na následující schůzi dostavil, aby svůj postup zdůvodnil a omluvil; Bidlo poté podpořil kandidáty jím navržené včetně Pekařova chráněnce Zdeňka Kalisty, který jinak na Bidlovi ve svých pamětech nenechal nit suchou. MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 13. 11. 1935, 4. 12. 1935, 5. 1. 1936. Dále srov. Z. Kalista, *Po proudu života (2)*, Atlantis: Brno 1996 (passim – dle rejstříku).

⁸² MÚA, f. KČSN, k. 7, i. č. 19, protokol o schůzi členů KČSN, 9. 12. 1936, 13. 1. 1937, 10. 3. 1937.

⁸³ P. Biliński – M. Ďurčanský, „Korespondencja Feliksa Konecznego z Jaroslavem Bidlo“, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 56, 2016, s. 57.

⁸⁴ Údaje o datu voleb (i v případě mimořádného a řádného členství) srov. v A. Šlechtová – J. Levora, *Členové České akademie věd a umění*, Academia: Praha 2004, s. 40. Dále srov. MÚA, fond ČAVU, kn. 9, i. č. 14, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU 1901–1910, 13. 11. 1909.

⁸⁵ MÚA, f. ČAVU, kart. 173, i. č. 221, rukopisné návrhy z 9. a 11. 11. 1909.

Heyrovský. Bidlo v něm byl charakterizován jako „vědecký pracovník historický“, který se odborně angažuje ve dvou oblastech, „jednak jakožto historik husitství a jednoty bratrské velmi pečlivými kritickými a vydavatelskými pracemi, jednak jakožto historik širokého rozhledu na poli dějin slovanských“.⁸⁶ Návrh prošel až po opakovaných pokusech⁸⁷ 13. prosince 1921. Bidlo se od té doby sporadicky účastnil zasedání I. třídy ČAVU, obvykle když se ho nějaký projednávaný bod přímo týkal.⁸⁸

Volba řádným členem, kterou navrhl Václav Novotný v r. 1926,⁸⁹ oproti tomu prošla hned v následujícím roce (19. března 1927).⁹⁰ Po zvolení řádným členem ČAVU se Bidlo účastnil zasedání I. třídy častěji, byť s poněkud menší intenzitou než například zasedání profesorského sboru FF UK nebo zasedání KČSN. Vykonával některé drobnější, příležitostné funkce – byl například skrutátorem při volbě zahraničních členů,⁹¹ připravoval za I. třídu návrh na zřízení státních cen pro vědu⁹² nebo jednorázově zasedal v některých komisích posuzujících rukopisy pro vydání

⁸⁶ MÚA, f. ČAVU, kart. 174, i. č. 221, strojopisný návrh s podpisy navrhovatelů ze 30. 10. 1919.

⁸⁷ MÚA, f. ČAVU, kart. 174, i. č. 221, návrh psaný rukou V. Novotného a spolupodepsaný G. Friedrichem, J. B. Novákem, K. Chytilým a J. Gollem, 1. 11. 1920; strojopisný návrh podepsaný G. Friedrichem, V. Novotným, J. B. Novákem, J. Gollem, K. Chytilým, E. Ottem, L. Heyrovským, 30. 10. 1921.

⁸⁸ Např. na sklonku roku 1925, kdy se přítomní usnesli podpořit jeho memorandum na reformu střední školy (podané společně s právním historikem M. Stieberem). V usnesení bylo „zejména zdůrazněno, že latina má počítí nejméně v třídě III., a dále zdůrazněna zbytečnost typu slovanského a důležitost klas[ického] typu pro studium slavistiky“. MÚA, f. ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 25. 11. 1925. V uvedené otázce se Bidlo angažoval také v rámci svého působení na univerzitě. Srov. M. Ďurčanský, „Jaroslav Bidlo a pražská univerzita: k počátkům české historické slavistiky“, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, t. LIX, 2019, fasc. 2, s. 84.

⁸⁹ MÚA, f. ČAVU, k. 175, i. č. 221, návrh psaný rukou V. Novotného a spolupodepsaný G. Friedrichem, s. d. [1926]. Bidlo získal nejprve 8 z 18 hlasů a při opakovaném hlasování 10 z 19 hlasů, což na zvolení nestačilo. Srov. MÚA, f. ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokol o volbě členů I. třídy, 8. 5. 1926.

⁹⁰ MÚA, f. ČAVU, k. 175, i. č. 221, návrh V. Novotného odkazující na návrh z předcházejícího roku, 24. 2. 1927. Bidlo získal 20 z 26 hlasů. MÚA, fond ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokol o volbě členů I. třídy, 9. 3. 1927.

⁹¹ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 19. 5. 1931 (volba rumunského historika Nicolae Iorgy a amerického filosofa, nositele Nobelovy ceny za mír za r. 1931 Nicolase Murray Butlera).

⁹² Dalšími členy za I. třídu byli sociolog Břetislav Foustka a právník August Miříčka. MÚA, fond ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 9. 6. 1934.

nebo stipendia financovaná z jednotlivých fondů,⁹³ především se ale stal členem finanční komise,⁹⁴ slezské komise a komise pro Kadlecův glosář. Ve finanční komisi se snažil o přehlednost a transparentnost – doporučoval dokonce po vzoru Polské akademie umiejętności tisknout výroční zprávu o hospodaření v rocence.⁹⁵

Ve slezské komisi zasedali pod předsednictvím Josefa Šusty kromě Bidla ještě historik Rudolf Urbánek a právní historik Jan Kapras. Reagovala na mezinárodně-politickou situaci ve vztahu k tomuto regionu, zejména na polské aktivity ztělesněné monografií *Historia Śląska* vydanou Polskou akademií umiejętności.⁹⁶ Komise dospěla na jaře 1934 k závěru, že podobnou monografii, psanou z československého úhlu pohledu, nebude možné připravit, dokud nebudou k dispozici odpovídající dílčí zpracování. Apelovala proto na profesory historie a ředitele historických seminářů všech tří československých univerzit, aby se mezi sebou dorozuměli a zadávali práce se slezskou tematikou schopným studentům, kterým by pro jejich výzkum mohla být zajištěna i finanční podpora ze strany akademie a ministerstva školství. Komise postulovala také spolupráci s etnografy a jazykovědci a případné zřízení specializovaného periodika, mělo se tak ale dít „*nenápadně, bez jakékoli okázalosti, spíše tak, aby [to] nedalo příležitost k publicistickým úvahám*“.⁹⁷ Když ale o dva roky později tajemník I. třídy informoval o tom, že Polska akademie umiejętności zřídila

⁹³ Tak posoudil pozitivně žádosti historika Josefa Macůrka o stipendium na cestu do Rumunska a botanika F. A. Nováka na výzkum balkánské flóry z Pavlaskova fondu; později zasedl v porotě, která cenu z fondu Pavlína Erbanové udělila Břetislavu Foustkovi za práci *Lord kancléř Bacon z Verulamů a jeho essaye*. MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 23. 4. 1932 a 9. 3. 1935.

⁹⁴ Zasedal v ní postupně (část členů se měnila) s právníky Josefem Drachovským a Janem Krčmářem, filosofy Františkem Krejčím a Josefem Králem, teoretikem pedagogiky Otakarem Kádnerem a – J. Pekařem, G. Friedrichem a L. Niederlem. MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, např. 26. 11. 1932, 9. 3. 1935 (přiložen záznam ze zasedání finanční komise 26. 1. 1935), 14. 12. 1935.

⁹⁵ V tomto duchu vystoupil již na závěr zasedání I. třídy v červnu 1934. MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 9. 6. 1934.

⁹⁶ Komitet Wydawnictw Śląskich ustavila Polská akademie umiejętności v r. 1932 z popudu právního historika Stanisława Kutrzeby. Do konce desetiletí tato komise zajistila vydání 42 publikací, v tom i třísvazkových dějin Slezska. Srov. Jan Piskurewicz, *Prima inter pares. Polska Akademia Umiejętności w latach II Rzeczypospolitej*, Polska Akademia Umiejętności: Kraków 1998, s. 157–158.

⁹⁷ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 9. 6. 1934 (s příloženou zprávou J. Šusty o jednání „slezské komise“ dne 30. 5. 1934, odtud citát).

pro sílenci samostatnou ediční řadu, konstatovali shromáždění členové, že nemají „stále mladých vědeckých pracovníků, kteří by se slezským věcem věnovali“.⁹⁸

Patrně nejvíce starostí měl Bidlo jako předseda komise pro vydávání (již zmíněného) Kadlecova glosáře. Tento podnik, realizovaný od roku 1929⁹⁹ společně s KČSN a následně také Slovanským ústavem, byl finančně náročný a ČAVU na něj každoročně přispívala. V roce 1933, stejně jako v následujícím roce, byl např. požadován příspěvek akademie ve výši 6000 Kč. Tehdy měly být dosavadní práce již v natolik pokročilé fázi, že mohl Bidlo představit zamýšlenou podobu publikace a navrhnout její vydání v rámci *Rozprav* I. třídy ČAVU.¹⁰⁰ Ve skutečnosti sice k vydání publikace nedošlo, i tak ale I. třída ČAVU práce na slovníku dále podporovala každoročním příspěvkem.¹⁰¹ V pozici předsedy komise musel Bidlo v roce 1935 řešit i nepřijemný spor mezi jejími členy, právními historiky Rudolfem Rauscherem a Teodorem Saturníkem, vyvolaný odmítavou recenzí prvně jmenovaného (a de facto obviněním z plagiátu) na Saturníkův spis k dějinám slovanského práva. Bidlo se plně postavil za Saturníka, Rauscher na své členství rezignoval a místo něj byl zvolen členem komise Bedřich Mendl.¹⁰² Samotného Bidla po jeho úmrtí v komisi nahradil Václav Vojtíšek.¹⁰³

Řádné členství v akademii s sebou neslo také oficiální zastupování akademie při některých významných příležitostech. Během svého nejvýznamnějšího zahraničního vystoupení, totiž při účasti na VII. mezinárodním kongresu historických věd ve Varšavě v srpnu 1933, Bidlo ovšem zastupoval Slovanský ústav a vedle toho byl přímo delegátem československé vlády, zástupci akademie tak byli zvoleni Josef Šusta a tajemník I. třídy, právní historik Miloslav Stieber. Šusta se nakonec nemohl

⁹⁸ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 14. 3. 1936.

⁹⁹ Srov. obsáhlý záznam úvodní debaty o Bidlově návrhu, kdy podnět vzešel z jeho strany jakožto člena KČSN. Bidlo se následně stal jednatelem příslušné komise. MÚA, f. ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 19. 1. 1929, 1. 2. 1930 a zápis ze schůze komise pro Kadlecův glosář, 28. 3. 1929.

¹⁰⁰ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 25. 3. 1933 a 9. 6. 1934.

¹⁰¹ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 14. 3. 1936, 7. 4. 1937.

¹⁰² I. třída ČAVU o této kauze obsáhle jednala na počátku roku 1935. MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 26. 1. 1935 (přiložen záznam ze zasedání komise pro vydání Kadlecova glosáře z 20. 1. 1935 a obsáhlý Bidlův rozklad o sporu Rauscher – Saturník).

¹⁰³ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 27. 1. 1938.

účastnit.¹⁰⁴ M. Stieber po sjezdu referoval „*jakého úspěchu dostalo se tam českým historikům, zejména zástupci vlády prof. Bidlovi za jeho přednášku*“.¹⁰⁵

Součástí reprezentačních povinností spojených s varšavským sjezdem byla také účast na jednání Federace historických společností východní Evropy, jejíž založení v r. 1927 představovalo ambiciózní pokus o mezinárodní spolupráci především stře-doevropských nástupnických států na poli historiografie, víceméně pod polským vedením a za vydatné československé podpory. Na snahy českých historiků o sblíže-ní s polskou historickou obcí na konci 20. a počátkem 30. let, konkrétně na realizaci společných schůzek, akademie přispívala.¹⁰⁶ Bidlo na zasedáních I. třídy ČAVU hlídal také finanční aspekty československého členství ve Federaci, zejména příspě-vek na periodikum vydávané Federací (*Bulletin d'information des sciences historiques en Europe orientale*), jež redigoval s varšavským historikem Marcelim Handelsmanem. Právě prostřednictvím akademie byl proplácen příspěvek, který původně refundovalo ministerstvo školství¹⁰⁷ a na němž se později jistou měrou podílely i další vědecké společnosti a univerzity.¹⁰⁸ Společně s ředitelem Zemského archivu a generálním sekretářem ČAVU Janem Bedřichem Novákem byl vnímán jako delegát akademie

¹⁰⁴ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 23. 4. 1932 a 19. 5. 1933.

¹⁰⁵ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 11. 11. 1933.

¹⁰⁶ Tak v r. 1934 činil příspěvek na cestu pětičlenné delegace (Bidlo, Chaloupecký, Navrátil, Odložilík, Stloukal) 800 korun. O výsledku podal zprávu právě Bidlo. MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 10. 11. 1934 a 26. 1. 1935, kde je při-ložen třístránkový protokol z varšavského jednání. K této cestě srov. O. Odložilík, *De-níky z let 1924–1948 /I. 1924–1939/*. K vydání připravila Milada Sekyrková. Výzkumné centrum pro dějiny vědy: Praha 2002, s. 640–642.

¹⁰⁷ MÚA, f. ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 13. 4. 1929 a 26. 10. 1929.

¹⁰⁸ Jednalo se o Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, Královskou českou společnost nauk (ta jediná slíbila na platbu v r. 1934 a 1935 přispět), Zemský archiv, Historický spolek, Historický klub, Filosofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, Archiv Ministerstva zahraničních věcí a Filozofickou fakultu Univerzity Komenského v Brati-slavě. Ve dvou prvně jmenovaných náleželo Bidlovi rovněž významné postavení. Jed-nalo se o dost nevděčnou roli – když Bidlo v r. 1934 žádal o zaplacení pravidelného příspěvku Federaci, nebyly vzhledem k hospodářské krizi ještě uhrazeny ani příspěvky ze dvou let předcházejících a referent požadoval jejich zpětné proplacení v přiměřeném termínu. Jeho argumenty patrně zněly s ohledem na úspěch československé delegace na varšavském sjezdu dost přesvědčivě, protože I. třída návrh bez výhrad schválila. MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 9. 6. 1934 (s příloženou zprávou J. Bidla z 9. 6. 1934), 10. 11. 1934 a 15. 12. 1934, 26. 1. 1935, 25. 5. 1935, 14. 12. 1935, 27. 11. 1937. Ke členství KČSN srov. MÚA, f. KČSN, k. 54, i. č. 281.

v této nadnárodní organizaci,¹⁰⁹ Novák byl ostatně zvolen jejím předsedou a po jeho smrti jej nahradil právě Bidlo.

Když v roce 1932 vyšel nákladem KČSN čtvrtý, poslední díl Bidlovy *Jednoty bratské v polském vyhnanství*, byla kniha v rámci I. třídy ČAVU jednomyslně jako jediná navržena na udělení Hlávkovy ceny, „hledíc zároveň k vynikající činnosti autorově v oboru historiografickém“.¹¹⁰ Dochovaný návrh je psán Pekařovou rukou a spolupodepsán Kamilem Křoftou a Gustavem Friedrichem.¹¹¹ Nemůžeme se nepozastavit nad tím, že k této události došlo pouhý rok a několik měsíců poté, co se během zasedání I. třídy KČSN odehrála scéna popisovaná L. Niederlem a citovaná v úvodu této stati. Nebylo to ovšem první ocenění, jehož se Bidlovi ze strany ČAVU dostalo. V roce 1925 mu byla udělena cena z fondu Jiřího Katze za 2. svazek jeho velké edice *Akty Jednoty bratské*. Zdůvodnění napsal Jaroslav Goll a vedle zhodnocení samotné publikace připojil také podrobnou úvahu, proč stanovy fondu umožňují ocenit dílo tohoto typu.¹¹² V r. 1928 pak byly Bidlovy *Dějiny Slovanstva* navrženy Josefem Šustou na zařazení mezi dvacet nejlepších československých vědeckých spisů za předchozí rok.¹¹³

Jakožto řádný člen ČAVU mohl Bidlo také ovlivňovat volby nových členů své třídy. Jména to nejsou překvapivá – v případě mimořádného členství je spolupodepsán pod návrhy na zvolení historiků Rudolfa Urbánka a Vlastimila Kybala, historika starověku Josefa Dobiáše a archiváře Václava Vojtíška, přičemž u prvních tří byl vnímán jako hlavní předkladatel návrhu.¹¹⁴ Ve všech případech se jednalo o jeho

¹⁰⁹ „Usneseno, aby se podala zpráva delegátům Bidlovi a Novákovi, že Federace historických společností východní Evropy koná schůzi delegátů v srpnu 1933 ve Varšavě a že návrhy pro tuto schůzi mají být poslány do 1. března 1933.“ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 21. 1. 1933.

¹¹⁰ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 27. 2. 1932.

¹¹¹ Příloha tamtéž.

¹¹² MÚA, f. ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokol ze schůze poroty pro udělení ceny z fondu JUDr. Jiřího Katze ze 17. 2. 1925 a Gollův posudek, 17. 2. 1925.

¹¹³ MÚA, f. ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokol o schůzi komise pro výběr dvaceti nejlepších spisů, s. d. [podzim 1928].

¹¹⁴ Všechny čtyři návrhy byly projednávány během jednoho zasedání. Pro úplnost je třeba uvést, s kým je Bidlo podával: R. Urbánek (V. Novotný, L. Niederle, M. Stieber), V. Kybal (V. Novotný), J. Dobiáš (J. Šusta, L. Niederle). V případě V. Vojtíška byl původcem jeho návrhu jeho učitel G. Friedrich (vedle Bidla se k návrhu připojili také M. Stieber, V. Novotný, K. Chytil). MÚA, fond ČAVU, kart. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 23. 4. 1932 a strojopisný přehled předkládaných návrhů jako příloha tamtéž.

mladší kolegy, s nimiž měl dobré vztahy a jejichž univerzitní kariéru podpořil.¹¹⁵ O dva roky později znovu podpořil návrh na volbu Vlastimila Kybala a Václava Vojtíška, tentokrát řádnými členy Akademie, stejně jako moravského historika a svého přítele Bohumila Navrátila.¹¹⁶ Následně se připojil k návrhu na volbu řádným členem knihovníka Josefa Volfa.¹¹⁷ Ze zahraničních členů Bidlo inicioval volbu rumunského historika a politika Iona Nistora.¹¹⁸

V době, kdy se Jaroslav Bidlo stal řádným členem ČAVU, měl již dlouholeté zkušenosti vyplývající z členských povinností ve vědeckých organizacích. Mezi ně patřilo také psaní nekrologů zemřelých členů, zejména zahraničních, které v té době pravidelně dodával zejména pro *Ročenku Slovanského ústavu*. Ani v ČAVU tomu nebylo jinak. Bidlo již dříve v tomto ohledu přispíval do *Almanachu ČAVU*.¹¹⁹ Do ediční řady nekrologů, které ČAVU vydávala jako samostatné brožury, přispěl svazkem o předním představiteli krakovské historické školy Michału Bobrzyńském, jehož vlivnou knihu *Dzieje Polski w zarzysie* v mládí sám překládal do češtiny. Vedle toho vyšly z jeho pera nekrology bulharského historika Vasilu Nikolova Zlatarského¹²⁰ a ukrajinského historika Mychajla Hruševského, na jehož tryzně v Praze měl navíc z pověření ČAVU smuteční proslov.¹²¹

Srov. také MÚA, f. ČAVU, k. 176, i. č. 221, návrhy na volbu členů I. třídy z r. 1932 (Bidlovou rukou jsou psány návrhy na volbu V. Kybala a J. Dobiáše).

¹¹⁵ M. Ďurčanský, „Jaroslav Bidlo a pražská univerzita: k počátkům české historické slavistiky“, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, t. LIX, 2019, fasc. 2, s. 74–78.

¹¹⁶ Návrhy měly širokou podporu stávajících členů náležejících mezi Bidlovy žáky a přátele: V. Kybal (J. B. Novák, R. Urbánek, J. V. Šimák a G. Friedrich), V. Vojtíšek (J. B. Novák, G. Friedrich, R. Urbánek), B. Navrátil (G. Friedrich, J. Bidlo, V. Vojtíšek, R. Urbánek). MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 19. 5. 1933; MÚA, f. ČAVU, k. 176, i. č. 221, návrhy na volbu členů I. třídy z r. 1934.

¹¹⁷ K původci návrhu J. V. Šimákovi se vedle Bidla připojili J. Pekař, J. Šusta, M. Hýsek a K. Krofta. MÚA, f. ČAVU, k. 177, i. č. 221, návrhy na volbu členů I. třídy z r. 1935.

¹¹⁸ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, J. Bidlo I. třídě ČAVU, 9. 12. 1934, Praha (příloha k protokolu ze zasedání I. třídy ČAVU 15. 12. 1934); MÚA, f. ČAVU, k. 176, i. č. 221, návrhy na volbu členů I. třídy z r. 1934.

¹¹⁹ J. Bidlo, „Konstantin Jireček“, *Almanach ČAVU* 28, 1918, s. 158–168; týž, „Vjekoslav Klaić“, *Almanach ČAVU* 39, 1929, s. 140–145. Srov. také MÚA, f. ČAVU, kniha č. 12, i. č. 17, protokoly I. třídy ČAVU 1921–1930, protokol ze zasedání I. třídy ČAVU, 28. 11. 1928 (Bidlo pověřen sepsáním nekrologu chorvatského historika Vjekoslava Klaiće).

¹²⁰ Srov. MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 14. 3. 1936 a 7. 4. 1937.

¹²¹ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, 26. 1. 1935.

Když Jaroslav Bidlo sám zemřel, věnovala mu I. třída na svém zasedání 27. ledna 1938 vzpomínku.¹²² O napsání nekrologu byl požádán byzantolog František Dvorník,¹²³ ten ale vzhledem k událostem roku 1938 a následujícímu exilu ve Velké Británii, odkud se už nevrátil,¹²⁴ text nemohl dodat. Nekrolog pro potřeby ČAVU poté napsal Bidlův žák Josef Macůrek, vzhledem k nepříznivým okolnostem se ale jeho text dočkal otištění až po půl století.¹²⁵

Summary

Of the several kinds of membership, only the regular one ensured a real influence in a scientific society. Bidlo was much more active in the KČSN, where he had been elected regular member already in 1917. In the following twenty years he was engaged as its chief librarian, as well as secretary general and chair of the class for social sciences and humanities. Bidlo also had an influence on scholarly contacts with the countries of South-Eastern and Central-Eastern Europe (including the election of foreign members of KČSN) and on the publishing policy of the Society.

Bidlo's membership in ČAVU was not connected with the same width of activities as that in KČSN. He had been elected regular member in 1927 and had never held prominent position among the high officials of ČAVU. Nevertheless, he was involved in several important projects (e.g. Silesian Commission) and regularly took part in the sessions of the historical-philosophical class. He was also acting as a mediator between both societies in their joint project focused on the juridical terminology in Slavic languages (Kadlec's Dictionary).

Correspondence:

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D.

Ústav dějin UK a archiv UK

Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

E-mail: marek.durcansky@ruk.cuni.cz

¹²² MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 27. 1. 1938.

¹²³ MÚA, f. ČAVU, k. 6, i. č. 18, protokoly ze zasedání I. třídy ČAVU, 5. 3. 1938.

¹²⁴ V. Vavřínek, *František Dvorník*, Středisko společných činností AV ČR: Praha 2016, s. 8–12.

¹²⁵ J. Macůrek, „Jaroslav Bidlo“, *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, C44, 1997, s. 165–179.

Historik Josef Macůrek a brněnská škola historické slavistiky

Radomír Vlček

Josef Macůrek as a historian and the Brno school of historical Slavic studies:

This paper analyses scholarly, scientific and organizational pursuits of one of the most influential historians of Central, Eastern and Southeastern Europe of the 20th century – Josef Macůrek (1901–1992), a professor of Masaryk University in Brno – and his legacy. For this study, the wide range of topics covered by Macůrek and his students has been limited to the concept of the history of Slavs, i.e. the history of particular Slavic nations, and to the history of Slavic studies. The section on the historiographic school of Josef Macůrek focuses on the history of Slavic studies, as this topic is an apex of the works of Macůrek's students through which they achieved outstanding results and international acclaim. The text itself is divided by topics into two main sections and further into several chapters. The first section traces the concept of the history of the Slavs and Slavic studies that Macůrek brought forth; the second one analyses the same topic in the works of several of his students and presents a selection, rather than a comprehensive anthology, and an analysis based on the study of Josef Macůrek's and his students' texts, supplemented by primary sources on their position in historiography and Slavic studies. The primary sources used consist primarily of the archival collections of Masaryk Institute and the Archive of the CAS, v.v.i., and of the Archive of the Masaryk University. Attention was also paid to the memoirs of the main participants, as well as those of other contributors. Secondary sources were also used, primarily those directly referring to Josef Macůrek and his students.

Key words: Slavonic studies – History of Slavonic studies – History of Historiography – Josef Macůrek – Brno School of the History of Slavonic studies – Masaryk University – Institute of Slavonic Studies

Cílem studie je analýza odborné činnosti jednoho z nejvýznamnějších historiků dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy 20. století, profesora brněnské Masarykovy univerzity (MU) Josefa Macůrka (1901–1992) a okruhu jeho žáků, kteří se v odborném zpracování historie ubírali stejnou cestou. V českém ani jiném dějepisectví na „školu“, kterou Macůrek předáním svých tematických a metodologických zkušeností vytvořil, doposud nebyla upřena výraznější pozornost. Dokonce ani osobnost Josefa Macůrka se zatím nedočkala uceleného zpracování. Bylo jí věnováno

jen několik kratších životopisných textů¹ a studií zaměřených na vybrané aspekty jeho tvorby.² Jeho žáci byli zmiňováni pouze v kontextu institucionálního vývoje historického a slavistického bádání.³ O Macůrkově tvorbě ovšem bylo sestaveno několik bibliografických přehledů.⁴ O jeho žácích to neplatí, o nich bylo publikováno jen několik vzpomínek v souvislosti s jejich životními jubilei a úmrtími.⁵

¹ C. Nečas, *Josef Macůrek*, Národní knihovna ČR: Praha 1998.

² J. Šaur, „K nosným tradicím české historické rusistiky – A. V. Florovskij a J. Macůrek“, in: I. Pospíšil – J. Šaur (ed.), *Nosné tradice české slavistiky*. Masarykova univerzita: Brno 2012, s. 219–228.

³ R. Večerka, „Pobočka Slovanského ústavu a akademická pracoviště slavistická v Brně“, in: E. Bláhová a kol. (ed.), *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti*. Slovanský ústav: Praha 2000, s. 45–49; L. Vlčková Kryčerová, „Česká rusistika v letech 1948–1968. Možnosti zpracování ruských a sovětských dějin“, in: I. Pospíšil – M. Zelenka – A. Zelenková (ed.), *Aktuální problémy současné slavistiky: (jazyk – literatura – kultura – politika)*, Galium: Brno 2015, s. 469–478; L. Vlčková Kryčerová, „Československo-sovětský institut ČSAV v prvním desetiletí tzv. normalizace a jeho rusistická bádání“, *Slovanský přehled*, 104, 2018, č. 3, s. 825–851; L. Vlčková Kryčerová, „Nepopulární a zamlčovaná místa ruských a sovětských dějin v české historiografii let 1960–1989. Zamyšlení nad ‚nepopulárními‘ a ‚zamlčovanými‘ místy východoevropských dějin českým dějepiscectvím 1960–1989 na příkladu prorežimního historika, ‚osmašedesátníků‘ a historika emigranta“, in: *X. sjezd českých historiků 14.–16. 9. 2011*. Sv. VI. Ostravská univerzita: Ostrava 2017, s. 53–72; L. Vlčková Kryčerová, „Proměny českého pohledu na Rusko. Příklad historika Zdeňka Sládka“, in: H. Ulbrechtová (ed.), *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění. Tradice a transformace*, Slovanský ústav AV ČR: Praha: 2015, s. 149–163; L. Vlčková Kryčerová, „Rusistická tvorba v Československo-sovětském institutu ČSAV – Hodnota se záporným i kladným znamením“, in: J. Dohnal (ed.), *Revitalizace hodnot: Umění a literatura*, II. Tribun EU: Brno 2014, s. 715–723.

⁴ J. Kubíček, *Josef Macůrek: 31. 3. 1901 – 20. 4. 1992: Personální bibliografie*. Státní vědecká knihovna: Brno 1992.

⁵ Např. M. Šmerda, „K padesátinám Milana Kudělky“, *Slezský sborník* 70, 1972, č. 4, s. 304–306; Z. Šimeček, „Milan Kudělka (29. 11. 1922 – 27. 7. 2005)“, *Slavia: časopis pro slovanskou filologii* 76, 2007, č. 1, s. 113–115; V. Štastný, „Odešel významný slavista Milan Kudělka (29. 11. 1922 – 27. 7. 2005)“, *Slovanský přehled* 91, 2005, č. 4, s. 547–549; J. Bílek, „65 let PhDr. Zdeňka Šimečka, CSc.“, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 31, 1994, č. 3, s. 58–60; S. Petr, „80 let PhDr. Zdeňka Šimečka, CSc.“, *Archivní časopis* 59, 2009, č. 2, s. 179–182; M. Šmerda, „K 75. narozeninám Zdeňka Šimečka“, *Časopis Matice moravské* 123, 2004, č. 1, s. 295–298; Z. Šimeček, „Osmdesátiny Milana Šmerdy“, *Časopis Matice moravské* 124, 2005, č. 1, s. 379–382; R. Vlček – L. Hladký, „Přední český slavista Zdeněk Šimeček osmdesátníkem“, *Časopis Matice moravské* 128, 2009, č. 2, s. 573–576; S. Petr, „Vzpomínka na Zdeňka Šimečka (1929–2019)“, *Studie o rukopisech* 49, 2019, č. 2, s. 177–180.

Několik studií o vybraných aspektech Macůrkova díla zpracoval i autor tohoto textu. Část z nich byla využita v několika kolektivních monografiích zaměřených na osobnosti brněnské univerzity⁶ nebo dějiny českého dějepisectví.⁷

Významnou částí jak tvorby Macůrkovy, tak jeho žáků byly otázky točící se kolem slovanství a historické slavistiky. Proto studii soustředíme na tato témata. V kompendiích o dějinách českého (československého) dějepisectví⁸ či dějinách české (československé) slavistiky⁹ lze o tvorbě Josefa Macůrka ve vztahu ke slovanství a slavistice najít zmínky, ovšem jen stručné. O jeho žácích se v nich prakticky nehovoří. Stejně jako Macůrkovi jim však bylo věnováno několik hesel v tematických slovnících¹⁰ a elektronických databázích.¹¹ Autor této statě je připomenul v souvislostech se zdůrazněním místa a role historické slavistiky ve druhé polovině 20. století.¹²

⁶ R. Vlček, „Historik velkého záběru s ucelenou koncepcí dějin Slovanů. Josef Macůrek (1901–1992)“, in: J. Malír – L. Ján – B. Chocholáč a kol., *Osobnosti moravských dějin*, II. Matices moravská: Brno 2019, s. 383–406; R. Vlček, „Josef Macůrek a jeho Dějepisectví evropského východu“, in: P. Marek a kol., *Historik a jeho dílo. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.*, Univerzita Palackého: Olomouc 2015, s. 167–181; R. Vlček, *Josef Macůrek*. Středisko společných činností AV ČR: Praha, 2015; R. Vlček, „Práce Josefa Macůrka z dějin východoevropského dějepisectví“, in: V. Goněc (ed.), *Josepho Macůrek viginti lustra complenti oblatum. Josef Macůrek a jeho přínos k dějepisectví o střední a východní Evropě*, Masarykova univerzita: Brno 2001, s. 59–68; R. Vlček, „Tradice českých bádání o minulosti carského Ruska“, in *Slovanský přehled* 103, 2017, č. 3, s. 539–588.

⁷ R. Vlček, „Česká poválečná historiografie a studium ruských dějin od vlády Kateřiny II. do r. 1917“, in: V. Veber (ed.), *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*, Společnost pro výzkum střední a východní Evropy v České republice: Praha 1996, s. 21–36.

⁸ F. Kutnar – J. Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Nakladatelství Lidové noviny: Praha 1997², s. 809–814 aj.; J. Hanzal, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Karolinum: Praha 1999, s. 40–42 aj.

⁹ M. Kudělka – Z. Šimeček a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*, Státní pedagogické nakladatelství: Praha, 1972, s. 288–292.

¹⁰ R. Baron – R. Madecki a kol., *Česká polonistická studia: tradice a současnost (filologie – historie – politologie – právo)*, Historický ústav: Praha 2014, s. 429–432, 435–440; M. Kudělka – Z. Šimeček a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*, s. 288–292, 270–272, 459, 463–464.

¹¹ <http://www.slaviste.cz/> [18. 5. 2020].

¹² R. Vlček, „Slovanský přehled a historická slavistika“, *Slovanský přehled* 101, 2015, č. 3, s. 593–617; R. Vlček, „Česká historická slavistika: geneze a vývoj. K aktuálním problémům českých historicko-slavistických bádání“, in: I. Pospíšil – M. Zelenka – A. Zelenková

Studie je rozdělena několika kapitolami do dvou částí. V první z nich sleduje Macůrkovo pojetí dějin Slovanů a slavistiky a ve druhé formování téhož tematického zaměření u některých jeho žáků. Především ve druhé části má výběrový charakter. Obecně se jedná o analýzu, která vychází z rozborů tvorby Josefa Macůrka a jeho žáků, pramenného bádání v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., a Archivu Masarykovy univerzity v Brně. Přihlédnuto je k sekundární literatuře, především té, která se přímo dotýká Josefa Macůrka a jeho žáků.

Hned v úvodu je nutné zdůraznit, že brněnská škola slavistiky je obvykle spojována s jazykovědou a literární vědou. Byl to však právě Macůrek, kdo od třicátých let 20. století reflektoval areálový charakter slavistiky, v němž historie, a to nejen ve smyslu dějin vědy, sehrávala významnou roli.¹³ Nebyl pochopitelně sám. Zasloužila se o to řada dalších předních slavistů v čele s Frankem Wollmanem (1888–1969), který se k chápání širšího obsahu slavistiky než jen lingvistického propracovával postupně, často v diskusích s osobnostmi Macůrkova typu.¹⁴

Co se týče samotného Josefa Macůrka, šlo o přímého žáka profesora Karlovy univerzity Jaroslava Bidla (1868–1937), který od roku 1935 působil v Brně, kde obor dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy zakládal. Josef Macůrek sice vyšel z Bidlova syntetizujícího pohledu na dějiny Slovanů, brzy se však vůči němu stále více vymezoval. Dával to najevo i tím, že důsledně hovořil o dějinách střední, východní a jihovýchodní Evropy, nikoli o dějinách Slovanů. Ačkoli možnost pracovat na dějinách Slovanů připouštěl, Bidlova myšlenka¹⁵ jednotných dějin Slovanů mu byla cizí.¹⁶

Macůrek byl autorem řady monografií a odborných statí jak z uvedené tematiky, tak z dějin slavistiky, které jeho zásluhou získaly v Brně ve druhé polovině 20. století

(ed.), *Aktuální problémy současné slavistiky (jazyk – literatura – kultura – politika)*, Galium: Brno 2015, s. 385–394; R. Vlček, „Kořeny a tradice českého pohledu na dějiny slavistiky“, in: *Proměny české slavistiky po roce 1989*, Slovanský ústav AV ČR: Praha 2020, v tisku.

¹³ I. Pospíšil, *Areál a filologická studia*. Masarykova univerzita: Brno 2013, s. 65–75.

¹⁴ J. Macůrek, „Slovanská myšlenka v českém životě politickém“, in: J. Macůrek (ed.), *Slovanství v českém národním životě*, Rovnost: Brno 1947, s. 20–56; F. Wollman, „Český slavismus, jeho minulost a program“, in: tamtéž, s. 224–241; J. Macůrek, „Dějiny Slovanstva – vědecký postulát či fikce?“, in: A. Boháč – J. Malý – J. Eisner – J. Filip – J. Macůrek – F. Wollman, *Obrisy Slovanstva. Sborník přednášek Slovanského ústavu v Praze*, s. 94–167; F. Wollman, „Duch a celistvost slovanské slovesnosti“, in: tamtéž, s. 168–224.

¹⁵ J. Bidlo, *Dějiny Slovanstva*, Vesmír: Nakladatelská a vydavatelská společnost s r. o. v Praze VII: Praha 1927, s. 5–23.

¹⁶ J. Macůrek, „Dějiny Slovanstva – vědecký postulát či fikce?“, in: A. Boháč – J. Malý – J. Eisner – J. Filip – J. Macůrek – F. Wollman, *Obrisy Slovanstva. Sborník přednášek Slovanského ústavu v Praze*, s. 100–101.

pevné institucionální zázemí a výraznou metodologickou, od formy studia „ad fontes“ se odvíjející oporu.

Josef Macůrek se značně podílel na organizaci výuky a vědy. Krátce po druhé světové válce působil jako děkan Filozofické fakulty MU, v roce 1957 dosáhl ustanovení samostatné katedry dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy. V roce 1948 zakládal brněnskou pobočku Slovanského ústavu,¹⁷ jejímž vedoucím pak byl až do zrušení Slovanského ústavu v roce 1963, v letech 1968–1969 stál v čele Ústavu dějin východní Evropy ČSAV, který vznikl transformací z Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV s cílem stát se pracovištěm „Ostforschung“ západoevropského vzoru, a to právě Macůrkovou zásluhou.

Macůrek jak na vysoké škole, tak v ústavech Akademie věd učil a pak vedl řadu budoucích odborníků na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy a dějiny slavistiky. Tematickým i metodologickým zaměřením se jednalo o kompaktní historiografickou školu. S ohledem na její tematické soustředění pro ni používáme poněkud zjednodušené pojmenování „brněnská škola historické slavistiky“. Na slovo „historie“ klademe zvláštní důraz, protože brněnská škola slavistiky ve svém lingvistickém zaměření byla školou, o níž se po zásluze hodně hovořilo a doposud hovoří. Škola historické slavistiky stojí nezaslouženě v jejím stínu.

I když hovoříme o škole historické slavistiky, již v úvodu vyzdvihneme její zvláštnost. Spočívala v úzké spolupráci odborníků na historii s literárními vědci, jazykovědci, uměnovědci a archeology. Bylo to dáno možností prolnutí vysokoškolských pracovišť s pracovišti Akademie věd v Brně a strukturou brněnské pobočky Slovanského ústavu, v níž se odborníci na různá témata a obory téměř denně potkávali „na jedné chodbě“. Ostatně byl to právě Macůrek, kdo kladl důraz na vazbu historiografie s literární vědou a na metodu konfrontací poznatků osobností oborově odlišných, ale v tematickém zaměření (na slovanství a dějiny slavistiky) blízkých.

Nelze ponechat stranou ani fakt, že Macůrek konstruoval pojetí dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy v době, kdy se těžiště české slavistiky přesouvalo do Brna, kde její filologická část profilovala na slavistickém materiálu strukturální metodologii. Macůrek ji spojil se synchronním modelem dějin, a to jej později, prokazatelně ve studiích publikovaných krátce po druhé světové válce, přivedlo k vymezení náležité syntézy slovanských dějin.¹⁸ Nikoli ovšem v jednotě Slovanů, ale jejich různorodosti. Tematiku historické slavistiky přitom propojoval s literární

¹⁷ J. Macůrek, „O Slovanském ústavu v Brně“, *Práce*, 9. 1. 1948, s. 8.

¹⁸ Tamtéž, s. 117–118; J. Macůrek, „Die Slawen und Osteuropa in der allgemeinen Geschichte“, in: *Zeitschrift für Slawistik* 11, Heft 3, 1965, s. 406–414.

vědou, archeologií a etnografií, aniž by ponechával stranou jazykovědu.¹⁹ Za vyvrcholení tohoto pojetí, které se pak dále uplatnilo u jeho žáků, lze považovat Macůrkova slova na VI. mezinárodním sjezdu slavistů, jemuž předsedal: „... *chybou by bylo, kdyby místo historie a historické vědy ve slavistice bylo přezíráno či negováno.*“²⁰

1. Cesta Josefa Macůrka k profesuře v Brně

Odborné zaměření Josefa Macůrka na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy se zrodilo, jak on sám tvrdil, během jeho studií na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži.²¹ Svoji roli sehrála světová válka a události v Rusku v roce 1917. Ovšem nikoli ve smyslu revolučnosti, nýbrž významu slovanství a vztahů české společnosti ke slovanským komunitám. Šlo o záležitost, která měla v českém prostředí velkou tradici. Dlouhodobě působila jako podpora národní identity a českých politických, kulturních i hospodářsky emancipačních požadavků. Hlubší zájem o ně se stal od konce 19. století přirozenou záležitostí a do jisté míry i otázkou prestiže českých intelektuálů.²²

Macůrkovo soustředění na minulost střední, východní a jihovýchodní Evropy organicky zapadalo do zájmu širších kruhů o dějiny a zaujetí československé historické vědy pro minulost slovanských národů, genezi a vývoj jejich vztahů, formování a proměny vizí slovanské vzájemnosti a bádání o slovanském prostředí. Tento trend pokračoval i v době první československé republiky, v níž slavistika, včetně historické slavistiky překročila meze pouhého odborného zájmu. Pozornost jí věnovala širší veřejnost i politika. Využita byla i k profilování nové státní – československé – identity.²³ Její prvky, např. cyrilometodějská tradice, se staly součástí oficiální státní ideologie.²⁴ Postavení české (československé) slavistiky se přitom odvíjelo od

¹⁹ J. Macůrek, „Slavistika a historické vědy“, in: *Slavistika a slovanství. Příspěvky k teorii a dějinám. Slovanské historické studie VII*: Academia – Nakladatelství ČSAV: Praha 1968, s. 35–36.

²⁰ Tamtéž, s. 40.

²¹ J. Macůrek, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Matice moravská: Brno 1998, s. 10.

²² R. Vlček, „Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa“, in: *Slovanské historické studie* 30, 2005, Historický ústav: Praha – Brno 2005, s. 97–106.

²³ R. Vlček, „Ideologie slovanství a její kult. Geneze a vývoj do roku 1938“, *Kultúrne dejiny* 11, 2020, Supplement, v tisku.

²⁴ R. Vlček – M. Řepa, „Cyrilometodějská tradice“, in: J. Pánek a kol., *Akademická encyklopedie českých dějin A–C*, Historický ústav: Praha 2009, s. 378–379.

politických okolností determinovaných projevy německví, které od okamžiku, kdy začali čeští intelektuálové hovořit o potřebě ustavení samostatného českého a později česko-slovenského státu, dávaly zřetelně najevo zájem být nadřazenou komunitou a součástí velkého německého celku. Neznamenal to ovšem, že by se meziválečná česká (československá) slavistika proti německví ostře vyhraňovala. Právě J. Macůrek byl představitelem proudu, jehož interpretace slovanství, dějin slovanských národů a minulosti slovanských vztahů se odvíjela od širších, či dokonce velmi širokých souvislostí – ve smyslu poznání dějin slovanství v kontextu německví a obecně historických procesů vůbec.²⁵

Na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze byl od sklonku 19. století protagonistou oboru, který se později stal Macůrkovým osudem, jeho učitel Jaroslav Bidlo (1868–1937), od roku 1900 profesor pro všeobecné dějiny se zřetelem k dějinám východní Evropy a Balkánského poloostrova.²⁶ Na tuto skutečnost upozorňují proto, že když v Brně vznikla v roce 1919 druhá česká univerzita, nechyběl mezi návrhy na obsazení stolic ani ten na obdobně vymezené místo profesora a jím vedený seminář, případně, skromněji, oddělení, které by působilo v rámci stolice dějin jako v Praze. Více než patnáct let se však tento záměr nerealizoval. Výzkum a výuku dějepisu zajišťoval seminář historie pouze s oddělením československých a s oddělením všeobecných dějin, v nichž žádné zaměření na dějiny slovanského prostoru, jak by odpovídalo době a významu slovanství pro meziválečné Československo, nebylo. Profesorský sbor Masarykovy univerzity v Brně se ovšem k záměru obsadit místo profesora dějin slovanských národů opakovaně vracel. Na počátku dvacátých let 20. století dospěl tak daleko, že předložil na Ministerstvo školství a národní osvěty návrh obsadit je historikem z řad ruských emigrantů pobývajících v Československu, profesorem Nikolajem Vladimirovičem Jastrebovem (1869–1923), nezpochybnitelným odborníkem na široce pojaté dějiny slovanských národů a jejich vztahy. Jastrebov, který se vlivem tohoto návrhu již do Brna připravoval, však dříve než Ministerstvo školství a národní osvěty rozhodlo, v roce 1923 zemřel. Profesorský sbor Masarykovy univerzity pokračoval v úvahách, ale dlouhodobě nespěl ke konkrétnímu návrhu. Zmiňoval se pouze o „*vhodnosti obsadit toto místo některým z Jastrebových kolegů*“. Jak je ale na Moravě zvykem, pokukoval po Praze a tamním dění. Skutečnost, že na Karlově univerzitě je několik velmi nadějných osobností s takovým zaměřením mezi bývalými českými studenty, byla v Brně známa. Ponechám stranou dohady, kdo by mohl či měl po Bidlovi jeho zaměření

²⁵ J. Rychlík, *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Vyšehrad: Praha 2018, s. 13–17.

²⁶ M. Kudělka, *O pojetí slavistiky. Vývoj představ o jejím předmětu a podstatě*, Academia: Praha 1984, s. 108.

v Praze na Filozofické fakultě Karlovy univerzity převzít, i když i ony měly na rozhodování v Brně vliv, a pouze s ohledem na další vývoj na brněnské Filozofické fakultě uvádím, že na počátku třicátých let 20. století byla na Masarykově univerzitě jmenována tříčlenná komise, která dostala za úkol posoudit další profesorským sborem připravený konkrétní návrh. Pochopitelně byl předem zevrubně konzultován s uchazečem.²⁷ Komise pracovala ve složení: profesori všeobecných dějin Bohumil Navrátil (1870–1936) a Julius Glücklich (1876–1950) a klasický filolog a profesor starověkých dějin Vladimír Groh (1895–1941). Záměr, který jí byl předložen, zněl: obsadit místo profesora dějin slovanských národů tehdejším docentem Karlovy univerzity, působícím v Praze na Filozofické fakultě, Josefem Macůrkem. Stanovisko komise mělo jednoznačně doporučující výsledek. Učiněno tak bylo s ohledem na Macůrkovu dosavadní odbornou produkci, kterou komise obsáhle, velmi pozitivně zhodnotila.²⁸ V té době se však připravovalo Macůrkovo jmenovací řízení na pozici mimořádného profesora na Karlově univerzitě, ovšem s tím, že tematika dějin slovanského prostoru bude rozdělena mezi Miladu Paulovou (1891–1970), která se zaměří na Byzanc, a Macůrka, jenž se bude soustředit na oblast Rumunska a východních Slovanů. Macůrkovi nebyla brněnská nabídka nesympatická. Postup v Praze navíc vyvolával četné kritiky a neúměrné emoce. Macůrkův odchod do Brna mohl situaci zklidnit a pro něj osobně znamenal snazší perspektivu. A tak byl Macůrek po schválení MŠNO v létě 1935 s platností od 1. října téhož roku jmenován mimořádným profesorem slovanských dějin na univerzitě v Brně. Školní rok 1935/1936 se stal prvním v jeho následném, téměř čtyřicet pět let trvajícím působení na Masarykově univerzitě.²⁹

2. Život a dílo Josefa Macůrka

Macůrek, rodák z valašské Chomýže, si za svoji alma mater zvolil Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, a to, jak uvádí ve svých vzpomínkách, proto, že toužil poznat českou historickou školu, již tvořily osobnosti typu Josefa Pekaře (1870–1937), Josefa Šusty (1874–1945) a Václava Novotného (1869–1932). Znal je jako autory středoškolských učebnic, z nichž dříve studoval.³⁰ Zápis absolvoval 30. září 1921. Do prvního semestru si kromě předmětů, které si registrovala většina posluchačů historie, přednášek Josefa Pekaře o nejstarších českých dějinách a Václava Novotného

²⁷ J. Macůrek, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 48–49.

²⁸ Archiv Masarykovy univerzity v Brně, fond A 2, Filozofická fakulta, kart. 10.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž, s. 13.

o dějinách husitství, zaregistroval *Filozofii dějin východoevropských* Jaroslava Bidla a jazyková cvičení z ruštiny a francouzštiny. Tím se začal odvíjet vztah Jaroslava Bidla s Josefem Macůrkem. Pokud jde o odbornou stránku, Macůrek jako student, stejně jako asistent i docent k Bidlovi zachovával velký respekt. Ale brzy po ukončení studií začal namítat, že Bidlovo pojetí dějin není vzdálené vizi slovanské vzájemnosti chápající Slovanstvo jako jednotu stojící v protikladu k jiným tzv. velkým kulturně civilizačním okruhům. Taková bipolarita nejenže nebyla Macůrkovi vlastní, ale vysloveně se mu přičila. Macůrek považoval za správnější to, co vyjádřil Tomáš G. Masaryk (1850–1937) slovy o jednotě v různorodosti. Tedy nikoli kategorická protikladnost, či dokonce rozpornost, ale „pouhá“ různorodost. Taková, která je definovatelná nejen při znalosti slovanského prostředí, ale i „toho“ druhého. V Macůrkově pojetí míněno celku, z něhož lze spíše „technicky“ než jednoznačně z hlediska obsahu vyčlenit Slovan. To se pak stalo vlastní celé jeho koncepci slovanství a slovanské vzájemnosti: její identifikaci na bázi a v kontextu širších, neslovanských záležitostí.³¹

Macůrek nikdy nepopíral, že by mezi slovanskými národy neexistovaly významné vazby. V minulosti, stejně jako v současnosti. Ve svých vzpomínkách dokonce vyvracel tvrzení o tom, že by se nevěnoval novějším dějinám a nesledoval starší minulost v dopadech na ně.³² Ale zdůrazňoval, že je nutné identifikovat realitu dějin a vztahů mezi slovanskými národy, nikoli se opájet tím, co je již dávnou minulostí – zromantizovanou iluzí. Reality poznání lze podle Macůrka dosáhnout sledováním jejich konkrétních projevů a jejich identifikací v kontextu širšího než jen slovanského dění. Nejlépe na základě primárních pramenů, jež lze najít v archivech jednotlivých zemí. Proto se také ve dvacátých a třicátých letech 20. století na takto orientovanou badatelskou činnost zaměřil. Zůstala mu však vlastní po celý život. Při výčtu míst, která navštívil, bychom nepsali jen o polských či slovenských archivech, kam zajížděl nejčastěji, ale i o maďarských, francouzských a německých. To mu také umožnilo, aby svoje pojetí zprvu demonstroval na příkladu Uhrů/Maďarů, později Osmanů, Němců a dalších neslovanských komunit. Bez poznání jejich minulosti nebylo podle Macůrka možné správně vysvětlit minulost slovanských národů ani jejich vzájemné vztahy. Stejným argumentem pro něho bylo, že přece dlouhodobě žily v rámci států ovládaných jinými komunitami, což zcela přirozeně determinovalo jejich život v nejširších souvislostech. Definoval je jako kulturně civilizační.³³

³¹ Tamtéž, s. 35–36.

³² Tamtéž, s. 47.

³³ J. Macůrek, *Dějepisectví evropského východu*, Historický klub: Praha 1946, s. 9–13; J. Macůrek, „Místo Slovanů a východní Evropy v obecných dějinách“, *Slovanský přehled* 51, 1965, č. 6, s. 349–354.

Pro Macůrkův odborný profil bylo podstatné, že se od podzimu 1925, ještě před ukončením vysokoškolských studií, stal společně se Zdeňkem Kalistou (1900–1982) asistentem historického semináře na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. Mohli bychom hovořit o souhře dobrých náhod, ale i o skutečnosti, že štěstí přeje připraveným. Macůrek se během studií prezentoval jako velmi nadějný, náležitě prezentace schopný adept historického řemesla. Konstituující se česká (československá) věda právě takové osobnosti potřebovala.

Na jaře 1926, po skončení studií, Macůrek absolvoval krátkodobé stáže v Paříži a Grenoblu, školní rok 1926/1927 strávil v Polsku na univerzitách ve Lvově a Varšavě. Zúročil přitom znalosti jazyků. Francouzština a němčina byly v té době téměř automatické. Ale polština, ruština a další slovanské jazyky, ačkoli se české prostředí o slovanský prostor zajímalo, tak obvyklé nebyly. Díky tomu mohl Macůrek nejen fundovaně bádát v archivech a knihovnách, ale i komunikovat s osobnostmi tamního prostředí. Zvláště významné bylo pro Macůrka seznámení se v Polsku s profesory Marcelli Handelsmanem (1882–1945) a Osvaldem Haleckim (1891–1973). Jejich pojetí dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy, reflektující polskou historickou zkušenost, totiž na něj mělo velký vliv. Handelsman s Haleckim jej utvrdili v tom, že pojetí Slovanů má být interpretováno jako součást obecného světa.

Následovaly Macůrkovy studijní cesty do Vídně a znovu do Paříže. Tamní pobyt v roce 1930 přerušil návratem do Prahy kvůli habilitačnímu kolokviu. Přednesl při něm přednášku „Vlivy byzantsko-slovanské v dějinách rumunského národa“. Po získání hodnosti docenta pro dějiny východní Evropy a poloostrova Balkánského studoval v roce 1931 ve švédských sbírkových fondech. I když se později četnost Macůrkových pobytů v zahraničních archivech snížila, vždy se snažil, aby byla jeho práce založena na pramenném bádání. Někdy tomu tak bylo více, někdy méně. Jako např. v *Dějínách východních Slovanů*, v nichž pro něj byla stěžejním východiskem primární a sekundární literatura.

Nicméně snaha o pramenné bádání a závěry činěné především na něm byly patrné i v jeho pracích o slovanství, z nichž stěžejní, podobně jako většinu svých syntéz o dějinách jednotlivých slovanských zemí, publikoval krátce po druhé světové válce. Uplatnila se v nich i jeho další mimořádná schopnost prolnout detailní analyticko-komparativní studium s nadhledem umožňujícím vystižení nejvýznamnějších dějotvorných událostí konkrétních historických regionů. Z hlediska dnešních paradigmatických bychom mohli hovořit o Macůrkových cenných příspěvcích k otázce kontinuity a diskontinuity dějin včetně jejich jednotlivých státních a národních celků, především těch, které bývají tradičně označovány jako slovanské.³⁴

³⁴ Např. J. Macůrek, *Zápas Polska a Habsburků o přístup k Černému moři na sklonku 16. stol.*, Filozofická fakulta Karlovy university: Praha 1931; J. Macůrek, *Dějiny Maďarů a uher-*

V červnu 1927 se ve Varšavě konala ustavující konference Svazu historických společností východní Evropy. Skutečnost, že se jí Macůrek za českou stranu zúčastnil, jen potvrdila důvěru, která je v něj jako budoucí významnou osobnost zpracování dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy v českém (československém) prostředí vkládána. Na druhé straně to však byla opět dobrá shoda náhod daná Macůrkovým pobytem v Polsku a jeho známostí s tamními historiky. Nepochybně podtrhla Macůrkovu odbornou profilaci a zvýšila jeho i její prestiž nad národní rámec. Svaz se totiž profiloval do podoby organizačního centra práce zaměřené na to, co bychom mohli dnešním paradigmatem definovat jako historickou slavistiku v Evropě. Tuto skutečnost lze dobře vypožorovat z obsahu jím vydávaného mezinárodního informačního *Bulletinu*.

Macůrek v té době již dával najevo hluboký zájem publikačními výstupy. Nejprve se jednalo o dějiny Rumunska, Polska a záhy nato i o dějiny Uher. Opět je k tomu třeba dodat – a tato skutečnost je pak zejména patrná ve třicátých letech 20. století, kdy začalo vzrůstat nebezpečí ze strany Německa –, že měl politické konotace. Macůrek se nepochybně ztotožňoval se zahraničněpolitickou profilací Československého státu. V ní stála ve středu pozornosti Malá dohoda. Macůrkovy syntetizující práce *Rumunsko ve své minulosti a přítomnosti* (1930) a *Dějiny Maďarů a uherského státu* (1934), jež vznikly po několika analytických studiích publikovaných na konci dvacátých let, s ní bezprostředně souvisely. Vzdálena československým politickým zájmům nebyla ani jeho další syntéza, již věnoval polským dějinám. Macůrek ji sice dokončil až v roce 1939, kdy již vzhledem k politickému vývoji nemohla vyjít, a tak světlo světa spatřila až po druhé světové válce v roce 1948, ale zřetelně prezentovala autorovu dlouhodobou snahu o zdůraznění pozornosti, kterou je nutné věnovat středoevropskému, stejně jako východoevropskému a jihoevropskému prostoru.³⁵

Od věci by v této souvislosti nebylo porovnat Macůrkova stanoviska, prezentovaná v jeho pracích, s názory jiných významných intelektuálů či vysloveně politiků meziválečného Československa; např. předního československého žurnalisty s historickým vzděláním, politika třicátých a čtyřicátých let 20. století, Huberta Ripky (1895–1958). Mj. se srovnání nabízí s ohledem na skutečnost, že v posledních letech byly Ripkovi věnovány dvě obsáhlé, na pramenech a primární literatuře sestavené monografie.³⁶

ského státu, Melantrich: Praha 1934; J. Macůrek, *Dějiny polského národa*, Melantrich: Praha 1948; J. Macůrek, *Čechové a Poláci v 2. pol. XVI. století (1573–1589)*. (*Tři kapitoly z dějin česko-polské vzájemnosti*), M. Stejskal: Praha 1948.

³⁵ J. Macůrek, *Dějiny polského národa*, Melantrich: Praha 1948.

³⁶ D. Pavlát, *Novinář a politik Hubert Ripka. Člověk, který nemlčel*, Academia: Praha 2018, s. 81–91; J. Pernes, *Hubert Ripka: Tragédie demokrata. Život bojovníka za Československou republiku*, Books & Pipes Publishing: Brno 2018, s. 33–41.

Ripkův názor na slovanství a vztahy k zemím střední, východní a jihovýchodní Evropy (který by však vyžadoval zevrubnější pozornost, než je v uvedených monografiích, a to i s ohledem na jeho proměny) totiž umožňuje konstatování, že chápal význam slovanství pro meziválečné Československo a snažil se jím podpořit myšlenkový profil společnosti i politické směřování československého státu. Domnívám se, že Macůrek činil něco podobného, ovšem z pohledu vědce, jemuž byl do značné míry vlastní pozitivistický přístup a odmítnutí apriorního či zcela jednoznačného aktuálně politického vyústění názorů. Nicméně, odbornými pracemi přispíval nejen k poznání dějin zemí střední, východní a jihovýchodní Evropy, ale i aktuální československé otázky jako takové.

Ponechme však možnosti paralely a sledování politických vyústění či dopadů názorů Macůrka či jiných intelektuálů meziválečného Československa jiným pracím a vraťme se k Macůrkovi.³⁷ Ten svými syntézami, stejně jako předcházejícími analytickými studii, dával jednoznačně najevo, že i v tomto ohledu se české prostředí nesmí spokojit s překlady národních syntéz vzniklých v příslušných zemích, případně jinde ve světě.³⁸

3. Macůrkova koncepce studia dějin slovanství a slavistiky

Macůrek nikdy nepopíral, že mezi slovanskými národy existovaly významné vazby. Naopak! Měl přitom na mysli minulost, stejně jako současnost. Byl ovšem přesvědčen, že o nich lze hovořit pouze tehdy, je-li prokázána jejich realita. Odmítal aktualizovat to, co nebylo slovanským národům vlastní, a ostře se stavěl proti zromantizovanému či jakkoli jinak zidealizovanému obrazu. Aby byl přínos k poznání co nepřesnější a nejspřávnější, soustředil se na konkrétní děje. Ty pak začleňoval do kontextu širšího, nikoli jen slovanského dění. Macůrek nebyl stoupencem eskalace jakéhokoli sporu. S ohledem na aktuální dění a v porovnání s uherským a osmanským prostředím se může zdát, že německé raději ponechával stranou a věnoval mu malou pozornost. Macůrek ovšem nikdy neopomněl zdůraznit, že bez poznání jeho minulosti nelze správně vysvětlit historii slovanských národů, nejen českého a nejen těch, jichž se dění v německém prostoru bezprostředně dotýkalo. I to plynulo z jeho stěžejní premisy, podle níž jsou dějiny slovanských národů součástí

³⁷ R. Vlček, „Slavjanstvo kak opora formurujuščegosja čechoslovackogo gosudarstva (ideja, ideologija i gosudarstvennost“, in: J. I. Pivovarov – Je. P. Serapionova (ed.), *Konec Pervoj mirovoj vojny, raspad imperii i obrazovanije novych gosudarstv v Centralnoj i Jugo-Vostočnoj Jevrope*, MGGU: Moskva 2020, v tisku.

³⁸ J. Macůrek, *Dějiny východních Slovanů*, 1, Melantrich: Praha 1947, s. 5–8.

širšího celku, jeho vlivu a často i retrográdního působení. Vše bylo pro něj v kauzálních příčinách a souvislostech.

Pokud se Macůrek věnoval dějinám idejí a ideologií, nikdy neabstrahoval od politických záležitostí. Opět to platilo především o jeho poznání vztahů mezi slovanskými národy, při jejichž rozboru zacházel až k tomu, co bychom dnes označovali jako dějiny každodennosti či široce pojaté kulturní dějiny.³⁹

Stěžejním argumentem oprávněnosti takového přístupu bylo pro Macůrka prokázání, že slovanské národy dlouhodobě žily v rámci států ovládaných jinými komunitami. To podle něj zcela přirozeně determinovalo jejich život v nejširších souvislostech. I ty sledoval jako kulturně civilizační. O jednoznačném slovanském specifiku odmítal hovořit. Nebránil se ovšem tomu psát o minulosti jednotlivých konkrétních slovanských zemí, srovnávat ji a hledat shody a rozdíly.⁴⁰

Toto vše, co se projevilo již při jeho zevrubném studiu historických pramenů v Rumunsku, Uhrách a Polsku na konci dvacátých let a na začátku třicátých let 20. století, spolu s vlivem soudobých polských historiků definitivně nasměrovalo jeho pojetí dějin slovanských zemí jinak, než je pojímal Bidlo. S tím souvisela skutečnost, že Macůrek v rumunském i polském prostředí nestudoval prameny „jen“ proto, aby identifikoval minulost národů v něm žijících (i to by ovšem bylo nesmírně cenné, protože takový pohled zatím českému dějepisce chyběl), ale i z toho důvodu (a zejména proto!), aby probádal ty z nich, které vysvětlovaly a ve své podstatě i potvrzovaly historické vazby mezi českým a rumunským a českým a polským etnikem; vazby, jež byly v jeho pojetí v mnohém podobné tomu, co později konkrétně na stejné metodologické bázi prokazoval i mezi dalšími slovanskými, stejně jako i slovanskými a neslovanskými národy.

Pro další profilování Macůrkova přístupu k dějinám slovanských zemí bylo cenné, že dostal možnost prezentovat jej na 3. jednání Svazu historických společností východní Evropy v roce 1933 ve Varšavě, které se uskutečnilo těsně před VII. mezinárodním historickým kongresem (srov. níže). V diskusi s ostatními se jen utvrdil v tom, že bez studia pramenů, jimiž by bylo možné jednoznačně prokázat historické skutečnosti a souvislosti, nelze vyřknout objektivní historický soud. To se záhy stalo jeho stěžejním metodologickým východiskem, jež také vysloveně vštěpoval všem svým žákům jak v Praze, tak později v Brně, případně jiných městech, kde jako pedagog kratší či delší dobu působil (např. po druhé světové válce v Bratislavě). Macůrek

³⁹ R. Vlček, „Kořeny a tradice českého pohledu na dějiny slavistiky“, in: E. Šlaufová – K. Skwarska – V. Čermák (ed.), *Proměny české slavistiky po roce 1989*, Slovanský ústav AV ČR, v. v. I.: Praha 2020, v tisku.

⁴⁰ J. Macůrek, *Dějepisectví evropského východu*, s. 9–13; J. Macůrek, „Místo Slovanů a východní Evropy v obecných dějinách“, *Slovanský přehled* 51, 1965, č. 6, s. 349–354.

byl v požadavku na historický rozbor činěný na základě kritické analýzy pramenů tak rigorózní, že jeho žáci museli absolvovat studijní cesty do zahraničních archivů. To sice bylo po roce 1948 výrazně složitější než dříve, ale pokud šlo o slovanské země přece jen schůdné. Macůrek pomáhal svými známostmi. Bez nich by se některé cesty neuskutečnily a témata, která svým žákům zadával, by zůstala nezpracována. Často se týkala nejen konkrétních vztahů mezi slovanskými národy, ale i jejich vzájemných reflexí. Ta se sice po druhé světové válce zdála být tzv. nosná, ale od února 1948 pouze tolerovaná. Macůrek je jistou formou politického oportunistu a ideologické úlitby dokázal udržet. Stále přitom dbal na pramenný základ, tedy určitou míru pozitivismu, kterým pak i jeho žáci čelili apriornímu doktrinářství tzv. marxistické historiografie.

Macůrkův striktní požadavek pracovat s prameny se stal stěžejním stavebním kamenem pro celou jeho školu historické slavistiky. Platilo to jak pro tu její část, která se věnovala slovanství jako souboru konkrétních idejí či ideologii a vztahům mezi slovanskými národy, tak pro tu, jež se soustředila na dějiny slavistiky. A dokonce i pro tu, která zůstala u bohemikální problematiky [např. Josef Válka (1929–2017) nebo Dušan Uhlíř (* 1938)].

Pokud se Josef Macůrek zamýšlel nad slovanstvím z pohledu, který se obvykle definuje jako slovanská vzájemnost,⁴¹ pak činil vše pro to, aby byl co nejkonkrétnější, zřetelný a svoje tvrzení měl jednoznačně prokázána. Zní to, jako bychom tento Macůrkův přístup neustále opakovali. Je to sice tak, ale především v dějinách idejí a ideologií, a o slovanské vzájemnosti to platí dvojnásobně, bývají obvyklé teoretické konstrukce, aniž by se za nimi skrývaly konkrétní dějinné projevy. Macůrek byl přesvědčen, a takto také usměrňoval práci svých žáků, že historie obecně, včetně té, která se věnuje dějinám idejí, ideologií a kulturně civilizačním projevům, je věda založená na exaktních vyjádřeních. Drtivou většinu jich lze najít jen v pramenech. Nejlépe v původních, uložených v archivech, ale případně i vydaných v různých souborech. V obou případech je nutné je hledat, kriticky hodnotit a využívat jak při výkladu národních, tak obecných dějin. Bez toho se dějepisná práce stává tautologií, vhodnou maximálně pro vizionářské konstrukce. To byl přesně ten důvod, pro který Macůrek jednoznačně odmítl *a priori* existenci všeslovanské vzájemnosti a zmiňoval ji pouze jako vizi. I slova o ní však spojoval s nutností mít její projevy podložené hodnověrným pramenným důkazem.

Pro Macůrka ovšem platil i opak: prameny mu prokazovaly, že vzájemnost mezi národy se projevovala v široké škále. V tomto vyjádření neměl na mysli to, co bychom

⁴¹ R. Vlček, „Faktor slovanství a slovanské vzájemnosti při formování moderního českého národa (středoevropské kontury)“, in: I. Pospíšil (ed.), *Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí*. Jan Slonek – nakladatelství Galium: Brno 2015, s. 395–404.

ve starším pojetí definovali jako „*kmenově*“ jednoznačně slovanské. Macůrek totiž přidal ke svým tématům o slovanství bádání o tom, co definoval jako „*slovanskou ne-vzájemnost*“. Šlo mu tím o prokázání existence rozporů mezi slovanskými národy. Podle Macůrkova bytostného přesvědčení právě ony v minulosti i současnosti deformovaly jejich vzájemné vztahy a ovlivňovaly to, co bychom dnes označili jako „vidění druhého“.

Macůrek proto jasně a zřetelně, opět důsledně na základě pramenů, prokazoval, že slovanskou vzájemnost nelze jen konstatovat, ale je nutné ji náležitě vysvětlovat, ukotvovat a zdůvodňovat. Protože vedle slovanské vzájemnosti existuje i slovanská ne-vzájemnost, lze hovořit o slovanství pouze tehdy, je-li v konkrétních případech zřetelné a je-li vymezeno proti své antitezi – ne-slovanství. Apriorní nadřazování jednoho či druhého Macůrek zásadně odmítal, stejně jako byl proti jejich kategorickému kladení proti sobě. Macůrkovo pojetí vycházelo z přesvědčení o historické vrstevnatosti, tedy kauzálních souvislostech stojících vedle sebe. Závěr, který z toho pak uplatňoval v celém svém vědeckém působení, byl jednoznačný: rozhodující jsou konkrétní děje bez ohledu na to, zda se jedná o slovanské či neslovanské prostředí. Apriorní sympatie a antipatie musejí jít v historickém výkladu stranou. Je nutné hledat vazby a souvislosti. Ponechá-li je historik stranou, přestane být skutečným historikem.⁴²

Macůrek místo a úlohu slovanské vzájemnosti nikdy nepodceňoval. Opakovaně ji prokazoval a upozorňoval zejména na její význam pro zkonsolidování národního vědomí slovanských národů a pro posílení jeho sebevědomí být vůči jiným národům svéráznými a svébytnými. Ani v nejmenším neumenšoval smysl a význam jejího studia. Dokonce naopak! Na prvním místě mu však šlo o konkrétní dějinné jevy, jejich vztahy a souvislosti, vzájemné vazby, ale i odlišnosti.

Na první pohled se může zdát, že s výše uvedeným přístupem nekorelovala jedna z jeho nejvýznamnějších prací – *Dějiny východních Slovanů*. Josef Macůrek ji začal psát ve druhé polovině třicátých let 20. století. Dokončoval ji během druhé světové války a nakonec vydal až roku 1947. Může se zdát, že šlo o složité peripetie. Ve skutečnosti v souvislosti s dobou vydání můžeme hovořit o shodě dobrých náhod. Poválečná doba byla pro publikování takových prací mimořádně příznivá. Slovanství obecně a poznávání jeho konkrétních projevů, minulost jednotlivých slovanských národů nevyjímaje, se v ní stalo organickou součástí vize o šťastné, mírové budoucnosti. Příspěť k tomu měly jak popularizující, tak odborné práce. Macůrek toho dokázal využít a nejen prací *Dějiny východních Slovanů* reagovat na stávající mimořádný zájem

⁴² J. Macůrek, „Slovanská myšlenka v českém životě politickém“, in: J. Macůrek (ed.), *Slovanství v českém národním životě*, Rovnost: Brno 1947, s. 20–56.

české společnosti o více či méně sousedící slovanské země. K tomu náležela i pozornost vůči Rusku, resp. Sovětskému svazu, přímo úměrně rostoucí od třicátých let 20. století. Osvobozením Československa Rudou armádou byla „jen“ zvýrazněna.⁴³

Dějiny východních Slovanů nelze spojovat jen s poválečnou společenskou euforií vůči Rusku a Sovětskému svazu, ale s celkovým vztahem Macůrka ke slovanství. K tomu náleží jedna zdánlivá marginálie. Macůrek měl celý život do jisté míry problém s obvyklým českým paradigmatem „Rusko“. Uvědomoval si totiž, že čeština nemá adekvátní slova pro ruské termíny „Rus“, označující státně politický celek existující do konce 17. století, a „Rossija“, vymezující imperiální Rusko od počátku 18. století. Byl si vědom spojení mnoha národností a z toho plynoucí značné kulturně civilizační nejednotnosti do velkého státního celku, označovaného českým geopolitickým paradigmatem Rusko. Stejně tak si byl vědom, že samotný tento pojem vlastně neoprávněně vnucuje přesvědčení o slovanské převaze „Ruska“. Proto odmítl napsat „dějiny Ruska“, ale tvořil „dějiny východních Slovanů“.⁴⁴

Macůrek, který měl tvorbu moderního ruského dějepisceví dobře nastudovánu, ostatně bez toho by nemohlo vzniknout jeho *Dějepisectví evropského východu*, ve své podstatě dokončené již před druhou světovou válkou, dobře věděl, že Rusko prošlo četnými peripetiemi imperiální expanze i rozpadu, a že tudíž výklad o jeho minulosti nemůže identifikovat výhradně s etnický ruským obyvatelstvem. Navíc evropská část Ruska, která byla tvořena především slovanským obyvatelstvem, sestávala minimálně ze tří velkých slovanských větví – velkoruské, maloruské (tj. ukrajinské) a běloruské. To vše vedlo k jednoznačnému rozhodnutí, že nenapodobí Píče ani Bidla v termínu „dějiny Ruska“ a důsledně užije pojem „dějiny východních Slovanů“. Z hlediska širšího slovanství pak šlo i o to, aby při tom pečlivě a opakovaně zdůrazňoval historické zvláštnosti Rusů, Bělorusů a Ukrajinců, vyzdvihl okamžiky, jež rozhodly v 19. století o formování vlastní národní identity Bělorusů a Ukrajinců, a aby zmiňoval i tradiční velkoruskou snahu tomuto úsilí bránit.⁴⁵

Dějiny východních Slovanů se metodologicky poněkud vymykaly Macůrkovým ostatním pracím. Nečerpal pro ně z primárních pramenů, ale ze sekundární literatury. Snad v tom působil jistý vzor Jaroslava Bidla, který na počátku 19. století navázal na jedno z prvních českých syntetických zpracování ruské minulosti – knihu archeologa a historika nejstarších dějin Josefa Ladislava Píče (1847–1911) – *Dějiny*

⁴³ R. Vlček, „Slovanská vzájemnost a panslavismus v českém pojetí v prvních letech po druhé světové válce“, in: *Slovanské historické studie* 23, Historický ústav: Praha 1997, s. 219–222.

⁴⁴ J. Macůrek, *Dějiny východních Slovanů*, 1, s. 9–16.

⁴⁵ J. Macůrek, *Dějiny východních Slovanů*, 1, s. 5–8; J. Šaur, „K nosným tradicím české historické rusistiky“, s. 219–222.

*národa ruského do konce 18. století*⁴⁶ dvousvazkovou, ale skutečným rozsahem nevelkou publikací *Dějiny Ruska v XIX. století*.⁴⁷ I Bidlova práce vznikla na základě sekundární literatury, ovšem takových velikánů ruského dějepisectví 19. století, jako byl Sergej Michajlovič Solovjov (1820–1879), Konstantin Dmitrijevič Kavelin (1818–1885), Vasil Osipovič Ključevskij (1841–1911), Pavel Gavrilovič Vinogradov (1854–1925) či Nikolaj Ivanovič Karejev (1850–1931).⁴⁸

Macůrek šel podobnou cestou. Ačkoli české historiografii bylo krátce po skončení druhé světové války vlastní hledět na Rusko s málo kritickým nadhledem vyvolaným snahou vyjádřit vděk ruskému (sovětskému) osvoboditeli za každou cenu, Macůrek dokázal udržet pozitivistický přístup vlastní uvedeným ruským historikům, a nebyl tudíž ve své práci o východoevropských dějinách ani rusofilem, ani rusofobem. Ostatně k tomu jej vedli jeho učitelé na Karlově univerzitě, on jej uplatňoval po celé meziválečné období a i později jej vštěpoval svým žákům.⁴⁹ Bez toho by nemohla vzniknout např. disertační práce jednoho z žáků Josefa Macůrka Vladislava Štátného (1928–2014) *Ohlasy Krymské války v českém dělnickém tisku*. Podle názvu a úvodních pasáží dobově ideologicky zabarvená práce byla důsledně založena na pramenech. Nepochybně může dodnes sloužit jako metodologické východisko při sledování tzv. vztahové problematiky a obrazu druhého.⁵⁰

I pro Macůrkovo zpracování *Dějin východních Slovanů* byl podstatný vliv polského přístupu. Polská historiografie totiž dříve než česká dospěla k poznání, že slovanská vzájemnost ve své zromantizované podobě 18. a 19. století vyprchala. A to prakticky ve všech slovanských zemích. Přesto Macůrek zůstával přesvědčen, že v českém (československém) prostředí i nadále sehrávala významnou roli. Ovšem ani zdaleka ne ve všeobjímajícím, panslovanském měřítku. Sympatické mu bylo novoslovanství, které akcentovalo konkrétní vazby mezi slovanskými státy. Macůrek na vztahu k Rusku upozornil na spojnici ostatních Slovanů v podobě geopolitického osudu, v jehož důsledku pro ně bylo nezbytné slovanství rozvíjet dokonce i po první světové válce. Bylo totiž pro ně cennou oporou nejen reálné spolupráce, ale

⁴⁶ J. L. Píč, *Dějiny národa ruského. Do konce XVIII. století*, Matice česká: Praha 1889.

⁴⁷ J. Bidlo, *Dějiny Ruska v XIX. století*, J. Otto: Praha 1908.

⁴⁸ R. Vlček, „Konstantin Dmitrijevič Kavelin: profesionalizace ruského dějepisectví 19. století (příklad tvůrce státoprávní školy)“, in: J. Hanuš – R. Vlček (ed.), *Historik v proměnách doby a prostředí 19. století*. Matice moravská pro Historický ústav AV ČR, v. v. i., a pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura: Brno 2007, s. 99–120; R. Vlček, „Nikolaj Ivanovič Karejev (1850–1931)“, in: tamtéž, s. 289–314.

⁴⁹ R. Vlček, „Slovanská vzájemnost a panslavismus v českém pojetí“, s. 219–238.

⁵⁰ V. Štátný, „Ohlas Krymské války v českém dělnickém tisku“, in: *Slovanské historické studie*, Academia: Praha 1955, s. 7–55.

i ideologického státně politického vymezení. Historiografie k tomu mohla, a v Macůrkově pojetí dokonce musela, přispět konkrétními poznatky z minulosti. V tomto smyslu pro něj, a platilo to i pro období po druhé světové válce, sehrávalo v českém a slovenském prostředí slovanství stále mimořádnou úlohu. Jeho chápání slovanství, interpretované obvykle jako slovanská vzájemnost, jako jedna z opor formující se identity nového československého státu jak v meziválečném období, tak v době po druhé světové válce a v něm žijícího českého národa, nikdy nebylo nekritické. *Dějiny východních Slovanů* to jednoznačně prokázal. Stejně tak se v jiných pracích opíral o doložitelné zkušenosti z minulosti česko-polských vztahů a s nimi spojené spory o území v době formujícího se nového Polska a Československa, či z revolučních událostí v Rusku roku 1917, jež pro přemíru romantického slovanského okouzlení nevytvářely prostor.⁵¹

Už to bylo naznačeno, ale i v souvislosti s publikacemi, jež Macůrkovi vyšly krátce po druhé světové válce, je nutné podtrhnout, že ačkoli se to tak někdy ve zjednodušeném pohledu může jevit, rozhodně nebyl apolitickým člověkem. Velmi dobře si uvědomoval, jak doba, historická i současná ovlivňuje individuální i celá skupinová jednání. Bylo mu zcela zřejmé, že druhá světová válka v mnohém přinesla jak pro vědu, tak celou společnost zásadní změnu. Nicméně i proto se po válce také jemu jevilo slovanství se všemi jeho konkrétními projevy (včetně kritického rusofilství) jako nezpochybnitelný faktor, na němž je třeba, podobně jako po první světové válce, stavět československou státnost. Josef Macůrek se v tomto duchu v době svého děkanského působení na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně zasadil o řadu přednášek, kterou na přelomu let 1946 a 1947 pronesli profesori Masarykovy univerzity na její půdě, ve Slovanském ústavu v Praze a v Matici opavské v Opavě. Spojovalo je téma *Slovanství v českém národním životě*.⁵² Většina z nich pak vyšla ve stejnojmenném sborníku, který redigoval právě Macůrek. Na sborník *Slovanství v českém národním životě* v roce 1948 navázal další – *Obrysy Slovanstva*. Vznikl obdobným způsobem: na základě přednášek věnovaných tématu slovanství, tentokrát pronesených na jaře 1947 ve Slovanském ústavu v Praze. Jeho sestavovatelem byla další významná osobnost brněnské slavistiky – oproti Macůrkovi o třináct let starší literární vědec Frank Wollman (1888–1969). Josef Macůrek do něj poskytl studii „Dějiny Slovanstva – vědecký postulát či fikce?“⁵³

⁵¹ J. Macůrek, „Dějiny Slovanstva – vědecký postulát či fikce?“ in: A. Boháč – J. Malý – J. Eisner – J. Filip – J. Macůrek – F. Wollman, *Obrysy Slovanstva. Sborník přednášek Slovanského ústavu v Praze*, Orbis: Praha 1948, s. 163–164.

⁵² J. Macůrek, „Úvodem“, in: J. Macůrek (ed.), *Slovanství v českém národním životě*, Rovnost: Brno 1947, s. 5.

⁵³ J. Macůrek, „Dějiny Slovanstva – vědecký postulát či fikce“, s. 94–167.

4. Macůrkova organizační práce po druhé světové válce

Josef Macůrek se habilitoval v Praze v roce 1930. V letech 1930–1935 vypisoval na tamní Filozofické fakultě přednášky z historie rumunského národa a uherského státu. Vztahy v historickém semináři byly, jak např. kulantně uvedl jeden z Macůrkových žáků Ctibor Nečas (1933–2017), „svým způsobem komplikované“.⁵⁴ Macůrek v něm nenalezal perspektivu, a proto se začal zaobírat myšlenkou odejít na jinou vysokou školu v Československu. Nabízela se Bratislava, ale nakonec v roce 1935 přešel do Brna. Neztotožňoval se sice s nabízeným zaměřením na dějiny Slovanů, již tehdy požadoval obecné dějiny se zvláštním zřetelem k dějinám slovanským, ale nakonec, po ujištění, že faktické profilování bude v kontextu světových dějin možné, kývnul na to, aby se toho roku stal nejprve mimořádným profesorem a krátce před uzavřením českých vysokých škol v roce 1939 řádným profesorem slovanských dějin. Je třeba upřesnit, že oficiální jmenování profesorem obdržel až po skončení světové války, rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 9. listopadu 1945, ovšem s platností od 28. října 1939.⁵⁵

Nacistický režim postihl českou vědu nejen uzavřením vysokých škol, ale i fyzickou likvidací řady jejích představitelů. Na nově otevřené vysoké školy se pak v roce 1945 vrátilo několik ročníků těch, kteří po uzavření vysokých škol v listopadu 1939 nemohli dostudovat, a těch, kteří museli na studium v době války čekat. Macůrek se ihned po otevření vysokých škol pustil s vervou do další vědecké, pedagogické i organizační práce. Začal tam, kde v roce 1939 skončil. K tomu měl v průběhu války, díky skutečnosti, že se mu podařilo vyhnout se nucenému nasazení v Německu, připraveno několik rukopisů. Záhy se také zapojil do obnovy badatelských a vzdělávacích institucí. Ještě roku 1945 se stal řádným členem Slovanského ústavu (mimořádným byl od roku 1931). Jeho činnost, vymezená zákonem přijatým Národním shromážděním ČSR 22. ledna 1922, byla prakticky realizovaná až od roku 1928, aby byla silně omezena nacistickou okupací. Krátce po osvobození ČSR se začala intenzivně rozvíjet.⁵⁶

⁵⁴ C. Nečas, „Osobnost Josefa Macůrka (Učitelství působení na Masarykově universitě v Brně)“, in: V. Goněc (ed.), *Viginti lustra complenti oblatum*, s. 10.

⁵⁵ Dopis J. Macůrka B. Navrátilovi (15. 11. 1931) – Moravský zemský archiv v Brně, fond G, kart. 57.

⁵⁶ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (částka 11, 10. února 1922) [on-line], <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/011-1922.pdf> [1. 2. 2020]; J. Bečka, „Slovanský ústav v letech 1922–1963“, in: *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti*, s. 19–33; L. Vlčková

V letech 1946–1947 J. Macůrek působil jako děkan a v následném funkčním období jako proděkan Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. V této době se výrazně podílel nejen na celkové poválečné obnově vědy a výuky, ale i na profilmování některých vědních oborů. Zejména toho, který mu byl nejbližší, dějin zemí střední, východní a jihovýchodní Evropy. Jenomže přišly události února 1948, nástup totalitní moci a dogmatická vše zahrnující ideologie.⁵⁷

Poučkové čistky tvrdě zasáhly jak vědecké prostředí, tak vysokoškolskou výuku. Postihly jak učitele, tak studenty. Řada z nich musela z politických důvodů z vysokých škol odejít. Likvidovány byly celé společenskovední obory, např. sociologie. Již v prvním popřevratovém akademickém roce 1948–1949 byly zavedeny nové studijní a zkušební předpisy, v přijímacím řízení se respektovala třídní politická kritéria. Zákon Národního shromáždění č. 58/1950 Sb., o vysokých školách, definitivně odstranil vysokoškolskou autonomii. Co se při tom dělo na univerzitě, na níž Macůrek působil, popisuje ve svých vzpomínkách významná osobnost druhé poloviny 20. století, historik Jaroslav Mezník (1928–2008).⁵⁸

Macůrek nepatřil k prominentům komunistického režimu, vydávání jeho prací po únorovém převratu roku 1948 bylo provázeno obtížemi. Jím vedený seminář dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy byl zrušen. Macůrkovi se jej však podařilo obnovit. Jednalo se o katedru dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, která byla na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity ustavena v roce 1957. Macůrek stál v jejím čele do roku 1970. Proč se tak stalo? Doba, kdy došlo ke vzniku katedry, byla pro existenci takového pracoviště příhodná. Rusistika se ve všech svých podobách stala politicky zajímavou. Dokonce nejen v tzv. východním bloku. Poválečná sovětsko-americká bipolarita ústící nejprve v padesátých letech 20. století do studené a poté dokonce horké války vedla ke zvýšenému zájmu o vše sovětské (ruské), včetně historických konotací a širších geopolitických souvislostí, především v regionu bloku zemí náležejících do tzv. světové socialistické soustavy. Ale nejen v ní. Zájem o střední, východní a jihovýchodní Evropu tím nesmírně vzrostl.⁵⁹ Šlo přitom o déle trvající trend. Macůrek mohl využít i zvýšený systematický zájem

Kryčerová, „Brněnská pobočka Slovanského ústavu – historické oddělení“, in: E. Šlaurová – K. Skwarska – V. Čermák (ed.), *Proměny české slavistiky po roce 1989*, Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.: Praha 2020, v tisku.

⁵⁷ L. Fasora – J. Hanuš, *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Pohledy na dějiny a současnost*, Masarykova univerzita: Brno 2010, s. 36–43.

⁵⁸ J. Mezník, *Můj život za vlády komunistů (1948–1989)*, Matice moravská: Brno 2005, s. 14–19.

⁵⁹ A. Applebaumová, *Železná opona. Podrobení východní Evropy 1944–1956*, Beta – Dobrovský & Ševčík: Praha – Plzeň 2014, s. 19–32.

o celou balkánskou a maďarskou problematiku. Zkušené odborníky s tímto zaměřením bylo třeba vychovat, ale kabinet hungaristiky a balkanistiky byl jeho přičiněním zřízen až v roce 1966. Klíčovou úlohu v něm sehrál jeden z Macůrkových žáků Josef Kabrda (1906–1968), jeho první vedoucí. Nelze ovšem zapomenout ani na další osobnosti tohoto kabinetu, především hungaristy Richarda Pražáka (1931–2010) a Martu Romportlovou (*1939).

O vzniku Slovanského ústavu jako instituce zřízené ze zákona v roce 1922 jsme se již zmínili. Stejně tak již bylo konstatováno, že Josef Macůrek byl roku 1931 zvolen mimořádným členem Slovanského ústavu. Mimochodem, stalo se tak současně s volbou Huberta Ripky, jehož názory na slovanství v meziválečné době bychom mohli s Macůrkovými v leccems porovnávat.⁶⁰ K aktivnímu působení ve Slovanském ústavu měl Macůrek všechny dispozice, i když mu bylo tehdy teprve třicet let a krátce předtím dosáhl hodnosti docenta. Šlo především o Macůrkovo tematické zaměření. Vždyť jedním z úkolů Slovanského ústavu bylo zkoumání vzájemných historických vztahů mezi slovanskými národy, vydávání knih o nich a konání přednášek na toto téma. Předběhneme poněkud sled událostí a doplníme, že v roce 1948 byla činnost Slovanského ústavu rozšířena o studium dějin konkrétních slovanských národů a současně byla zřízena jeho brněnská pobočka. Josef Macůrek se nejen zasloužil o její zřízení, o možnosti, aby vznikla, jednal již o několik let dříve z pozice děkana brněnské Filozofické fakulty, ale také ji pak vedl a pracoval v ní. Na skutečnost, že v ní pracoval, upozorňujeme zejména v souvislosti s přechodem Slovanského ústavu a jeho brněnské pobočky do struktury ČSAV. Ta byla oficiálně ustavena v listopadu 1952 jako ústřední vědecká organizace tvořená soustavou badatelských pracovišť.⁶¹ Od 1. ledna 1953 začal v jejím rámci pracovat i Slovanský ústav ČSAV (SLÚ) včetně jeho brněnské pobočky jako detašovaného pracoviště. S platností k 1. lednu 1954 byla zřízena Brněnská základna pracovišť ČSAV, která měla pracoviště v Brně na starosti především po stránce hospodářské, ale zasahovala i do jejich organizační struktury. Její ředitel a referent pro kádrovou práci měli velký vliv na jejich personální obsazení. Bylo tomu tak ovšem i proto, že většina tehdejších brněnských pracovišť byla tvořena jen několika pracovníky. Pobočka SLÚ se svými osmi pracovníky patřila k největším. Předpokládalo se ovšem jejich rozšiřování, na němž se měla právě Brněnská základna podílet.⁶²

⁶⁰ *Ročenka Slovanského ústavu*, 3, Slovanský ústav: Praha 1931, s. 63.

⁶¹ M. Franc – V. Dvořáčková a kol., *Dějiny Československé akademie věd I, 1952–1962*, Academia: Praha 2019, s. 170–180.

⁶² MÚA AV ČR, f. Presidium ČSAV, sign. P – ČSAV, kart. 1, Zápis ze 14. zasedání prezidia ČSAV 3. 7. 1953.

Jeden z problémů bránících rychlému rozvoji brněnských pracovišť ČSAV tkvěl v tom, že většina skutečných badatelů pracovala na vysokých školách. Pracovní prolnutí mezi pracovištěm ČSAV a vysokou školou se nepředpokládalo. Dokonce musel vzniknout institut externích vedoucích, přesněji, v dobové dikci „externích ředitelů“, tedy osobností, které řídily pobočku, aniž by byly jejími zaměstnanci. Brněnská základna měla činnost koordinovat prostřednictvím vědecké rady, jež měla být rovněž sestavena především z externistů pracujících na vysokých školách. Macůrek byl jednou z mála výjimek, kdy osobnost plně činná na vysoké škole současně řídila pracoviště ČSAV a podílela se na plnění jeho pracovních úkolů. Bylo to velmi důležité pro formování jeho školy, která byla personálně tvořena především osobami pracujícími na vysokých školách nebo pracovištích ČSAV, ale tematicky a metodologicky osobností Josefa Macůrka velmi úzce propojenými.

Na začátku druhé poloviny padesátých let 20. století začal J. Macůrek ve spolupráci s vedoucím brněnské pobočky Archeologického ústavu ČSAV Josefem Poulíkem (1910–1998) rozvíjet aktivitu, která měla vést k reorganizaci Brněnské základny. Skrývala se za ní snaha především odborně provázat brněnská pracoviště s pražskými a posílit tím vědecké obory ve vztahu k zahraničí. V důsledku toho byly ale rozhodující kroky učiněny ze strany prezidia ČSAV, Brněnské základně zůstala jen starost o hospodářské záležitosti poboček a malých brněnských pracovišť. Ostatní věci včetně personálních se řešily prostřednictvím mateřských pracovišť, či dokonce jim nadřazených vědeckých kolegií.⁶³

Z pohledu dějin ČSAV jako celostátní instituce byla, možná, funkce Brněnské základny ČSAV marginální záležitostí. Pro pobočku SLÚ však určitě nikoli. Umožnila totiž propojení základního badatelského výzkumu, jenž byl oficiálně dedikován akademickým pracovištím, s vědecko-pedagogickým zaměřením, vlastním vysokým školám, a udržení osobních vazeb mezi učiteli a jejich žáky. Především šlo o neoficiální vazby, při kterých se tvořila mimořádně cenná poznání, inspirace i závěrečné myšlenky.⁶⁴

V souvislosti s existencí Brněnské základny ČSAV si zaslouží zmínku Macůrkova aktivita směřující k založení odborného periodika – sborníku *Slovanské historické studie*. Jeho úkolem bylo prezentovat práce z dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy s přesahy do literatury, jazykovědy, archeologie a dějin umění. Jejich první

⁶³ R. Vlček – L. Vlčková Kryčerová, „Příběh brněnského pracoviště Archeologického ústavu Akademie věd ČR (1945–1990) pod vedením Josefa Poulíka“, in: L. Poláček a kol., *Archeologický ústav Akademie věd v Brně – 50 let samostatnosti*, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.: Brno 2020, v tisku.

⁶⁴ L. Vlčková Kryčerová, „Brněnská pobočka Slovanského ústavu – historické oddělení“, in: E. Šlaufová – K. Skwarska – V. Čermák (ed.), *Proměny české slavistiky po roce 1989*.

číslo vyšlo v roce 1955. Nejen v něm, ale i v dalších se výrazně prezentovali Macůrkovi žáci. Zřetelně ukázali, jak jsou schopni v praxi aplikovat to, co je Josef Macůrek naučil.⁶⁵

Výše jsme uvedli příklad studie Vladislava Šťastného. Z dnešního pohledu mohou i další témata leckteré z publikovaných studií působit dobově tendenčním dojmem. Nelze pominout fakt, že respektovaly dikci tehdejší československé marxistické historiografie akcentující třídní obraz společnosti. Ale hlubší sonda do základu, ze kterého čerpaly, a způsob jejich kritického zpracování prozrazuje erudici v historiografické praxi a schopnost přinést i přesto do obrazu dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy obohacující poznatky.

Vydávání *Slovanských historických studií* lze začlenit do Macůrkova úsilí o to, aby byl jeho obor tzv. vidět. Opět mu šlo především o dějiny slovanských národů, vztahy mezi nimi a o od konce padesátých let 20. století jím stále více prosazované dějiny slavistiky; na prvním místě dějiny historické slavistiky, ovšem, a to mu bylo dlouhodobě vlastní při pedagogickém a pedagogicko-organizačním působení, s širokými přesahy do jazyka, literatury, právní vědy, uměnovědy, etnografie i folkloristiky. Rozhodně však nebylo jeho zásluhou, že v roce 1963 došlo v rámci ČSAV k výrazné reorganizaci studia dějin, jazyků a literatur národů střední, východní a jihovýchodní Evropy. Po zrušení SLÚ a Československo-sovětského institutu ČSAV (ČSI), pracoviště zaměřeného na studium ruského jazyka, dějin a literatury, jež bylo založeno již roku 1950 jako všeobjímající instituce mající zprostředkovávat československé vědě zkušenosti sovětské a jehož část po rekonstrukci vešla do sestavy ČSAV, vznikl z jejich historických oddělení Ústav dějin evropských socialistických zemí ČSAV (ÚDESZ). Následná transformace ÚDESZ ovšem s Josefem Macůrkem velmi úzce souvisela. Šlo o jeho proměnu v roce 1968 do podoby Ústavu dějin východní Evropy (ÚDVE).⁶⁶

Počínaje ÚDESZ se pracoviště ČSAV, s nímž měl Macůrek co do činění, vždy soustředilo výhradně na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy. Vedoucím jeho brněnské pobočky byl od roku 1964 jeden z Macůrkových nejlepších žáků Vladislav Šťastný (1928–2014), pobočku ÚDVE pak v letech 1968–1969 vedl další z jeho předních žáků, Milan Šmerda (1925–2008).

V průběhu tzv. pražského jara v roce 1968 stanul Josef Macůrek jako skutečný odborník na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy v čele celého ÚDVE.

⁶⁵ R. Vlček, „Tradice českých bádání o minulosti carského Ruska“, s. 539–588.

⁶⁶ L. Vlčková Kryčerová, *Studium dějin Ruska a SSSR v dílech československých historiků 1945–1989 ve vazbě k Československo-sovětským institutům a Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV*. Disertační práce. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita: Brno 2020.

V té době již patřil mezi členy-korespondenty ČSAV a vědecké kolegium historie zpracovávalo návrh na jeho zvolení mezi řádné členy ČSAV – akademiky. *Akční program ČSAV* připravující v podmínkách obrodného procesu let 1968–1969 transformaci Akademie věd předpokládal organizaci badatelské práce na federativním principu: připravovalo se ustavení České akademie věd (ČAV) a Slovenské akademie věd (SAV). Josef Macůrek byl na základě návrhu Masarykovy univerzity a po projednání v kolegiu historie ČSAV navržen za řádného člena ČAV.⁶⁷ Nástup normalizace ovšem transformační proces zastavil, ČAV nevznikla.

Skutečnost, že se Macůrek nestal řádným členem ČSAV, nebyla tak vážná jako to, že se mu nepodařilo zrealizovat záměr, aby z ÚDVE vzniklo moderní badatelské centrum, metodologicky i tematicky konkurenceschopné vůči obdobným pracovištím tzv. „Ostforschung“ ve světě. Macůrek měl totiž na úkol budovat takové pracoviště velmi málo času. Již v dubnu 1969 všechny společenskovední ústavy ČSAV pocítily tvrdý normalizační tlak. Jeho začátkem byla ostrá kritika ze strany ÚV KSČ vůči publikaci Historického ústavu ČSAV *Sedm pražských dní* pojednávající o okupaci Československa v srpnu 1968. Normalizátoři ÚDVE toho využili jako precedentu vůči celému reformujícímu se ÚDVE, a zejména Josefu Macůrkovi. Použili vše, co jen bylo možné. Vyčítali mu i samotný název ÚDVE, údajně doslovně napodobující německý „Ostforschung“. Zejména Václav Král (1926–1983), jehož vliv v ÚDVE Macůrek po svém usednutí do ředitelského křesla umenšil, se tím snažil „jasně“ prokázat, že se Macůrek hlásil k západní vědě.⁶⁸ To ale před polovinou roku 1969 k jeho odvolání z funkce ředitele nestačilo. Macůrkova pozice byla pevná, ostatně připravovala se jeho volba za řádného člena ČSAV. Za Macůrka se postavilo nejen vedení vědeckého kolegia historie, ale i tehdejší vedení ČSAV v čele s jeho předsedou Františkem Šormem (1913–1980). Normalizátoři, především jejich dva koryfeje pracující v ÚDVE Čestmír Amort (1922–2013) a Václav Král, museli hledat další důvody. Záminkou se jim stalo jejich odvolání z řídicích funkcí v ústavu kvůli jejich pomlouvačné kampani. Obrátili se na příslušné oddělení ÚV KSČ, kde měli svoje známé. Normalizace postupovala, její nositelé posilovali pozice. František Šorm byl oddělením pro školství a vědu ÚV KSČ důrazně vyzván, aby Macůrka odvolal. Když to odmítl, doplatil na to. K jeho vynucené rezignaci na post předsedy ČSAV sice přispěla řada okolností, ale Macůrkova „kauza“ mezi nimi zaujímal významné místo.

Macůrek byl tehdy děním kolem jeho osoby do slova a do písmene zhnusený. S ohledem na pomlouvačné dění a komplikující se zdravotní stav, jemuž cestování

⁶⁷ MÚA AV ČR, fond Vědecké kolegium historie, sign. VKH ČSAV, 022, kart. 4, Dopis předsedy Vědeckého kolegia historie P. Olivy Přípravné komisi ČAV z 15. 7. 1969.

⁶⁸ MÚA AV ČR, fond ČSI II, kart. 18, sign. 1, 1969–1977, Zprávy o činnosti ČSI, Analýza činnosti ČSI ČSAV za léta 1966–1971.

do Prahy neprospívalo, byl nejpozději od září 1969 odhodlaný rezignovat. Oficiálně však byl z postu ředitele odvolaný až v listopadu 1969, a to Šormovým nástupcem Jaroslavem Kožešníkem (1907–1985).

To již bylo tažení proti celému ÚDVE a jeho odborné koncepci moderního zpracování dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy v plném proudu. Již 19. září 1969 totiž přijalo předsednictvo ÚV KSČ usnesení, kterým měl být ÚDVE co nejdříve zrušen a místo něj mělo dojít k obnovení ČSI. K 1. listopadu 1969 byl také jmenován jeho ředitel – Václav Král.⁶⁹ ČSI se konstituoval a pracoval pod bezprostředním dohledem oddělení vědy a školství ÚV KSČ. Na rozdíl od ČSI, který existoval v letech 1950–1963, byl výhradně historickým pracovištěm s maximálním důrazem na dějiny zemí evropské socialistické soustavy.⁷⁰

Vraťme se k Brnu. V brněnské pobočce ČSI, která nahradila pobočku ÚDVE, k zásadním personálním změnám nedošlo. I nadále v ní působili na pozici vědeckých pracovníků přímí žáci Josefa Macůrka a osoby, které byly jeho tematickému a metodologickému zaměření blízké. I když nestraníka Milana Šmerdu musel na místě vedoucího vystřídat straník Vladislav Šťastný. Obdobně tomu bylo na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, přesněji Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Nastaly sice kádrové změny týkající se pozice řídicích pracovníků, některým pedagogům bylo zakázáno učit, ale většinou na fakultě zůstali jako nepedagogičtí pracovníci. Pokud šlo o Macůrkovy žáky, mohli nadále rozvíjet jeho koncepci dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy. Přesněji, bylo nutné ji skrývat pod oficiálně stanovené a státními i krajskými stranickými orgány schválené tzv. státní plány základního výzkumu. Obvykle byly s ohledem na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy staršího období formulovány jako *Předpoklady socialistických revolucí*. Pod něj dokonce byly zařazeny i dějiny slavistiky. Macůrkovy tematické záměry však zůstaly do značné míry zachovány. Jistě k tomu přispěl i oficiální postoj koryfeů sovětské slavistiky, kteří za jejími bádáními spatřovali příležitost, jak zvýraznit přednosti tzv. východního světa.

Zaměření na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy v Brně rozvíjely osoby, jimž prof. Macůrek předal velké znalosti historického řemesla jak v rovině analytické, zejména práce s prameny, tak syntetické, potřebné především při tvorbě souhrnných děl o dějinách celých národů či států. A připomeňme rovněž jejich vynikající erudovanost v oblasti dějin vědy. Zejména Milan Kudělka (1923–2005)

⁶⁹ M. Šmidák, *Institucionální vývoj Československé akademie věd v letech 1960–1969 očima jednoho z přímých aktérů*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.: Praha 2011, s. 190.

⁷⁰ L. Vlčková Kryčerová, „Studium dějin Ruska a SSSR v Československé akademii věd 1950–1969. Československo-sovětský institut a Ústav dějin evropských socialistických zemí“, *Slovanský přehled* 101, 2015, č. 2, s. 349–355.

a Zdeněk Šimeček (1929–2019) v šedesátých letech 20. století ještě pod bezprostředním Macůrkovým vedením iniciovali bohaté diskuse o tematickém i metodologickém vymezení dějin slavistiky. Pro VI. mezinárodní kongres slavistů, jenž se uskutečnil v létě roku 1968 krátce před sovětskou intervencí, připravili nejen doma, ale i v zahraničí velmi ceněná vystoupení o tomto problému.⁷¹ Jejich součástí bylo představení tezí, které se pak staly základem o čtyři roky později vydaného slovníku slavistů – Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760. Současně, především zásluhou Milana Kudělky a Zdeňka Šimečka, ale pod bezprostředním metodologickým vedením Josefa Macůrka, se v této době začaly připravovat v mezinárodním měřítku ojedinělé dějiny české a československé slavistiky.⁷²

5. Brněnská škola dějin slavistiky

Josef Macůrek během svého pedagogického působení vyškolil řadu odborníků na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy. Někteří se etablovali v badatelských institucích, jiní na vysokých školách. Spojovala je tematika a metodologie, kterou přejali od Josefa Macůrka. Nejednou pak na to vzpomínali.⁷³ Také on vzpomínal na ně. Např. ve svých posmrtně vydaných memoárech. Macůrek také nejednou vzdvihoval jejich tematické zaměření, např. Vladislava Štastného na země dnes bývalé Jugoslávie, Milana Šmerdy na Polsko, Františka Hejla na Rusko, Josefa Kolejky na země střední Evropy, Andělína Grobelného na Slezsko atd.⁷⁴

Není naším cílem o každém z nich pojednávat, i když by si to jejich práce jistě zasloužila. Věnujeme se především těm, kteří se zabývali dějinami slavistiky, a co se týče historické slavistiky v širších souvislostech, pak těm, kteří i toto studium spojovali s dějinami slavistiky. Než však začneme, musíme upozornit v souvislosti s Macůrkem a dějinami slavistiky ještě na jednu podstatnou okolnost. Tou byl jeho zevrubný zájem o dějiny dějepisectví přesahující od konce čtyřicátých let 20. století právě do slavistiky, především historické slavistiky, ovšem pojímané jako podstatná součást jazykovědné a literární slavistiky. Taková, jež ji historickými tématy a historickými metodami nejen obohacovala, ale dodávala jí i komplexní obraz. Osobností z jeho žáků, která toto pojetí rozpracovala nejvíce, byl literární vědec, absolvent filozofické fakulty brněnské univerzity, Milan Kudělka. Skutečnost jeho literárněvědného

⁷¹ „Slavistika a slovanství. Příspěvky k teorii a dějinám“, *Slovanské historické studie* 7, 1968.

⁷² M. Kudělka, „O studiu dějin slavistiky“, *Slovanské historické studie* 7, 1968, s. 66–68.

⁷³ Srov. např. V. Goněc, *Josepho Macůrek viginti lustra complenti oblatum*.

⁷⁴ J. Macůrek, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 68–70, 74–76 aj.

školení jej spojovala s Macůrkovou vizí historické slavistiky velmi úzce provázané s literaturou a lingvistikou. Podívejme se proto na toto pojetí, jež se stalo charakteristické pro podstatnou část brněnské školy dějin slavistiky, podrobněji.

Kudělka začal v roce 1953 pracovat pod vedením Josefa Macůrka v brněnské pobočce SLÚ.⁷⁵ Nejen na Kudělku, který se původně věnoval „pouze“ polonistice, ale i na další osobnosti brněnské pobočky Slovanského ústavu sledující historicko-slavistickou linii [Vladislav Šťastný (1928–2014), Milan Šmerda (1925–2008), Blanka Pitronová (1928–2006) aj.] měla vliv skutečnost, že právě v té době rostl zájem o dějiny slavistiky v mezinárodním měřítku. Nejen pro československou slavistiku, řídicí se již striktně sovětskými vlivy, byl v tomto směru velmi důležitý IV. mezinárodní sjezd slavistů, který se uskutečnil v roce 1958 v Moskvě. Na něm byla ustavena Mezinárodní komise pro dějiny slavistiky. Měla za úkol působit na právě ustanovované národní slavistické komitáty takovým způsobem, aby se nevěnovaly pouze osvědčeným konkrétním slavistickým tématům, jako byla slavistická filologie, ale aby se také zaměřily na další subdisciplíny, včetně dějin vlastního oboru. Jak upozornil ve své pozdější práci Milan Kudělka, usnesení IV. mezinárodního sjezdu slavistů bylo přelomovým rozhodnutím, neboť „*pro tehdejší pojetí slavistiky bylo příznačné, že slavistická práce v historické vědě byla v mezinárodním měřítku organizována zvlášť, a to v Mezinárodní komisi slovanských studií zřízené při Mezinárodním komitátu historických věd*“.⁷⁶

Krátce po sjezdu, ovšem již s dřívějšími úvahami, se v Československu rozproudily diskuse, co bylo, co je a co by mělo být obsahem „moderní“ slavistiky a jaké jsou kořeny jednotlivých názorů. Šlo rovněž o zdůvodnění, jaké vymezení měli slavisté a slavistika jako obor dříve a jakých vědních disciplín, objektivně stojících za jejími hranicemi, by se měla dotýkat.⁷⁷

Zpráva o činnosti Milana Kudělky za rok 1959 zřetelně ukazuje, že se pustil s vervou nejen do těchto úvah, ale i do promýšlení koncepce moderní historické slavistiky, především té její části, jež měla reflektovat dějiny svého oboru. Josef Macůrek Kudělkovu aktivitu plně podpořil. Snad tak učinil i proto, že se pro Československý komitát slavistů, jenž vznikl již roku 1956, přihlásil k úkolu pracovat na koncepci dějin slavistiky. Dokonce padl návrh, aby se Kudělka stal členem Československého komitátu slavistů a „staral se“ v něm právě o tento úkol. Nakonec z toho však sešlo, patrně proto, že nebyl členem KSČ. Nadto se údajně málo veřejně angažoval. Milan Kudělka se ovšem stal členem Československé komise pro

⁷⁵ R. Vlček, „Milan Kudělka (1922–2005)“, in: R. Baron – R. Madecki a kol., *Česká polonistická studia*, s. 429–432.

⁷⁶ M. Kudělka, *O pojetí slavistiky*, Academia: Praha 1984, s. 176.

⁷⁷ L. Ďurovič, „Komissii Meždunarodnogo kmiteta slavistov“, *Slavia* 37, 1968, s. 386–387.

dějiny slavistiky, jež byla při Československém komitétu slavistů krátce po moskevském sjezdu ustavena. V této pozici se nejprve pustil do rekognoskace toho, co již bylo na poli dějin slavistiky vykonáno. Napodobil tím obvyklý Macůrkův přístup, podle něhož bylo nejprve nutné soustředit se na heuristiku, a teprve následně na poznávání vlastního problému. Jedním z vážných prohřešků, jak Macůrek svým žákům vždy vštěpoval, by bylo bádání o již probádaném. Připouštěl sice přehodnocení starších poznatků, ale pouze s náležitým zdůvodněním.⁷⁸

Kudělkův přístup umožnil zhodnocení geneze a vývoje historicko-slavistických prací v meziválečném Československu a v době, jež následovala krátce po skončení druhé světové války. Zprávu o tom přednesl mj. na zasedání Mezinárodní komise pro studium dějin slavistiky, které se uskutečnilo v květnu 1960 ve Vídni. Kudělka v ní uvedl řadu dílčích studií, které o dějinách slavistiky v posledních letech v Československu vznikly, vyzdvihl takto vytvořenou tradici, ale odmítl další soustředění na obvyklý trend. Tím bylo zaměření na konkrétní osobnosti. Kudělkovi totiž již tehdy šlo o více. Dějiny slavistiky pojímal jako obor, jehož úkolem je vytvořit pro slavistiku „přidanou hodnotu“ v podobě objasnění historických souvislostí, za nichž a kvůli nimž se názory rodily, formovaly, mezi sebou soupeřily, ale také se svářily. S odvoláním na zatím jen stručně načrtnuté takové pojetí vyzdvihl právě zahájenou bibliografickou práci k dějinám československé slavistiky. Její cíl definoval jako první krok k cíli vytvořit základní přehledné syntetické dílo o dějinách slavistiky v Československu.⁷⁹

Kudělka se ve svém vystoupení opíral o starší, již z meziválečné doby pocházející vizi sestavit bibliografii mezinárodní slavistiky a databázi významných osobností světové slavistiky. Aby toho bylo alespoň v československém prostředí zčásti dosaženo, rozvinula se v roce 1965 na základě Macůrkovy iniciativy na stránkách *Slovanského přehledu*, časopisu od roku 1964 vydávaného ÚDESZ, a směřovaného výhradně k odborné historii, diskuse o náplni a významu historické slavistiky.⁸⁰ Nešlo v ní jen o dějiny slavistiky. Vlastně na prvním místě stála otázka vztahu historie a slavistiky. Důležitým impulzem totiž byly úvahy o významu obecných dějin, které publikoval krátce předtím v ústředním časopise československých historiků přední medievalista František Graus (1921–1989).⁸¹

⁷⁸ R. Vlček, „Kořeny a tradice českého pohledu na dějiny slavistiky“, in: *Proměny české slavistiky po roce 1989*, v tisku.

⁷⁹ K. Horálek – M. Kudělka, „Der heutige Stand und die Aufgaben der Geschichte der Slawistik in der Tschechoslowakei“, *Wiener slawistisches Jahrbuch*, Herman Böhlau Nachf.: Graz – Köln 8, 1960, s. 127–140

⁸⁰ *Slovanský přehled*, 50, 1964, č. 1, s. 1–2.

⁸¹ F. Graus, „Světové dějiny a úkoly československé historiografie“, *Československý časopis historický* 13, 1965, č. 4, s. 521–528.

Do diskuse o náplni historické slavistiky a o jejím vztahu k historiografii se zapojila řada československých historiků. Nepřekročila sice národní rámec, ale i přesto sehrála velkou roli. Někteří sice význam historické slavistiky marginalizovali, jiní však, tak jako Macůrek a Kudělka, upozorňovali na její význam.⁸² Jistým završením se stalo pojetí Milana Kudělky, který jej o tři roky později zevrubněji rozebral v písemné verzi svého vystoupení na VI. mezinárodním sjezdu slavistů. Odmítl v něm dějiny slovanských národů jako automatickou součást slavistiky a zdůraznil, že jsou především záležitostí historiografie. Historická slavistika byla podle něj tvořena něčím zcela jiným. Především tím, co pomáhalo objasnit vztahy, názory a ideje slovanského prostředí v historickém kontextu. Do jisté míry interpretoval historickou slavistiku jako pomocnou, ovšem velmi důležitou slavistickou disciplínu. Za její specifickou část označil dějiny slavistiky. Nikoli ve smyslu sledování názorů jednotlivých osobností či jednotlivých slovanských myšlenkových proudů. Výklad o nich historické slavistice neupíral, ale opět pouze v případě zohlednění širokého kontextu historických souvislostí. Podle Kudělky šlo o to, v čem se slavistika (včetně výše definované historické slavistiky) vyvíjela, proměňovala a v jednotlivých svých částech, zejména jazykovědě a literární vědě, konstituovala.⁸³

Diskuse o historické slavistice byla zajímavá, bez praktického uplatnění jejích závěrů by však žádný větší význam neměla. Musíme proto upozornit na ojedinělý výstup, kterým se krátce nato stala syntéza *Slovanství v dějinách národů Československa*. Přípravována byla v rámci ÚDESZ a koordinována J. Macůrkem. Podle jeho představy, konkretizované hlavním redaktorem publikace, jeho žákem Vladislavem Štastným, se jednalo o rozsáhlou příručku určenou odborné slavistické veřejnosti. Její podstatou se stalo kritické shrnutí výsledků československých historických slavistických výzkumů a vysvětlení československých stanovisek k základním problémům vývoje a úlohy slovanské vzájemnosti v českém a slovenském dějinném prostoru s časovým záběrem od vzniku slovanských států do druhé světové války. Na vzniku publikace se podílel široký autorský tým překračující meze Macůrkovy školy. Jeho žáci však tvořili gros. A ještě jedna podstatná okolnost – připravována byla jako výstup při příležitosti konání Mezinárodního kongresu slavistů v Praze v roce 1968.⁸⁴

⁸² Např. M. Kudělka, „Slavistika, slovanství a dnešek. Náměty k diskusi“, *Slovenský přehled* 51, 1965, č. 1, s. 1–4; Z. Sládek, „Historie a současná slavistika“, tamtéž, s. 118–119; J. Kolejka, „K diskusi o úkolech ‚historické slavistiky‘“, tamtéž, s. 245–248; „Kolokvium k otázkám ‚historické slavistiky‘“, *Slovenský přehled* 52, 1966, s. 247–247.

⁸³ M. Kudělka, „O studiu dějin slavistiky“, *Slovenské historické studie* 7, 1968, s. 66–68.

⁸⁴ M. Kudělka, „Předmluva“, in: V. Štastný (ed.), *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Academia: Praha 1968, s. 4–15.

V roce konání slavistického kongresu se na stránkách *Slovanského přehledu* objevila ještě jedna zajímavá diskuse. I ona se týkala obsahu a náplně slavistiky. Měla však mezinárodní a do jisté míry deklaratorní ráz. Jako by si jí Josef Macůrek, který jako její iniciátor oslovil konkrétní slavisty, zamýšlel nechat potvrdit svoje představy o historické slavistice. Pojetí a významu dějin slavistiky se totiž na VI. mezinárodním sjezdu slavistů věnovala samostatná sekce. V ní zazněly další příspěvky ke koncepčním otázkám, stejně jako navrhovaným konkrétním úkolům a cílům.⁸⁵

Josef Macůrek, předsedající sjezdu, a především Milan Kudělka s několika svými spolupracovníky využili sjezd k tomu, aby představili zcela konkrétní záměr: sestavit slovník předních českých a slovenských slavistů. Zcela jasnou představu o jeho přípravě pak prezentovali následujícího roku na stránkách *Slovanského přehledu*.⁸⁶ Zmiňme ovšem, že kořeny tohoto výstupu tkvěly již v počátcích Kudělkova soustředění na dějiny slavistiky. M. Kudělka se o záměru připravit slovník zmínil již v roce 1959 ve své ústavní zprávě o činnosti. Uvedl v ní: „... tvoří se skupina interních a externích pracovníků, kteří se soustředí na úkol zpracovat Slovník českých a slovenských slavistů.“⁸⁷

Slovník se začal připravovat dříve, než byl o záměru informován sjezd, proto také mohl být na samotném počátku sedmdesátých let 20. století dopracovaný. Jak ale bylo v době počínající normalizace obvyklé, zásahy cenzorů jeho vydání zdržely. Přesto se s vročením „1972“ objevil. Koncepce dějin slavistiky, u jejíhož zrodu stál Josef Macůrek a na níž se výrazně podílel Milan Kudělka, doznala prvního velkého úspěchu.⁸⁸

Na vzniku slovníku se podílela celá řada Macůrkových žáků. Zmiňme Vladislava Štátného, Josefa Kolejku, Martu Koukolovou-Romportlovou, Blanku Pitronovou, Andělína Grobelného, ale i další osobnosti, které s Josefem Macůrkem (a Milanem Kudělkou) dlouhodobě spolupracovaly. Nebyl ovšem pouze dílem Macůrkovy školy. Jednalo se o vsutku široce koncipovaný výstup také z hlediska autorského. Koncepce však byla jednotná. Šlo o dílo Macůrka a jeho školy a sledovalo dva cíle: být příručkou, která podá stručné, ale dostatečné základní informace o dosavadní práci českých a slovenských badatelů o dějinách a kultuře slovanských národů, a zároveň

⁸⁵ M. Krbec, „Jednání komise pro dějiny slavistiky na VI. mezinárodním sjezdu slavistů v Praze“, *Slavia* 38, 1969, s. 481–484.

⁸⁶ M. Kudělka – Z. Šimeček, „Na okraj Slovníku československých slavistů“, *Slovanský přehled* 55, 1969, č. 3, s. 209–213.

⁸⁷ MÚA AV ČR, fond Slovanský ústav – pobočka Brno, kart. 23, Plnění plánu 1959, Zpráva M. Kudělky.

⁸⁸ M. Kudělka – Z. Šimeček a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*.

být přípravou k syntetické práci o dějinách slavistiky v Československu včetně jejich bibliografické stránky. Slovník byl koncipován s důrazem na takové pojetí slavistiky, v němž sice měly filologické disciplíny ústřední, nikoliv však jedinečné či vyčerpávající postavení. Do slovníku byli zahrnuti autoři českých a slovenských prací ze všech společenskovědních oborů. Jediným kritériem bylo, aby měly z hlediska doby svého působení vědecký charakter vztahující se ke slovanské problematice. Nešlo ale jen o osobnosti. To nebylo Macůrkovi ani Kudělkovi vlastní. Podstatné byly pasáže, ve kterých se jednalo o době a prostředí, v nichž osobnosti působily.

Slovník československých slavistů ještě nebyl vydán, a už se pod Kudělkovým vedením rozběhly další práce. I jim předcházely diskuse. To byl ostatně další z důležitých kroků, který považoval Josef Macůrek na nezbytný. I když v tomto případě se již jednalo „jen“ o jeho odkaz. *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník* totiž završily další etapu formování brněnské školy dějin slavistiky. Josef Macůrek byl roku 1970 penzionován i na vysoké škole, ale jeho vliv mezi jeho žáky pokračoval neoficiálně, prostřednictvím různých setkání, rozhovorů a diskusí. Macůrek přitom zcela nepřestal být ani publikačně činný, i když už se většinou zabýval „jen“ regionálními dějinami vztahenými k jeho rodnému Valašsku.⁸⁹

Co se týče dějin slavistiky, v roce 1971 se v Československu opakovaně diskutoval záměr Mezinárodní komise pro dějiny slavistiky týkající se „velkých“ dějin slavistiky. Obvykle se končilo shodou zpracovat *Dějiny slavistiky v Československu*. Že se práce na tomto projektu skutečně brzy rozběhly, dosvědčuje jeden z dílčích výstupů: rekapitulace slavistické tvorby především filologických, ale zčásti i archeologických, historických, etnografických, muzikologických i uměnovědných prací vzniklých v době existence Československa na brněnské univerzitě.⁹⁰ Signifikantní je, že úvodní slovo napsal jeden z žáků Josefa Macůrka, v té době prorektor univerzity František Hejl (1920–2016). Pojetí slavistiky, které v něm představil, se od toho, jež jsme prezentovali v souvislosti s Josefem Macůrkem, nikterak zásadně nelišilo. Zajímavostí ovšem je, že Hejl v „Úvodním slově“ poprvé v souvislosti s Macůrkem a jeho kolegy z jazyka a literatury věnujícími se slavistice, použil termín „*Brněnské slavistické středisko*“.⁹¹ V pasáži o studiu dějin slovanských národů, která vzešla rovněž z jeho pera, jej pak personifikoval a seznámil čtenáře se stěžejními pracemi, které Macůrkovou zásluhou z hlediska obecně slavistické problematiky i dějin jednotlivých

⁸⁹ J. Macůrek, „Z minulosti moravského Valaška v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století (D. Svoboda)“, *Časopis Matice moravské* 110, 1991, č. 2, s. 271–296.

⁹⁰ *Slavica na Universitě J. E. Purkyně v Brně (filologie, literární věda, historiografie, uměnovědy)*, Univerzita J. E. Purkyně: Brno 1973.

⁹¹ F. Hejl, „Úvodní slovo“, in: *Slavica na Universitě J. E. Purkyně v Brně*, s. 15.

slovanských národů vznikly.⁹² K poznání širě personálního, tematického i metodologického zaměření studia slavistických otázek na brněnské univerzitě může posloužit stručný biografický slovníček doplněný stěžejními bibliografickými záznamy děl jednotlivých osobností. Limitní je ovšem výhradní soustředění na osobnosti, které působily na univerzitě. Akademická pracoviště tak zůstala stranou.⁹³

Jak jsme již uvedli, v době, kdy vyšlo toto dílo, Josef Macůrek už veřejně působit nesměl. Nicméně jeho žáci mohli jeho odkaz v rovině dějin slavistiky a celé historické slavistiky dále rozvíjet. I když tak jednoduché to nebylo. Jak prokázala ve své disertační práci Lenka Vlčková Kryčerová, vedení ČSI v čele s Václavem Králem se zprvu na zaměření brněnského pracoviště na historickou slavistiku dívalo velmi skepticky.⁹⁴ A tak bylo nutné s ohledem na dobu a osobnosti, které ji určovaly, v jisté redukci Macůrkových přístupů, s formálním akcentem tzv. třídního boje a jistým soustředěním na slova „marxismus“ a „marxistický“ její téma obhájit. To se podařilo, i když metodologický přístup byl zřetelně pozitivistický a proklamovanému marxismu hodně vzdálený. Ne všichni Macůrkovi žáci ovšem byli v tomto směru stejní. Některý se dobovému metodologickému diktátu podřídil více, jiný méně. Platilo to jak o těch, kteří působili na filozofické fakultě brněnské univerzity, tak na pracovištích ČSAV. K jejich hodnocení je nutné přistupovat z mnoha úhlů pohledu. To však není naším cílem. Ponechme je dalším studiím. Pro záměr naší práce pouze konstatujeme, že jako celek vytvořili mimořádně cenný vklad do pokladnice poznání dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy, zejména do dějin slavistiky.

Programově další pokrok v rozvoji svého bádání zaznamenaly o několik let později vlivem jednání VII. sjezdu slavistů ve Varšavě. Uskutečnil se v roce 1973. Na něm byl nastíněn nový rozsáhlý mezinárodně koordinovaný program, jehož cílem bylo připravit podmínky pro vytvoření syntézy dějin světové slavistiky.⁹⁵

Projektu *Mezinárodní dějiny slavistiky* měla předcházet alespoň dílčí témata z dějin slavistiky jednotlivých zemí. Československo bylo napřed. V rámci tzv. státního plánu základního výzkumu se rozběhlo další zpracování bibliografie československé slavistiky. Z ní pak již měly vyjít (a skutečně také vyšly) syntetické obrazy minulosti československé slavistiky. Kudělkovo pracoviště, brněnská pobočka ČSI navazující na

⁹² F. Hejl, „Dějiny slovanských národů“, in: *Slavica na Universitě J. E. Purkyně v Brně*, s. 107–114.

⁹³ „Medailony“, in: *Slavica na Universitě J. E. Purkyně v Brně*, s. 149–263.

⁹⁴ L. Vlčková Kryčerová, *Studium dějin Ruska a SSSR v dílech československých historiků 1945–1989 ve vazbě k Československo-sovětským institutům a Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV*, s. 123–125.

⁹⁵ M. Kudělka, „O slavistice kak sfere naučnogo poznanija“, in: D. F. Markov – S. B. Bernštejn (ed.), *Metodologičeskije problemy istorii slavistiky*, Nauka: Moskva 1978, s. 18–39.

zkušenosti práce brněnského pracoviště ÚDESZ a ještě dříve SLÚ, se tím posunulo mezi významná centra, v nichž se dějiny slavistiky v analytickém, stejně jako syntetickém smyslu zpracovávaly.⁹⁶

Nebylo by objektivní ponechat stranou další významné osobnosti a pracoviště, které se dějinami slavistiky v Československu zabývaly. Ať šlo o Prahu a v ní např. dlouholetého představitele Československého komitétu slavistů Slavomíra Wollmana (1925–2012) nebo Bratislavu a v ní např. o ředitele slovenského ČSI Jozefa Hrozičnika (1915–1990). Pominout nelze ani výzkum v oblasti historické slavistiky, organizovaný v rámci slavistické komise, která působila v Praze při ČSI a do níž se snažili zasahovat Václav Král a Karel Herman.⁹⁷ Brno však mělo jednoznačně ucelenější, jasnější a zřetelnější koncepci. Na jejím počátku stál Josef Macůrek se svou představou, jak zpracovávat dějiny slovanských zemí a dějiny slavistiky. Jeho žák Milan Kudělka ve spolupráci s dalšími, zejména Zdeňkem Šimečkem, Vladislavem Štátným a Milanem Šmerdou, ji konkretizovali a naplňovali v praxi.

Projekt *Dějiny slavistiky v Československu*, který byl staršího data a v průběhu šedesátých a sedmdesátých let 20. století se stále upřesňoval, tvořily tři části: 1) obsáhlé bibliografické zpracování dějin slavistiky, 2) encyklopedické zaměření na osobnosti věnující se v československém prostředí dějinám slavistiky, 3) syntetizující vyústění vytyčující si cíl postupného zpracování jednotlivých etap vývoje slavistiky, a to od počátku jejího vývoje ve druhé polovině 18. století až po současnost, tj. do šedesátých let 20. století, resp. v pozdějších aktualizacích tohoto plánu až do začátku sedmdesátých let.⁹⁸

Nejdříve byla dokončena druhá část – slovník slavistů. Pak pokračovala bibliografie, při níž se současně zpracovávaly vybrané úseky působení slavistiky. Nebyly to však jediné úkoly, které historičtí slavisté zpracovávali. Přímé Macůrkovy vlivy bychom mohli sledovat v sedmdesátých letech 20. století také v dalších pracích jednotlivců – jeho žáků –, stejně jako ve formě kolektivních prací, a to opět z dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy. Např. v roce 1975 vyšla publikace *Češi a Jihoslované v minulosti: od nejstarších dob do roku 1918*.⁹⁹ Šlo o přímou návaznost

⁹⁶ M. Kudělka, *O pojetí slavistiky*, s. 183.

⁹⁷ Komise pracovala v roce 1970 ve složení: Václav Král, Karel Herman, Oldřich Říha, Jurij Křížek, Dimitrij Krandžalov, Miloš Gosiorovský, František Hejl, Josef Hrozičnik, Richter Borodovčák, Miroslav Kropilák, Vladimír Matula, Bohuslav Chropovský a Ondrej Halaga. Srov. MÚA AV ČR, ČSI II., kart. 28, 1968–1972, Čs. komitét slavistů – reorganizace komise v roce 1970.

⁹⁸ MÚA AV ČR, fond ÚDSVE (pobočka Brno), kart. 2, 1971, Zápis z ústavní rady ČSI ČSAV dne 13. 4. 1971.

⁹⁹ J. Macůrek a kol., *Češi a Poláci v minulosti*, 1, ČSAV: Praha 1964; V. Žáček a kol., *Češi a Poláci v minulosti*, 2, *Období kapitalismu a imperialismu*, Academia: Praha 1967.

na to, co inicioval a připravil Josef Macůrek, pod jehož redakcí vyšel v roce 1964 první svazek kolektivního díla *Češi a Poláci v minulosti*. Na druhém svazku, vydaném roku 1967 a redigovaném pražským historikem a Macůrkovým dlouholetým spolupracovníkem Václavem Žáčkem (1905–1986), se sice Macůrek nepodílel ani autorsky, zato jej z podstatné části naplnili jeho žáci, jako byl Vladislav Štátný, Milan Šmerda a Milan Kudělka. Macůrkův vliv byl zřejmý i širokými přesahy do kulturní roviny, které zpracovali brněnští literární vědci, pracovníci někdejšího brněnského pracoviště SLÚ, Jarmil Pelikán (1928–2017) a Viktor Kudělka (1929–2018).¹⁰⁰

Syntetické zpracování *Dějin české a slovenské slavistiky* doznalo cenného výsledku nejprve v roce 1977, kdy vyšel obraz slavistických bádání v meziválečném Československu, konkrétně v letech 1918–1939, a to pod názvem *Československá slavistika v letech 1918–1939*. V roce 1995 pak byla vydána práce *Československá slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 18. století* a o dva roky později *Československá slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*. Jednalo se o syntetický přehled dějin československé slavistiky od šedesátých let 18. století do vzniku Československé republiky, metodologicky čerpající z kruciólní studie Milana Kudělky *O studiu dějin slavistiky* vydané v roce 1968 a opírající se o pojetí dějin slavistiky Josefa Macůrka. Ten během téměř pěti desítek let aktivní činnosti vytvořil grandiózní dílo, jehož obsah i forma měly vliv jak na další působení jeho žáků, a tím i přímé rozvíjení jeho školy, tak na další generaci, s jistou mírou nadsázky označitelnou jako školu žáků Macůrkových žáků. Škoda, že krátce po listopadové revoluci roku 1989 a s ní spojené nezbytné transformaci českého a slovenského bádání a výuky o dějinách střední, východní a jihovýchodní Evropy se tak trochu „s vaničkou vylilo i dítě“. Specializovaná pracoviště s tímto zaměřením zanikla. Ale byla to přirozená reakce na konec bipolárního světa, jenž nastal po rozpadu Svazu sovětských socialistických republik na konci roku 1991, a konec dlouhodobě deklarované tzv. vedoucí úlohy komunistické strany v něm. Ostatní svět sice zájem o dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy neztratil, mohli bychom to např. prokázat rostoucím zájmem o bohemikální studia ve Velké Británii, ale specializovaná pracoviště na tzv. „Ostforschung“ již nebyla třeba. Jako by se i v tomto směru projevil vliv pojetí Josefa Macůrka – dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy jsou objektivně sledovatelné a náležitě vysvětlitelné jen v širokých souvislostech obecně historického procesu.

¹⁰⁰ V. Žáček a kol., *Češi a Jihoslované v minulosti: od nejstarších dob do roku 1918*, Academia: Praha 1975.

Závěr

Cílem studie bylo pojednat o odborné činnosti jednoho z nejvýznamnějších historiků dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy 20. století, profesora brněnské Masarykovy univerzity Josefa Macůrka (1901–1992) a okruhu jeho žáků, kterým předal jak svoje metodologické, tak tematické zkušenosti. Práce se soustředila na Macůrkovo pojetí dějin Slovanů, resp. jednotlivých slovanských národů, pro něž důsledně používal paradigma: dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy. Další důležitou součástí Macůrkovy koncepce byly jejich dějiny chápané jako část dějin slavistiky. Jimi se pak vyznačovala i jeho škola. Soustředění na dějiny slavistiky bylo ukázáno na příkladu jejich nejvýznamnější osobnosti druhé poloviny 20. století, Milana Kudělký, který si pro jejich zpracování vybral několik spolupracovníků z pracoviště ČSAV i filozofické fakulty brněnské univerzity. Téma se však dotýkalo výrazně širšího okruhu spolupracovníků, část z nich působila na odborných pracovištích v Praze, Opavě a Bratislavě. Většina z nich prošla školením Josefa Macůrka a k jeho odkazu se hlásila, proto i je lze považovat za součást této školy.

Objasnění témat a metodologických přístupů jednotlivých žáků Josefa Macůrka si vyžádá další analytické práce, při nichž bude také nutné zhodnotit dobu a prostředí, ve kterém působili. Naše práce se pokusila být pro ně inspirací a jistým východiskem. Snažila se prokázat, že názory, stanoviska, podněty a závěry Josefa Macůrka se staly základem toho, co lze ve druhé polovině 20. století definovat jako brněnskou školu dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy, či podobně paradigmaticky vyjádřeno: školu historické slavistiky se zvláštním zřetelem k dějinám slavistiky.

Summary:

Professor Josef Macůrek belongs to the most prominent personas of Czech and Czechoslovak historiography of the 20th century, specializing in the history of Central, Eastern and Southeastern Europe, which he promoted – he had also formulated the modern concept of scientific approach to the topic itself. His publishing activity was outstandingly intense – he published more than twenty separate volumes on the history of Central, Eastern and Southeastern Europe; the number of his scientific essays is nearly two hundred. At the same time, he also published popular articles in the newspapers, reviews and reports from the academic life. He also studied regional history – predominantly of his native land of Moravian Wallachia. Moreover, his scientific, organizational and educational merits would at the very least match the prominence of his publishing activity. He was responsible for the founding of the branch office of the Institute of Slavonic Studies – of which he had been an active member since 1931 – in Brno, and for many years he served as its head. In

the years 1952/53, he was pivotal in the process of incorporation of the Institute and its Brno office into the structures of the newly formed Czechoslovak Academy of Sciences. In 1957, the Department of the History of the USSR and of the European Socialist Countries was founded under his influence, with a wide coverage of the history of Central, Eastern and Southeastern Europe, as well as of its comparison with the areas that were closely intertwined with the region (mainly the Byzantine Empire and the Ottoman Empire). In the years 1968/69, he was the head of the Institute of History of Eastern Europe of CSAS. Under his direction, the aim of the Institute was to become a modern European research facility of the Western-European “Ostforschung” type. However, the Normalization regime put an early stop to his pursuits. Macůrek was the first amongst the directors of CSAS facilities to be withdrawn from his post for political reasons in the autumn of 1969. Further repression followed at Masaryk University (since 1960 officially referred to as the University of Jan Evangelista Purkyně) in 1970, when Macůrek retired.

Macůrek’s educational and scientific practice nevertheless did not end with his retirement. In the next two decades, he continued his pursuit by means of informal sessions in his home. During this time, Macůrek was able to foster a whole array of scholars specialized in history of Central, Eastern and Southeastern Europe. This study has limited itself to only those of his students that had, much like Macůrek himself, devoted themselves to the questions of historical Slavic studies, history of Slavic countries and their relations and history of Slavic studies themselves. It is because it was them who formed, much by Macůrek’s merit, a school of historical thought that is to this day unfairly forgotten. It was predominantly the section of them that focused on history of Slavic studies that has repeatedly received an international acclaim and became unique in the field of historiography worldwide.

Correspondence:

doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Veveří 97, 602 00 Brno

E-mail: vlcek@brno.avcr.cz

Między filologią a historią. Sławistyka w dorobku naukowym Henryka Batowskiego

Sebastian Grudzień

Between filology and history. Slavonic studies in the scientific output of Henryk Batowski: The aim of the article is to present the Slavonic activity of the Polish scholar Henryk Batowski (1907-1999). The text is based especially on primary sources. The work is arranged chronologically and by subject. The article reveals the multidisciplinary face of Batowski's achievements. It was both a view on research that he postulated and a reflection of multi-faced interests, mainly philological and historical. This makes Batowski one of the most original representatives of Polish Slavonic studies.

Keywords: Henryk Batowski – Slavonic studies – historiography – history of science – Polish-Czech relations – panslavism – Slavs

Słowiańskie zainteresowania Henryka Batowskiego (1907-1999) były dotychczas tematem kilku artykułów badawczych. Zawarto w nich podsumowanie jego dokonań w zakresie pierwszoplanowych przejawów międzynarodowej aktywności naukowej¹, myśli integracyjnej², filologii zachodniosłowiańskiej³ i południowosłowiańskiej⁴, bułgarystyki⁵ oraz kroatystyki⁶. Bogaty dorobek tworzony na przestrzeni

¹ J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego w kongresach sławistycznych”, in: R. Majkowska (ed.), *Henryk Batowski 1907-1999. Materiały z Sesji Naukowej PAU w dniu 18 kwietnia 2000 r.*, Polska Akademia Umiejętności: Kraków 2003, s. 79-87.

² S. Grudzień, „Henryk Batowski a współpraca słowiańska (do 1939 roku)”, in: *Henryk Batowski 1907-1999*, s. 35-54.

³ J. Zarek, „Henryk Batowski jako badacz języków i literatur zachodniosłowiańskich”, in: *Henryk Batowski 1907-1999*, s. 63-69.

⁴ J. Kornhauser, „Henryk Batowski jako badacz literatur południowosłowiańskich”, in: *Henryk Batowski 1907-1999*, s. 71-77.

⁵ S. Grudzień, „Interdyscyplinarność w bułgarystycznej twórczości Henryka Batowskiego”, *Slupskie Studia Historyczne*, nr. 17, 2017, s. 167-177, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Slupskie_Studia_Historyczne/Slupskie_Studia_Historyczne-r2011-t17/Slupskie_Studia_Historyczne-r2011-t17-s167-177/Slupskie_Studia_Historyczne-r2011-t17-s167-177.pdf [navštiveno 29. 7. 2020]

⁶ S. Grudzień, „U krugu hrvatskih poznanstava Henryka Batowskog. Između književnosti, politike i povijesti”, in: M. Czerwiński – D. Agičić, *Poljsko-hrvatske veze kroz stol-*

niemal całego XX wieku zachęca do zaprezentowania słowianoznawczej biografii uczonego.

Akademicka aktywność na polu filologii

Macierzystą uczelnią Batowskiego stał się Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (UJK), na którym był immatrykulowany w dniu 15 grudnia 1925 r. Przedmioty filologiczne wykładali Tadeusz Lehr-Spławiński, Henryk Gaertner, Eugeniusz Kucharski, Andrzej Gawroński, Juliusz Kleiner, Wilhelm Bruchnalski i Jan Janów. Lektorem języka serbskochorwackiego był Franjo Crnek. Do nauczycieli akademickich należeli także etnograf Adam Fischer, filozof Kazimierz Twardowski oraz prowadzący zajęcia z bibliotekoznawstwa filolog Stefan Vrtel-Wierczyński. Opisanego grono dopełniali historycy Jan Ptaśnik, Adam Szelański i Stanisław Zakrzewski⁷.

Obecność tych ostatnich nie zmieniała filologicznego charakteru studiów, a idące w tym kierunku zainteresowania naukowe szły zarówno w stronę literaturoznawstwa, jak i językoznawstwa. W tym kontekście warto wymienić nazwiska dwóch profesorów. Przygotowaną na seminarium Bruchnalskiego pracę poświęconą stosunkowi Jaroslava Vrchlickiego do Adama Mickiewicza, Batowski już jako absolwent ogłosił w formie artykułu⁸. Z kolei bohemistyczna aktywność językoznawcza Batowskiego zyskała aprobatę jego promotora, Lehra-Spławińskiego, który poparł pomysł czasowych studiów na Uniwersytecie Karola w Pradze. Ich realizacja wiązała się z⁹ uwieńczonym sukcesem¹⁰ staraniem o stypendium czeskosłowackiego

jeća. *Povijest, kultura, književnost. Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Zwiazki polsko-chorwackie na przestrzeni wieków : historia, kultura, literatura”* Kraków, 8-9. VI. 2016, Srednja Europa: Zagreb 2018, s. 69-82.

⁷ Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (ANPANiPAU) sygn. K III-151 j.a. III/3, Świadeństwo odejścia. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 22 X 1928.

⁸ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. III/3, W. Bruchnalski, Świadeństwo z uczestnictwa w seminarium literatury polskiej w r. ak. 26/7; H. Batowski, „Vrchlický a Mickiewicz. (Uwagi o stosunku największego poety Czech do polskiego wieszca)”, *Ruch Słowiański* 1930, s. 189.

⁹ H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym Międzynarodowym Kongresie Słowistów (Praga 1929)”, *Biuletyn informacyjny* 1, XII Międzynarodowy Kongres Słowistów, Kraków 1998, s. 7-8.

¹⁰ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/62, M. Szykowski do H. Batowskiego 3 XI 1926; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/61, Ministerstvo školství a národní osvěty do Konsulátu Československé Republiky ve Lvově. Odpis 8 II 1927; Archiv Univerzity Karlovy

Ministerstwa Oświaty¹¹, które otrzymywał w latach 1927-1929¹². Pobyt w Pradze zaowocował przygotowaniem dysertacji doktorskiej pt. *Czeski materiał językowy w Kronice XII-wiecznego pisarza i kanonika praskiego Kosmy*. W czerwcu 1929 r.¹³ W Uniwersytecie Jana Kazimierza miało miejsce rygorozum¹⁴.

Należy podkreślić, że korzyści wynikające ze studiów na Uniwersytecie Karola nie ograniczyły się do doktoratu. Spośród zajęć, na które uczęszczał w sposób ogólny wyróżnił¹⁵ bohemistyczne seminarium Emila Smetánki. Z kolei prowadzone przez Jiřego Horáka seminarium z dziejów literatur słowiańskich oraz pozwalające poznać filologię starosłowiańską seminarium Miloša Weingarta¹⁶, Batowski bardzo sobie cenil z powodu poszerzenia wiedzy o wzajemności słowiańskiej¹⁷. Także z perspektywy czasu, bliższe zapoznanie się z tym pojęciem zaliczył do najcenniejszych doświadczeń wyniesionych ze studiów w Pradze¹⁸. Natomiast dopiero patrząc z dłuższego dystansu, za stworzenie szansy zgłębiania wiedzy na temat *Górskiego wieńca*,

(AUK), Filosofové řádní S-Ž, mimořádní, hospitanti, frequentanti a cizinci zimní běh 1927-28 cizinci řádní [nr] 1421; AUK, Filosofové řádní R-Ž, mimořádní, hospitanti, frequentanti a cizinci letní běh 1928 cizinci [nr] 1237.

¹¹ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/62, H. Batowski do [F.] Spiška (Ministerstwo Oświaty Czechosłowacji) 1926; Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (LA PNP) fond K. Krejčíego, H. Batowski do K. Krejčíego 8 VI 1926.

¹² Filosofové řádní S-Ž; Filosofové řádní R-Ž; AUK, Filosofové řádní P-Ž, mimořádní, hospitanti, frequentanti a cizinci letní běh 1929 frequentanti [nr] 1336; AUK, Filosofové mimořádní, hospitanti, frequentanti a cizinci zimní běh 1928-29 Cizinci [nr] 1505; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. III/3, Zaświadczenie. Dziekanat Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. Przekład uwierzytelniony z j. Czeskiego 22 II 1929; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/31, [H. Batowski], Polski przekład hymnu *Kde domov muj*, in: H. Batowski do J. V. Šmejkalá (*Poledni List-Express*) 11 X 1934; H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym”, s. 7-8.

¹³ H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym”, s. 8, 11; J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego”, s. 80.

¹⁴ [H. Batowski], Polski przekład hymnu; J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego”, s. 80.

¹⁵ H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym”, s. 7; ANPANiPAU sygn. K III-151, H. Batowski, Wspomnienie o Seminarium Słowistycznym w Pradze, in: H. Batowski do K. Krejčíego 21 V 1975.

¹⁶ Filosofové řádní S-Ž; Filosofové řádní R-Ž; Filosofové řádní P-Ž; Filosofové mimořádní; Zaświadczenie. Dziekanat Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze.

¹⁷ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. II/46, [H. Batowski], Zpráva o pobyte v Praze od dne 16. října 1927 do 30 září 1928 předložená Ministerstvu školství i národní Osvěty, 30 IX 1928.

¹⁸ H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym”, s. 8.

czołowego dzieła literatury jugosłowiańskiej, docenił¹⁹ seminarium Matija Murki²⁰. Ponadto Batowski studiował literaturę romantyczną u Mariana Szyjkowskiego²¹ i sorabistykę u Josefa Páty²². W przeciwieństwie do omówionych seminariów, tylko przez jeden semestr uczestniczył w innych zajęciach, które prowadzili Jaroslav Vlček z historii literatury słowackiej²³, Jan Jakubec z „Rękopisu królowodworskiego” i Władimir Francew z rosyjskich pieśni epickich²⁴.

Rzuca się w oczy, że na Uniwersytecie Karola w przeciwieństwie do Uniwersytetu Jana Kazimierza, Batowski wybrał wyłącznie seminaria filologiczne. Horyzonty młodego Polaka wykraczały jednak poza mury akademickie. Ponadprogramowo uczęszczał do Seminarium Historycznego, gdzie osobiście zetknął się z Jaroslavem Bidlą²⁵. Z którym już wcześniej korespondował listownie²⁶. Dodatkowo w stolicy Czecho-słowacji udało mu się samodzielnie opanować znajomość języka słowackiego²⁷. Warto podkreślić, że spośród języków słowiańskich nie opanował jedynie białoruskiego²⁸, jeszcze przed rozpoczęciem studiów uniwersyteckich rozpoczął samodzielną naukę serbskochorwackiego²⁹, czeskiego³⁰ i bułgarskiego³¹.

¹⁹ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. III/12, H. Batowski, [Życiorys] 24 II 1946.

²⁰ Filosofové řádní S-Ž; Filosofové řádní R-Ž; Filosofové řádní P-Ž; Filosofové mimořádní; Zašwiadčenje. Dziekanat Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze.

²¹ Filosofové řádní P-Ž; Filosofové mimořádní; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. III/3, M. Szykowski, Świadectwo seminarium 15 VI 1929.

²² Filosofové řádní S-Ž; Filosofové řádní R-Ž; Filosofové řádní P-Ž; Filosofové mimořádní; Zašwiadčenje. Dziekanat Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze.

²³ Filosofové mimořádní.

²⁴ Filosofové řádní S-Ž.

²⁵ H. Batowski, Wspomnienie o Seminarium Słowistycznym w Pradze.

²⁶ M. Ďurčanský – S. Grudzień, „Vzájemná korespondence Henryka Batowského a Jaroslava Bidla”, Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Univerzita Karlova 56 (2), s. 99-118.

²⁷ ANPANiPAU sygn. K III-151, H. Batowski do P. Čarnogurskiego 29 XI 1965.

²⁸ S. Grudzień, „Prof. Henryk Batowski – działalność i twórczość”, in: L. Kázmerová – E. Orlof (ed.) a kol., *Slovensko-poľské vzťahy 1918–1945 očami diplomatov*, Bratislava 2008, s. 19.

²⁹ H. Batowski, [Życiorys] 24 II 1946.

³⁰ LA PNP fond K. Krejčieho, H. Batowski do K. Krejčieho 29 XII 1925.

³¹ Byłgarski istoriczeski *archiw Narodna biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”* F. 278 j.a. 92, H. Batowski do N. Bobczewa 24 IX 1925; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. III/12H. Batowski do P. Abraszewa [po 20 IX 1925, brudnopis listu na odwrocie Curriculum Vitae 1923].

Pierwszą posadę uniwersytecką zapewniła Batowskiemu właśnie biegła znajomość języków obcych. We Lwowie na UJK w latach 1931/1932-1935/1936 nauczał języka serbskochorwackiego, a w roku akademickim 1935/1936 także języka słowackiego. Z kolei po przeniesieniu się do Krakowa, na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ) powierzono Batowskiemu odrębne lektoraty języków czeskiego i słowackiego³². Prowadzone zajęcia nie miały nic wspólnego z planami habilitacyjnymi Batowskiego. Najpóźniej na początku 1930 r. Był już pewien, że nie ma zamiaru kontynuować badań lingwistycznych³³, co także rzuca światło na niechęć do jednostronnego oblicza ówczesnej slawistyki.

Przedwojenne postulaty wielodyscyplinarności slawistyki

Dał temu wyraz w październiku 1929 r. Uczestnicząc w I Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Pradze³⁴. Batowski wygłosił referat³⁵ pt. „Transliteracja alfabetu grażdańskiego”. Ten ważny ze slawistycznego punktu widzenia³⁶, mogący mieć praktyczne zastosowanie temat, pozostał w cieniu wystąpień językoznawczych. Już wówczas Batowski uważał za pożądane nadanie słowianoznawstwu bardziej interdyscyplinarnego oblicza³⁷. Po raz pierwszy taką myśl wyraził rok wcześniej na łamach prasy³⁸. Postulat wielozdziedzinowości odzwierciedlał szerokość słowiańskich zainteresowań Batowskiego, którym najłatwiej mógł dać wyraz jako dziennikarz. Wśród podejmowanych na łamach prasy tematów dominowała polityka i historia najnowsza³⁹. Jako dziennikarz miał okazje spotkać się z czołowymi politykami narodów słowiańskich Stjepanem Radiciem⁴⁰, Aleksandrem I, Tomášem Masarykiem, Edvardem Benešem,

³² S. Grudzień, „Prof. Henryk Batowski – działalność i twórczość”, s. 21.

³³ Oddział Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej (Rkps BJ) Koresp. T. Lehra-Splawińskiego A-C Przyb. 459/73, H. Batowski do T. Lehra-Splawińskiego 19 II 1930.

³⁴ H. Batowski, „Do widzenia w Polsce. I Zjazd Filologów Słowiańskich”, *Słowo Polskie* 1929 nr 287, s. 5-6; H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym”, s. 10-13; J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego”, s. 79, 80.

³⁵ H. Batowski, „Do widzenia w Polsce”, s. 5-6.

³⁶ J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego”, s. 81.

³⁷ H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym”, s. 14-15.

³⁸ H. Batowski], „U Słowian”, *Mysł Narodowa* 1928 nr 13 s. 197.

³⁹ S. Grudzień, „Henryk Batowski a współpraca słowiańska”, s. 35-54.

⁴⁰ S. Grudzień, „U krugu hrvatskih”, s. 71-72.

Andrejem Hinką i Milanem Hodžą, a także obserwować proces Vojtecha Tuki oraz obrady konferencji bałkańskich⁴¹.

Pragnienie przeorganizowania badań slawistycznych zawarł w ogłoszonym w 1932 r. Artykule postulującym konieczność powołania do życia w Polsce instytutu słowiańskiego. Słowianoznawstwu polskiemu zarzucił koncentrowanie się na lingwistyce przy zaniebaniu dyscyplin mogących mieć praktyczne wykorzystanie. Podkreślając światową renomę polskich językoznawców, zarzucił im ignorowanie potrzeby szerszenia wśród uczniów szerszych zainteresowań slawistycznych. Wynikające stąd zaniebania skoncentrował na niezajomości wiedzy na temat współczesności Słowiańszczyzny oraz jej historii najnowszej⁴². Warto zaznaczyć, że taką troskę o szerszą edukację studentów wykazywał Batowski, przynajmniej jako lektor języka serbskocchorwackiego⁴³.

Opowiadając się za wielostronnością badań przyszłego Instytutu, w pierwszym szeregu wymienił historie polityczną, społeczną, gospodarczą i kulturalną z historią literatury na czele. Zwrócił uwagę, że badanie współczesności musi być oparte na poznaniu przeszłości. Towarzyszyć temu miało eksponowanie polskich związków ze Słowiańszczyzną, zarówno mających miejsce w przeszłości jak i mogących zadzierzgnąć się w przyszłości⁴⁴. Wszystko to korespondowało z dorobkiem tak dziennikarskim, jak i naukowym odzwierciedlonych w takich pracach jak *Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców* z 1928 r., *Wzajemność słowiańska. Problemy polityczne i kulturalne w przeszłości i terażniejszości* oraz *Masaryk a Polska* z 1930 r. czy *Unja czesko-słowacka* z 1931 r.

Do idei Instytutu Słowiańskiego w Polsce powrócił podczas II Międzynarodowego Zjazdu Sławistów odbytego w 1934 r. W Warszawie i Krakowie. Tematyce tej poświęcił jeden ze swych trzech referatów. W poruszonym kontekście zwrócił uwagę na potrzebę prowadzenia wszechstronnych badań slawistycznych, za priorytetowe uznając dziedziny dotychczas zaniebane⁴⁵. Nie miał wątpliwości, że na początek należy położyć nacisk na nauki społeczne, w tym historię gospodarczą, co ciekawe

⁴¹ S. Grudzień, „Prof. Henryk Batowski – działalność i twórczość”, s. 20.

⁴² H. Batowski, „Kilka uwag o potrzebie, zadaniach i organizacji przyszłego instytutu słowiańskiego w Polsce”, *Nauka Polska* 15, 1932 s. 307 <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/21030?id=21030> [navštívěno 29. 7. 2020]

⁴³ *Spis Wykładów na rok akad. 1933/34*, Lwów 1933, s. 60-61; *Spis Wykładów na rok akad. 1934/35*, Lwów 1934, s. 59-60.

⁴⁴ H. Batowski, „Kilka uwag”, s. 309.

⁴⁵ H. Batowski, „O potrzebie, zasadach i organizacji Instytutu Słowiańskiego w Polsce, in: *II Międzynarodowy Zjazd Sławistów (Filologów Słowiańskich). Księga Referatów. Sekcja III Kulturalno-Społeczna. Sekcja IV Dydaktyczna*, Warszawa 1934, s. 13 <https://>

zaraz po nich wymieniając kwestie przyrodnicze⁴⁶. Pozostałe referaty, również odzwierciedlające preferowaną przez Batowskiego ideę różnorodności sławistyki, traktowały o leksykografii lużyckiej⁴⁷ oraz dziejach stosunków literackich polsko-serbskich⁴⁸.

Przedwojenna aktywność na polu literaturoznawstwa

Ten ostatni temat najlepiej opisywał wiodący nurt ówczesnych badań Polaka. Zainicjowały go prace nad polskim przekładem *Górskiego wieńca*, rozpoczęte latem 1930 r.⁴⁹ Potrzebę dokonania tłumaczenia motywował pragnieniem napisania monografii dzieła, którą w przyszłości planował przedstawić, jako habilitację⁵⁰. Zamierzenie zostało zrealizowane, choć nie jako praca dyplomowa, z perspektywy czasu okazując się najważniejszym wydarzeniem stosunków polsko-czarnogórskich dwudziestolecia międzywojennego⁵¹.

Współcześnie wyróżniane są również dokonania Batowskiego na niwie sławistyki zachodniosłowiańskiej⁵², szczególnie wiele publikacji poświęcające polsko-czeskim kontaktom literackim⁵³. Punkt widzenia badaczy z ostatnich dziesięcioleci koresponduje z wysoką samooceną z lat 30. Uzasadniając pragnienie wyrażenia opinii na temat słowiańskich partii Literatury Powszechnej Trzaski, Everta i Michalskiego,

polona.pl/item/ksiega-referatow-sekcja-3-kulturalno-spoleczna-sekcja-4-dydaktyczna-recueil-des,OTI4OTgyODE/23/#info:metadata [navštiveno 29. 7. 2020].

⁴⁶ Tamtéž, s. 14.

⁴⁷ R., „Lužice na II. Mezinárodním Jezdu slovanských filologů v Polsku”, *Česko-Lužický Věstník*, 1934, č. 8, s. 64; J. Páta, „O lužickosrbske literarni historii a kritice”, *Slavia*, 14, 1936-1937, s. 149.

⁴⁸ *II Międzynarodowy Zjazd Sławistów (filologów słowiańskich). Program prac zjazdu*, s. 22, 35; J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego”, s. 81-82.

⁴⁹ Rkpś BJ Koresp. T. Lehra-Splawińskiego A-C Przyb. 459/73. H. Batowski do T. Lehra-Splawińskiego 13 VII 1930.

⁵⁰ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. II/46, [H. Batowski, Sprawozdanie]. Stypendjum Funduszu Kultury Narodowej [1931].

⁵¹ K. Wrocławski, *Polska i Czarnogóra. Biobibliografia, komentarze*, Warszawa 2007, s. 192.

⁵² J. Zarek, „Henryk Batowski”, s. 65-69.

⁵³ P. Posledni, „Recepcja literatury czeskiej w Polsce”, in: H. Janaszek-Ivaničová (ed.), *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przełomów 1890-1990. Przewodnik encyklopedyczny*, T.2. *Literatura czeska*, Katowice 1994, s. 479; J. Śliziński (ed.), *Stosunki literackie polsko-czeskie i polsko-słowackie 1890-1939*, Wrocław 1978, s. 78-79, 123, 124, 132-133, 157, 204, 308.

bez fałszywej skromności Batowski pisał “pochlebiam sobie, że tu we Lwowie lepszego recenzenta ode mnie do tej rzeczy nie ma”⁵⁴.

W 1932 r. Uznał siebie za jedyne go w Polsce znawcę stosunków literackich polsko-słowiańskich w dobie romantyzmu⁵⁵, a z Mickiewiczem związał swoje plany habilitacyjne⁵⁶, które przybrały ostateczny kształt dwa lata później⁵⁷. W kwietniu 1936 r. Złożył na Uniwersytecie Jagiellońskim podanie o habilitację z zakresu dziejów literatur słowiańskich i prądów kulturalnych w Słowiańszczyźnie na podstawie dzieła *Mickiewicz a Słowianie do r. 1840*⁵⁸.

Praca spotkała się jednak z nieprzychylnym przyjęciem recenzentów. O jej odrzuceniu jako podstawy do habilitacji przesądziło negatywne stanowisko Stanisława Pigonia i Stefana Kołaczковского⁵⁹. Do niepowodzenia przyczyniała się opinia Aleksandra Brücknera, który wytknął ocenianemu dziełu niewnoszenie nowych faktów⁶⁰. Drugim z wysuwanych zarzutów było podważanie przynależności dzieła do dziedziny historii literatur słowiańskich⁶¹. Trzeba podkreślić, że i wówczas nie brakło pozytywnych ocen uczonych, tak polskich⁶², jak i zagranicznych⁶³. Obecnie monografia, wraz z jego całą twórczością dotyczącą Mickiewicza, uznawana jest za trwały wkład do historycznoliterackiej slawistyki okresu międzywojennego⁶⁴.

⁵⁴ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/29, H. Batowski do J. Gołąbka 21 III 1934.

⁵⁵ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/54, H. Batowski do A. Belicia 12 XII 1932.

⁵⁶ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/58, H. Batowski do M. Murki 15 VII 1932; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/54, H. Batowski do Funduszu Kultury Narodowej 28 X 1932.

⁵⁷ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/28, H. Batowski do zarządu FKN 12 III 1934.

⁵⁸ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. III/3, H. Batowski do Rady Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie 15 IV 1936.

⁵⁹ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/15, H. Batowski do F. Iłešića 10 II 1937.

⁶⁰ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/13, H. Batowski do W. A. Francewa 28 XI 1936; LA PNP fond W.A. Francewa, H. Batowski do W. A. Francewa 28 XI 1936.

⁶¹ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/11, H. Batowski do M. Murki 28 XI 1936.

⁶² ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/11, [J. Krzyżanowski] do H. Batowskiego 10 VI 1936.

⁶³ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/13, W. A. Francew do H. Batowskiego 18 XII 1936.

⁶⁴ J. Magnuszewski, „Międzywojenny dorobek literackiej slawistyki zachodnio- i południowosłowiańskiej w zakresie syntez ogólnosłowiańskich, historii poszczególnych literatur tego obszaru i porównawczych badań nad nimi”, in: S. Urbańczyk – M. Basaj (ed.), *Słowianoznawstwo w okresie międzywojennym 1918-1939*, część pierwsza, Wrocław [etc.] 1989, s. 76.

Przedwojenna aktywność naukowa na polu historii

Równocześnie od początku lat trzydziestych Batowski mógł się pochwalić sporym dorobkiem historycznym⁶⁵. Swoje zainteresowania naukowe potwierdził wstępując do oddziału lwowskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego (PTH)⁶⁶. Na jego forum występował z referatami poświęconymi stosunkom słowacko-węgierskim⁶⁷, W 1933 r. Wysunął propozycję wygłoszenia odczytów dotyczących m. In. Dziejów Bułgarii⁶⁸. W tym samym czasie rozpoczął współpracę z organem PTH, „Kwartalnikiem Historycznym” w roli sprawozdawcy periodyków z Zachodniej i Południowej Słowiańszczyzny⁶⁹. Dawał wówczas do zrozumienia, że czuje się profesjonalnym historykiem⁷⁰.

W przeświadczeniu uczonego „Kwartalnik” był czołowym polskim czasopismem zajmującym się badaniem przeszłości Słowian. Na tym samym polu podkreślił znaczenie *Słownika starożytności słowiańskich*, którego redaktorem był Franciszek Bujak⁷¹. Batowski został sekretarzem⁷² naukowym i kancelaryjnym tego wydawnictwa⁷³. Okres ich współpracy należy uznać za szczególnie ważny etap edukacji historycznej

⁶⁵ „Wykaz najważniejszych publikacji historycznych prof. dra hab. Henryka Batowskiego”, oprac. I. Stawowy-Kawka, in: *Z dziejów Europy środkowej w XX wieku. Studia ofiarowane Henrykowi Batowskiemu w 90 rocznicę urodzin*, Kraków 1997, s. 12; J. Zarek, „Henryk Batowski”, s. 65; A. Peretiatkowicz – M. Sobeski, *Współczesna kultura polska. Nauka, literatura, sztuka. Życiorysy uczonych, literatów i artystów z wyszczególnieniem ich prac*, Poznań -Warszawa 1932, s. 9.

⁶⁶ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/57, H. Batowski do Zarządu Oddziału lwowskiego Polskiego Tow. Hist. 10 lub 11 V 1932.

⁶⁷ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/57, Zaproszenie. Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział lwowski 5 II 1932.

⁶⁸ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/51, H. Batowski do [S. Zakrzewskiego] (Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział lwowski) 19 X 1933.

⁶⁹ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/50, Redakcja *Kwartalnika Historycznego* do H. Batowskiego 25 III, 24 V 1933.

⁷⁰ H. Batowski, [rec.:] Houdek F., „Vznik hraníc Slovenska”, Bratislava 1931, *Kwartalnik Historyczny* 1933, s. 306.

⁷¹ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a.I/47, [H. Batowski], „Ostatnie prace w dziedzinie badań dziejów Słowiańszczyzny w Polsce” 2 X 1935; H. Batowski, „Aus der polnischen Slavistik“, *Slavische Rundschau* 1936, s. 109-110.

⁷² S. Grudzień, „Prof. Henryk Batowski – działalność i twórczość”, s. 20.

⁷³ H. Batowski, „List w sprawie Słownika Starożytności Słowiańskich”, *Przegląd Zachodni* 1954, nr 3-4, s. 612.

Batowskiego. Z perspektywy czasu do grona swoich mistrzów zaliczył właśnie Bujska⁷⁴, a nie historyków, na których seminaria uczęszczał.

W tym miejscu warto przywołać broszurę *Uwagi o zagadnieniu "Dziejów Słowiańszczyzny"*, poświęconą możliwości opracowania całościowej historii Słowiańszczyzny. Inaczej niż tacy uczeni jak Jan Baudouin de Courtenay, Waclaw Lednicki i Marcelli Handelsman, uznał takie ujęcie za możliwe, wprawdzie w połączeniu z dziejami całej Europy Wschodniej⁷⁵, jednak nie zamykając Słowiańszczyzny w historii tej części kontynentu. Dla swej koncepcji pozyskał, jeśli nie poparcie, to przynajmniej uznanie sporego grona uczonych polskich i słowiańskich⁷⁶.

Opisana dyskusja przyczyniła się do intensyfikacji kontaktów z bardzo cenionym przez Batowskiego Jaroslavem Bidlą⁷⁷. Do szerszego grona wybitnych uczonych zagranicznych, zaznajomionych z Polakiem należał Chorwat Ferdo Šišić⁷⁸. Zresztą Batowski szczylił się, że "[...] wszyscy bodaj ważniejsi historycy Zagrzebia, Białogrodu, Sofii i Bukaresztu to moi dobrzy znajomi"⁷⁹. W 1935 r. Kazimierz Tyszkowski, sekretarz generalny VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, zwrócił się do Batowskiego z prośbą o zabranie głosu w dyskusji nad referatem Handelsmana⁸⁰ „Polityka słowiańska w Polsce XVIII i XIX wieku”. Propozycja została przyjęta, a uczestnictwo uczonego w zjeździe stało się kolejnym przejawem rosnącego zainteresowania historią⁸¹.

Trzeba podkreślić, że zaprezentowana aktywność odnosi się tylko do samego lwowskiego okresu życia Batowskiego. Jego dorobek z tego czasu sprawia, że współcześni badacze historiografii nie tylko uważają go za profesjonalnego historyka, ale ponadto za wyróżniającego się w lokalnym środowisku uczonego. Przede wszystkim był pionierem badań w zakresie dziejów powszechnych⁸². Ponadto na miejscowym

⁷⁴ „Dziewięćdziesięciolecie prof. Henryka Batowskiego”, *Alma Mater* 1997, nr 5, s. 36; „Sylwetka Jubilata”, in: *Z dziejów Europy Środkowej*, s. 6.

⁷⁵ H. Batowski, *Uwagi o zagadnieniu "Dziejów Słowiańszczyzny"*, Lwów 1933 s. 1-10.

⁷⁶ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/50, H. Batowski do Oskara Haleckiego 6 X 1933.

⁷⁷ M. Đurčanský – S. Grudzień, „Vzájemná korespondence”, s. 99-118.

⁷⁸ S. Grudzień, „U krugu hrvatskih”, s. 72.

⁷⁹ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/36, H. Batowski do M. Kukiela (Muzeum Czaratorskich) 26 XI 1935.

⁸⁰ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/37, K. Tyszkowski (VI Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Wilnie) do H. Batowskiego 2 VII 1935.

⁸¹ H. Batowski, [Głos w dyskusji], in: *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, 17-20 września 1935 r. 2, Protokoły*, Lwów 1936, s. 44-45.

⁸² J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Rzeszów 2012, s. 215.

gruncie należał do uczonych, którzy utrzymywali najżywsze kontakty z zagranicznymi instytucjami naukowymi⁸³, a w szerszej, ogólnokrajowej skali wyróżniali się skupianiem swych zainteresowań badawczych na Słowiańszczyźnie⁸⁴ oraz historii politycznej⁸⁵.

Nic dziwnego, że mając takie dokonania naukowe, a równocześnie uważając się za specjalistę od szeroko pojętego słowianoznawstwa⁸⁶, Batowski jeszcze we Lwowie nosił się z zamiarem napisania drugiej, historycznej pracy habilitacyjnej. Chciał ją wówczas poświęcić polityce wschodniej i słowiańskiej Adama Czartoryskiego⁸⁷. Do tego planu powrócił już w Krakowie, niebawem po odrzuceniu pracy o Mickiewiczu. Na początku 1937 r. Doszło do uzgodnienia, że habilitacja ma dotyczyć nowożytnych dziejów Słowian. Głównym referentem został Władysław Konopczyński⁸⁸. Z perspektywy czasu Batowski zdecydowanie najwyżej ocenił jednak wsparcie naukowe Józefa Feldmana⁸⁹. Przedstawiona w 1939 r. Jako praca habilitacyjna monografia *Podstawy sojuszu bałkańskiego 1912 roku* spotkała się z pozytywnymi recenzjami Feldmana⁹⁰ i Władysława Semkowicza⁹¹. Natomiast Jan Dąbrowski poddał krytyce dorobek naukowy Batowskiego, zarzucając większości prac historycznoliteracki lub publicystyczny charakter⁹². Jego votum separatum sprawiło, że Batowski nie otrzymał przed wojną docentury⁹³. Dnia 23 czerwca 1939 r. Zapadła uchwała Rady Wydziału,

⁸³ Tamtéž, s. 121.

⁸⁴ Tamtéž, s. 183.

⁸⁵ Tamtéž, s. 217, 219.

⁸⁶ H. Batowski do W. A. Francewa 28 XI 1936; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/14, H. Batowski do A. Chorowiczowej (“Świat i Życie”) 13 IV 1936.

⁸⁷ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/12, H. Batowski do F. Ilešiča 24 III 1936; ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/12, H. Batowski do O. Haleckiego 12 V 1936.

⁸⁸ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/15, H. Batowski do F. Ilešiča 10 II 1937.

⁸⁹ „Dziewięćdziesięciolecie”, s. 36; „Sylwetka Jubilata”, s. 6; ANPANiPAU, H. Batowski Jeszcze jedno wspomnienie o Józefie Feldmanie, in: H. Batowski do Redakcji *Tygodnika Powszechnego* 17 VII 1986.

⁹⁰ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ) WF II 121 Akta habilitacji H. Batowskiego, J. Feldman, [Ocena pracy habilitacyjnej Dra Henryka Batowskiego].

⁹¹ AUJ WF II 121 Akta habilitacji H. Batowskiego, W. Semkowicz, Ocena pracy habilitacyjnej Dra Henryka Batowskiego p.t. *Podstawy sojuszu Bałkańskiego 1912 r.*

⁹² AUJ WF II 121 Akta habilitacji H. Batowskiego, J. Dąbrowski, Ocena pracy habilitacyjnej Dra H. Batowskiego.

⁹³ ANPANiPAU sygn. K III-151, W. Konopczyński do H. Batowskiego 14 V 1948.

ale z powodu wojny jej zatwierdzenie przez senat uczelni i ministra nastąpiło dopiero 1 czerwca 1946 r.⁹⁴

Tematyka habilitacji korespondowała z innymi odcinkami naukowej aktywności Batowskiego z końca lat trzydziestych. W roku akademickim 1938/1939, gdy powierzono mu wykłady w istniejącej przy Wydziale Prawa UJ Szkole Nauk Politycznych (SNP), zadebiutował w roli pracownika naukowo-dydaktycznego. Ich cykl nosił tytuł „Zagadnienia bałkańskie”⁹⁵, podobnie jak późniejszy skrypt⁹⁶. Z kolei na odwołany z powodu wojny Międzynarodowy Kongres Sławistyczny w Belgradzie⁹⁷ przygotował referat pt. *Projet d'un dictionnaire de la Communauté Balkanique*⁹⁸.

Opisane dokonania wieńczyły międzywojenny wkład Batowskiego wniesiony do polskiej bałkanistyki⁹⁹. Trzeba je również uznać za wzbogacenie dorobku sławistycznego. Nie bez przyczyny bałkanistyka trafiła na obrady zjazdu sławistycznego, swym zakresem obejmowała przecież Jugosławię i Bułgarię. Z kolei słoweński uczony, filolog Fran Ilešič recenzując pracę habilitacyjną Batowskiego uznał go za czołowego historyka Słowiańszczyzny, następcę zmarłego dwa lata wcześniej Bidla¹⁰⁰.

⁹⁴ W. Marmon, „Hablitacje historyczne w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1918-1939”, in: J. Maternicki (ed.), *Środowisko historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, Warszawa 1986, s. 182.

⁹⁵ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/24, H. Batowski do Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych, 2 V 1938; Tamtéž, AUJ Organizacja wykładów SNP II 9, Akta Szkoły Nauk Politycznych; *Spis Wykładów. Rok Akademicki 1938/39*, s. 37.

⁹⁶ H. Batowski, *Zagadnienia bałkańskie*, Kraków 1939.

⁹⁷ H. Batowski, „Kongres sławistyczny, który się nie odbył”, *Życie Słowiańskie* 1947 nr 3, s. 105-106; J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego”, s. 84, 85.

⁹⁸ H. Batowski, *Projet d'un dictionnaire de la Communauté Balkanique*, in: *III Medunárodní Kongres Slavista (slovenskih filologa) 18-25 IX 1939 SaopšteHba i referati*, Beograd [1939] s. 187-188; J. Rusek, *Udział Henryka Batowskiego*, s. 86.

⁹⁹ J. Skowronek – M. Tanty, „Kraje Europy Południowo-Wschodniej w polskiej historiografii”, *Wiadomości Historyczne* 26, 1983, nr 1; M. Tanty, „Dorobek badań polskich nad nowszą historią krajów bałkańskich”, in: *Bałkanistyka Polska. Materiały z posiedzeń naukowych komisji bałkanistycznej przy Komitecie Słowianoznawstwa PAN w latach 1972-1973*, Wrocław [etc.] 1974; M. Tanty, „Dzieje krajów bałkańskich XIX i XX wieku w historiografii polskiej”, *Przegląd Humanistyczny* 1985, nr 11-12.

¹⁰⁰ ANPANiPAU sygn. K III-151 j.a. IV/19, F. Ilešič do H. Batowskiego 19 III 1939; F. Ilešič, „Osnove balkanskog saveza god. 1912 od Henrika Batowskog”, *Novosti* 1939, br. 218, s. 4.

Druuga wojna światowa

Na początek wojny i okupacji niemieckiej przypadł najdramatyczniejszy okres życia Batowskiego. Dnia 6 listopada 1939 r. Wraz z innymi uczonymi UJ został podstępnie aresztowany przez Niemców i do grudnia 1940 r. Był więziony w obozach koncentracyjnych, najpierw Sachsenhausen, a następnie Dachau¹⁰¹. Po zwolnieniu i powrocie do Krakowa wznowił aktywność naukową, i to na kilku polach. Przygotował kilkanaście rękopisów z zakresu slawistyki politycznej i historycznej m. In. „Czechosłowacja – zarys monograficzny” oraz „Polacy i Czesi – zarys stosunków”. Próbował realizować postulowaną przed wojną ideę powołania do życia ośrodka (instytutu) badań słowianoznawczych. W tym celu skupił wokół siebie grupę młodych adeptów nauki, swych dawnych studentów¹⁰². Pod kierunkiem Batowskiego powstały przygotowane przez nich rozprawy. Wreszcie wskrzesił, w ramach tajnego nauczania, zajęcia SNP UJ¹⁰³.

Powojenne postulaty wielodyscyplinarności slawistyki

Po zakończeniu wojny zaangażował się w „nowy ruch słowiański” stając się prominentnym działaczem kierującego nim Komitetu Słowiańskiego i redaktorem jego organu, miesięcznika „Życie Słowiańskie”¹⁰⁴. Z czasem pozycja Batowskiego była marginalizowana przez komunistów, a periodykowi zarzucono eksponowanie treści historycznych przy zaniedbywaniu ideowopolitycznych¹⁰⁵. Niemniej do końca lat czterdziestych to przede wszystkim na łamach „Życia Słowiańskiego” udało się ogłosić kilka ważnych artykułów poruszających naukowe aspekty słowianoznawstwa.

¹⁰¹ *Relacje pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego o ich losach osobistych i dziejach uczelni w czasie drugiej wojny światowej*, oprac. J. Michalewicz, Kraków 2005, s. 344.

¹⁰² Tamtéž, s. 345-346.

¹⁰³ Tamtéž, s. 346.

¹⁰⁴ L. S. Pręcikowski, „Polska w »nowym ruchu słowiańskim«. Z działalności Komitetu Słowiańskiego w Polsce w latach 1945-1947”, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica* 69, Łódź 2000, s. 173-190 <http://hdl.handle.net/11089/13530m> [navštíveno 29. 7. 2020]; M. Gruszczuk: „Działalność Komitetu Słowiańskiego w Polsce na tle ruchu nowosłowiańskiego po II wojnie światowej”, in: P. GasztoldSeń – Ł. Kamiński (ed.), *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2011. Referaty*, Warszawa 2012, s. 99–108 <http://www.polska1918-89.pl/pdf/dzialalnosc-komitetu-slowianskiego-w-polsce-na-tle-ruchu-nowo-slowiansk,4602.pdf> [navštíveno 29. 7. 2020].

¹⁰⁵ L. S. Pręcikowski, „Polska w »nowym ruchu słowiańskim«”, s. 189-190; M. Gruszczuk: *Działalność Komitetu Słowiańskiego*, s. 107–108.

W 1946 r. Propagował założenie z inicjatywy Komitetu, Instytutu Słowiańskiego w Polsce¹⁰⁶, wyrażając przekonanie, że kwestia ta jest już przesądzona¹⁰⁷. Podobnie jak dawniej w tym kontekście położył nacisk na badania współczesności odwołując się do francuskiego terminu *histoire contemporaine*. Oznaczało to postawienie akcentu na praktyczne aspekty kontaktów międzysłowiańskich, przeciwstawiając im aspekt humanistyczny reprezentowany głównie przez filologię¹⁰⁸.

W 1947 r. Informował, że plenum Komitetu Ogólnosłowiańskiego zaplanowało zwołanie międzynarodowego zjazdu słowianoznawczego, wychodzącego jednak poza ramy kongresów slawistów i niebędącego ich kontynuacją. Uczestnikami mieli być uczeni słowiańscy reprezentujący wszystkie dziedziny mogące naukowo zajmować się Słowianami. Tak rozumiany model oznaczał zerwanie z dotychczasową jednostronnością badań slawistycznych i ekskluzywnością filologów słowiańskich¹⁰⁹.

W obu publikacjach w sposób szczególny opowiedział się za przyznaniem pełnych praw naukowych historii najnowszej czy współczesnej Słowian z oburzeniem przywołując opinie gremiów naukowych sprowadzających takie badania do publicystyki¹¹⁰, co można odnieść do przykrych doświadczeń z Dąbrowskim.

W różnych tekstach podnosił także konieczność międzdziedzinowego dzielenia się wiedzą na temat Słowiańszczyzny. Był przekonany, że językoznawcom niezbędne jest korzystanie z osiągnięć reprezentantów innych dziedzin nauki¹¹¹, a tym z kolei konsultacje ze *słowianoznawcami, rozumianymi szerzej niż filolodzy-slawiści*¹¹². Ilustrując negatywne skutki ignorowania tej potrzeby wskazał na błędy dotyczące dziejów politycznych¹¹³ czy niedostatki w zakresie dziejów słowianoznawstwa. Ten ostatni przykład dał Batowskiemu sposobność wyrażenia przekonania, że słowianoznawstwo nie może być traktowane jako samodzielna dziedzina wiedzy, zaprezentowanie wszechstronnego obrazu Słowiańszczyzny przekracza możliwości pojedynczego badacza,

¹⁰⁶ L. S. Pręcikowski, „Polska w »nowym ruchu słowiańskim«,” s. 185.

¹⁰⁷ Batowski, „W sprawie Instytutu Słowiańskiego w Polsce”, *Życie Nauki* 1946, s. 195, 196.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 197

¹⁰⁹ H. Batowski, „Przed kongresem słowianoznawczym”, *Życie Słowiańskie* 1947, nr 10, s. 342.

¹¹⁰ H. Batowski, „W sprawie Instytutu”, s. 197; H. Batowski, „Przed kongresem”, s. 342.

¹¹¹ H. Batowski, „Przed kongresem”, s. 343.

¹¹² HAB. [H. Batowski], „O współpracę poszczególnych gałęzi nauki ze słowianoznawstwem”, *Życie Słowiańskie* 1947, nr 4, s. 142-143.

¹¹³ Tamtéž, s. 142.

a realizacja takiego zadania musi być rezultatem wspólnego wysiłku przedstawicieli różnych dziedzin nauki¹¹⁴.

Nie wszystkie swoje postulaty ogłaszał drukiem. W 1948 r. Zabiegał o reorganizację Studium Słowiańskiego UJ jako jednostki międzywydziałowej, a z powodu łączenia celów teoretycznych z praktycznymi, podległą ministerstwu oświaty i współdziałającą z ministerstwem spraw zagranicznych. Redukcji liczby katedr językoznawczych, przy zachowaniu przedmiotów filologicznych, miało towarzyszyć wprowadzenie historii, historii sztuki, prawa, politologii, ekonomii, geografii, etnografii i archeologii¹¹⁵.

Powojenna aktywność naukowa na polu slawistyki

Słowianoznawcze kompetencje naukowe Batowskiego znalazły potwierdzenie na polu akademickim i to w obrębie różnych jednostek na dwóch uniwersytetach. Prowadzone wykłady, przeważnie adresowane do studentów filologii, dotyczyły historii narodów słowiańskich¹¹⁶. W latach 1951-1961 pracował na Uniwersytecie Warszawskim na Wydziale Historycznym, a następnie na Wydziale Filologicznym przy Katedrze Filologii Słowiańskiej. Zatrudnienie na UJ trwające od zakończenia wojny do przejścia na emeryturę w 1977 r., oprócz kierunkowych zajęć z historii najnowszej¹¹⁷ czasowo obejmowało także Katedrę Filologii Słowiańskiej. Godna uwagi jest bohemistyka, gdzie w latach pięćdziesiątych nie tylko wykładał historię Czech, ale także wspólnie z lektorką Dobrosławą Bergową opublikował *Kieszonkowy słownik czesko-polski i polsko-czeski*. W tym kontekście warto również wymienić już samodzielne opracowanie *Podręcznika języka czeskiego* z 1950 r.¹¹⁸ I *Kieszonkowego*

¹¹⁴ H. Batowski, „W sprawie zakresu pojęcia „»słowianoznawstwa«”, *Życie Nauki* 1949, nr 40-42, s. 442-445; H. Batowski, [rec.:] Lehr-Splawiński T., *Zarys dziejów słowianoznawstwa polskiego*, Kraków 1948, „*Życie Słowiańskie*” 1949, nr 9, s. 544-546.

¹¹⁵ S. Grudzień, „Interdyscyplinarność”, s. 170.

¹¹⁶ *Spis wykładów na rok akademicki 1953/54*, Kraków 1953, s. 65, 78; *Spis wykładów na rok akademicki 1954/55*, Kraków 1955, s. 68, 77; *Spis wykładów na rok akademicki 1957/58*, Kraków 1957, s. 53, 123; *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów w roku akademickim 1958-1959*, Warszawa 1958, s. 87; *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów w roku akademickim 1959-1960*, Warszawa 1959, s. 95; *Skład Uniwersytetu i Spis Wykładów w roku akademickim 1960/1961*, Warszawa 1960, s. 120.

¹¹⁷ S. Grudzień, „Prof. Henryk Batowski – działalność i twórczość”, s. 22.

¹¹⁸ T. Z. Orłoś, „Pięćdziesięciolecie slawistyki krakowskiej jako samodzielnego kierunku studiów. Bohemistyka językoznawcza”, *Bohemistyka* 2002, nr 1, s. 68.

słownika słowacko-polskiego i polsko-słowackiego z 1959 r. Doceniana jest pionierska rola dwóch ostatnich wydawnictw¹¹⁹.

Dostrzega się także inspirujące ze względów metodologicznych, innowacyjne spojrzenie Batowskiego na literaturoznawczy dorobek slawistyczny¹²⁰. Do wystawienia tak pozytywnej oceny w zakresie literatur zachodniosłowiańskich przyczyniły się nowe, liczne prace o Adamie Mickiewiczu, a także *Wybór pism* Jana Kollara. W obu przypadkach Batowski rozwijał przedwojenne zainteresowania, nie ukrywając inspiracji czerpanych z dorobku swego praskiego profesora, Mariana Szyjkowskiego. Opublikowane w 1954 r. Opracowanie twórczości Kollara zawierało dokonany przez Batowskiego przekład rozprawy *O literackiej wzajemności*¹²¹, pierwszy w języku polskim¹²².

W ramach Biblioteki Narodowej, tej samej prestiżowej serii co dzieła Kollara, ukazały się *Wybory pism* Petara Petrovicia Njegoša z 1958 r. I Christo Botewa z 1960 r. Znacznie wyższa ranga artystyczna wystawiana współcześnie twórczości Czarnogórcza niż Bułgara harmonizuje z docenieniem udoskonalonego tłumaczenia *Górskiego wieńca* i wzorowej jakości opracowania¹²³. Z kolei mickiewiczowskie publikacje Batowskiego uważane są za istotny przyczynek zwłaszcza do polsko-bułgarskich stosunków literackich¹²⁴. Południowosłowiańskie badania literackie Batowskiego w sposób szczególnie odzwierciedlają doniosłość historii politycznej¹²⁵.

Dobór tematów i sposób ujęcia przez Batowskiego zagadnień literackich korespondował z jego wystąpieniami na IV Międzynarodowym Kongresie Slawistów zorganizowanym w Moskwie w 1958 r. Odnotował uzyskanie poparcia filologów dla powołania w przyszłości podsekcji dla badań historii narodów słowiańskich¹²⁶ i *włączenia takich studiów w merytorycznie uzasadnionym zakresie do prac Międzynarodowej Komisji Historii Słowianoznawstwa*¹²⁷. Referat *Historia polityczna jako tło początków*

¹¹⁹ J. Zarek, „Henryk Batowski”, s. 67-68.

¹²⁰ Tamtéž, s. 68-69.

¹²¹ Tamtéž, s. 65-66.

¹²² J. Kollar, *Wybór pism*, oprac. H. Batowski, Wrocław 1954, s.3.

¹²³ J. Kornhauser, „Henryk Batowski jako badacz literatur południowosłowiańskich”, s. 75-76.

¹²⁴ Tamtéž, s. 73.

¹²⁵ Tamtéž, s. 76-77.

¹²⁶ H. Batowski, „IV Międzynarodowy Kongres Slawistyczny w Moskwie”, *Kwartalnik Historyczny* 1959, nr 1, s. 309.

¹²⁷ H. Batowski, „IV Międzynarodowy Kongres”, s. 309; H. Batowski, „Międzynarodowa Komisja Historii Słowianoznawstwa (Filologii Słowiańskiej)”, *Slavia Occidentalis* 1961, s. 279.

*filologii słowiańskiej*¹²⁸ odzwierciedlał przeświadczenie Batowskiego, że znajomość dziejów politycznych jest konieczna do ukazania pełnego obrazu niektórych zagadnień słowianoznawczych¹²⁹.

W 1957 r. Batowski przygotował grunt dla opisywanych badań, inicjując powstanie i zostając przewodniczącym Komisji Historii Słowianoznawstwa w ramach Komitetu Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk (PAN)¹³⁰. W 1960 na forum komisji wyjaśnił, że przez słowianoznawstwo rozumie „[...] badanie Słowiańszczyzny jako całości oraz stosunków między narodami słowiańskimi, jak i między Słowianami a innymi narodami [...]”. Z kolei za zadanie komisji uznał badanie historii polskiego zainteresowania Słowiańszczyzną, stosunków międzysłowiańskich i problemu słowiańskiego, a także nastawienia narodu polskiego do tej kwestii. Stosunki bilateralne uznał jedynie za zagadnienie uzupełniające¹³¹. Warto podkreślić, że jako historyk stanął na czele gremium zdominowanego przez literaturoznawców i językoznawców¹³². Z czasem do współpracy dołączyli przedstawiciele kolejnych dyscyplin¹³³.

Batowski brał udział w dwóch kolejnych Międzynarodowych Kongresach Sławistów. W 1963 r. Sofii wystąpił z referatem *Rewolucyjna współpraca Słowian Zachodnich i Południowych w okresie powstania styczniowego*, a w 1968 r. W Pradze zaprezentował temat *Neoslawizm a stosunki polsko-rosyjskie i polsko-czeskie (1908-1914)*. W obu przypadkach reprezentacja polskich nauk historycznych była znacząca i, inaczej niż podczas obrad w Moskwie, Batowski nie był już ich jedynym przedstawicielem¹³⁴.

Dokonując w 1972 r. Przeglądu powojennych badań nad historią narodów słowiańskich XIX i XX wieku podtrzymał swoje kluczowe spostrzeżenia z minionego ćwierćwiecza¹³⁵. Nowością było podkreślenie wagi geografii historycznej, do której rozwoju

¹²⁸ H. Batowski, „Historia polityczna jako tło początków filologii słowiańskiej”, in: *Z polskich studiów slawistycznych. Prace historycznoliterackie na IV Międzynarodowy Kongres Sławistów w Moskwie 1958*, Warszawa 1958, s. 89-100.

¹²⁹ H. Batowski, „IV Międzynarodowy Kongres”, s. 307; H. Batowski, „Międzynarodowa Komisja Historii Słowianoznawstwa”, *Kwartalnik Historyczny* 1961, nr 1, s. 277-278.

¹³⁰ H. Batowski, „Międzynarodowa Komisja Historii Słowianoznawstwa (Filologii Słowiańskiej)”, *Slavia Occidentalis* 1961, s. 279; H. Batowski, „Międzynarodowa Komisja Historii Słowianoznawstwa”, *Kwartalnik Historyczny* 1961, nr 1, s. 277-278.

¹³¹ H. Batowski, „Międzynarodowa Komisja Historii Słowianoznawstwa (Filologii Słowiańskiej)”, *Slavia Occidentalis* 1961, s. 280.

¹³² Tamtéż, s. 281.

¹³³ H. Batowski, „Badania nad historią narodów słowiańskich XIX i XX w. w okresie od r. 1945”, *Pamiętnik Słowiański* 1972, s. 303.

¹³⁴ J. Rusek, „Udział Henryka Batowskiego”, s. 80.

¹³⁵ H. Batowski, „Badania nad historią”, s. 297-304, 314.

przyczynił się opracowując mapę ścienną *Kraje Słowiańskie w XIX i XX wieku* i współtworząc przygotowywany wówczas *Atlas historyczny świata*¹³⁶. Odnotował, że najwięcej publikacji polscy historycy poświęcili Słowianom Wschodnim¹³⁷, a najmniej Południowym¹³⁸. Odnosząc się do prac dotyczących Czechosłowacji, wymienił dzieła swoje i swoich współpracowników lub uczniów czyli Mariana Zgórnika, Aliny Szklarskiej-Lohmannowej oraz Michała Pułaskiego¹³⁹. Dokonując podsumowania uznał, że wprawdzie na polu słowianoznawstwa historiografia polska ustępuje stopniem dorobku uczonego czeskim i sowieckim, niemniej w porównaniu z okresem przedwojennym nastąpił znaczący progres. Dla dalszej poprawy opisanego bilansu postulował stworzenie zakładów historii powszechnej zajmujących się Słowianami Zachodnimi i Południowymi¹⁴⁰.

Omówiony artykuł przeglądowy powstał, gdy Batowski rozstawał się już w swych badaniach ze słowianoznawstwem historycznym, a tym bardziej ze slawistyką sensu stricto, czego pożegnalnym akcentem było wznowienie obu, wcześniej wspomnianych słowników językowych¹⁴¹. Z kolei w 1980 r. Po raz ostatni nawiązał do bogatego dorobku literaturoznawczego. Ukazał się wówczas zbiór tłumaczeń artykułów poświęconych wieszczowi, które przed laty zostały opublikowane w różnych językach słowiańskich¹⁴². Nie przeszkodziło to w systematycznym uwzględnianiu twórczości Batowskiego w przeglądach slawistycznych badań historycznoliterackich¹⁴³. Na rok przed śmiercią, wspomnieniem o pierwszym zjeździe slawistów, odniósł się do początków swej słowianoznawczej biografii. Okazję stworzył zorganizowany wówczas w Krakowie XII Międzynarodowy Kongres Slawistów¹⁴⁴.

¹³⁶ Tamtéž, s.304.

¹³⁷ Tamtéž, s.307-312.

¹³⁸ Tamtéž, s.314.

¹³⁹ Tamtéž, s.313.

¹⁴⁰ Tamtéž, s.315.

¹⁴¹ H. Batowski, *Kieszonkowy słownik słowacko-polski i polsko słowacki*, cz. 1-2, Warszawa 1972; D. Bergová – H. Batowski, *Kieszonkowy słownik czesko-polski i polsko-czeski*, Warszawa 1973.

¹⁴² H. Batowski, *Ze słowiańskich mickiewiczianów. Przyczynki historyczne o stosunku Adama Mickiewicza do narodów słowiańskich*, Warszawa 1980.

¹⁴³ M. Jakóbiec, „Ćwierć wieku slawistyki historyczno-literackiej w Polsce Ludowej”, *Pamiętnik Słowiański* 1972, s. 341; M. Bobrownicka, „25 lat literaturoznawstwa zachodnio-południowosłowiańskiego w Polsce Ludowej”, *Slavia Occidentalis* 1972, s. 26; M. Bobrownicka, „Polska slawistyka literaturoznawcza lat siedemdziesiątych (1970-1980)”, *Slavia Occidentalis* 1983, s. 6. M. Bobrownicka, „Z perspektywy półwiecza. Polska slawistyka literaturoznawcza lat 1945-1995”, *Pamiętnik Słowiański* 1995/1996, s. 6-7

¹⁴⁴ H. Batowski, „Wspomnienie o pierwszym”, s. 7-15.

Ciężar badań naukowych Batowskiego zdecydowanie przesunął się ku dziejom dyplomacji. Jednak i na tym polu można odnotować stałą obecność bilateralnych lub multilateralnych stosunków międzysłowiańskich, najwyraźniej widocznych w pracach poświęconych polityce zagranicznej Polski i Czechosłowacji¹⁴⁵. Ich ważnym uzupełnieniem były wieloletnie bogate kontakty naukowe, osobiste i instytucjonalne, po 1989 r. Realizowane w ramach Polskiej Akademii Umiejętności¹⁴⁶.

Wśród polskich uczonych XX wieku Henryk Batowski wyróżniał się stopniem rozpiętości swych zainteresowań słowiańskich. Obejmowały one przede wszystkim historię i filologię, a twórczości reprezentującej uprawiane dyscypliny towarzyszyła naukowa refleksja nad obliczem slawistyki, której motywem przewodnim była wielodyscyplinarność. Dopelnieniem dokonań badawczych była bogata publicystyka.

Summary

The article presents Henryk Batowski's (1907-1999) scientific biography in the field of Slavonic studies. He completed his studies at Jan Kazimierz University and Charles University with a doctorate in Czech linguistics. Then he was doing research in literary studies and conducted language courses in Slavonic languages. Finally, Batowski habilitated in history. He wrote many publications about history of Slavs and lectured about them at the University of Warsaw and at Jagiellonian University. He emphasised the role of political history in Slavonic studies. Throughout his career, he insisted that Slavonic studies must be multidisciplinary, and this multidisciplinaryity should include its use for practical purposes.

Correspondence:

Dr. Sebastian Grudzień

Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego
al. Mickiewicza 22, 30-059 Kraków

Email: sebastian.grudzien@uj.edu.pl

¹⁴⁵ Do najnowszych należy artykuł: H. Batowski, „Stosunki polsko-czeskie i polsko-słowackie, polsko-czechosłowackie i polsko-czesko-słowackie 1919-1939”, in: *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918-1945*, red. E. Orłof, Rzeszów 1992, s. 9-17.

¹⁴⁶ S. Grudzień, „U krugu hrvatskih”; S. Grudzień, „Historycy Republiki Czeskiej a Polska Akademia Umiejętności (1989-2014)”, in: *Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy Środkowej i Wschodniej*, Praha 2016, s. 113-118; S. Grudzień, „Jaroslav Valenta a historycy polscy w zbiorach Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie”, *Historia Slavorum Occidentis*, 2015, nr 1 (8), s. 236-248.

Zvláštní číslo časopisu *Centaurus: Histories of Epidemics in the time of Covid 19*. Spotlight issue 62, 2020, č. 2

Časopis *Centaurus*, jenž je oficiálním časopisem *European Society for the History of Science*, vydal v polovině tohoto roku v reakci na probíhající pandemii covid-19 speciální číslo krátkých textů reflektujících tuto pandemii a pandemická onemocnění v historickém kontextu. Toto „zvláštní číslo pro zvláštní dobu“, jak jej editoři Erica Charters a Koen Vermeir sami nazývají, začalo vznikat již týden poté, co WHO oficiálně označila onemocnění covid-19 za pandemii. Číslo je složené z celkem 15 textů, které jsou zařazeny v kategorii *spotlight*, tedy kratších textů zaměřených na určité specifické téma, a jako autoři tohoto speciálního čísla byli vybráni odborníci z různých oborů historie vědy a medicíny.

Jak může historie vědy a medicíny přispět k současným aktuálním otázkám a má vůbec nyní plnit tuto roli? Takovou otázku si editoři pokládali, když toto speciální číslo tvořili. Časopis *Centaurus* byl přitom v roce 1953 založen i s myšlenkou, že by historie vědy měla být zdrojem pro porozumění vědě a společnosti v současnosti, jak v prvním úvodníku časopisu napsal jeden ze zakladatelů, teoretický fyzik Léon Rosenfeld. Na jedné straně je sice nutné vyhnout se laciným historickým analogiím, na druhé straně ovšem porozumění komplexním společenským jevům – jako je například současná pandemie – musí nutně těžit z analýzy historické zkušenosti a dobových proměn vědy a společnosti. Každý z autorů tohoto zvláštního čísla se do tématu pustil se svou vlastní metodou a odborností. Některé texty nabízejí úzce zaměřenou studii, jiné jsou naopak přehledovým srovnáním anebo jen zamýšlením nad určitou paralelou. Všichni autoři ale mají na paměti jedno – virus a pandemie nejsou jen biomedicínský problém. Tvoří složitou souhru mezi zdravím, biologií a společností a jakákoliv reakce společnosti na krizi je vždy zakotvena ve společenských institucích, které mají své historické kořeny. Ústřední myšlenkou tohoto čísla tak je, že pandemie nejsou pouze funkcí patogenů, ale také funkcí společnosti, dobového vědeckého zkoumání, interpretace nemoci a zdraví, nosologických jednotek nemocí a v neposlední řadě také politických důsledků spojených s všeobjímajícím dosahem pandemie.

Tak například studie B. Pougeta k choleře v 19. století ukazuje, jaké nemoci jsou „hodny“ označení pandemie, jak se proměňovaly různé teorie šíření nákazy a jaký měly vliv na politická rozhodnutí své doby. Je to také zdroj pro pochopení vývoje epidemiologie do dnešní doby, a tedy i základu té tradice, která s námi skrze dávnou epidemii cholery přežívá dodnes. V čem ovšem epidemie cholery v 19. století připomíná podle Pougeta současnou situaci – a je to zřejmě znak většiny epidemických událostí každé doby –, je fakt, že dobová, stejně jako dnešní věda při vypuknutí nemoci tápala zcela ztracená ve tmě. I když dnes jsme naprosto bezpečně schopni rozlišit původce virových a bakteriálních onemocnění a máme k dispozici obsáhlá

kompendia patogenních genomů nebo jejich antigenních struktur, při novém onemocnění tápeme ve stejné tmě jako odborníci potýkající se s cholerou před více než sto lety. Mikrobiologové sice rychle identifikovali původce covid-19 jako virus z čeledi *Coronaviridae*, ale jeho detailní strukturu, klinické projevy a možnosti léčby neznáme zcela přesně ani rok po vypuknutí pandemie. V tomtéž článku B. Pouget připomíná různé reakce na epidemie cholery evropských států a ukazuje, jak i dnes v době globální propojenosti a mezinárodních zdravotnických organizací je v momentě krize jakákoliv propojenost spíše formální a potácí se někde mezi udržením suverenity a tvorbou společné zdravotní politiky.

Část dnešních odborníků na epidemiologii navíc čekala příchod nové pandemie z poněkud jiné oblasti. To ukazuje esej Briana Dolana, který argumentuje, že virologie do letošního roku děsil spíše nový kmen viru chřipky, u kterého se obávali ztráty účinnosti vakcín a potenciálně rychlého šíření. Matematické modely a predikce nového kmene chřipky tak částečně upozadily nebezpečí, které se zjevilo překvapivě a nečekaně ze zcela jiného zdroje. Vlády a zdravotní odborníci se chystali na jiného protivníka a snahy předběhnout patogeny a předejít pandemii vyšly naprázdno. Mohlo by se tak zdát, že současná věda se znalostí imunologie a statistiky na tom v prvotní reakci na nenadálou a neznámou událost není o nic lépe než naši předkové z dob dávno minulých. Přitom prvotní opatření při vypuknutí neznámé choroby jsou dnes i v minulosti stejná bez ohledu na to, jak moc známe biologickou podstatu jejího původce. V eseji Johna Hendersona můžeme současná opatření srovnat s raně novověkou Itálií a Anglií, které se potýkaly s epidemií moru. Opatření těchto společností se od těch dnešních nijak výrazně nelišila, a to i přesto, že představy raně novověkého Evropana o zdraví, nemoci a epidemii byly zcela odlišné od těch dnešních. Pozoruhodně vzhledem k naší (ne)znalosti koronaviru působí také srovnání pandemie koronaviru s epidemiemi moru v textu N. Varlika, který se mimo jiné věnuje ústupu moru ve Francii počátkem 18. století a ukazuje, že ačkoliv se v dobové kultuře a politice ujalo přesvědčení, že mor byl poražen politickými a epidemiologickými opatřeními, ústup této nemoci byl ve skutečnosti zřejmě více závislý na původci samotném a nikoliv na lidských opatřeních.

Z jiné oblasti je například esej M. Pellingové, která se věnuje původu a užívání spojení epidemické onemocnění a endemická onemocnění v historii a naznačuje, že tato spojení byla používána podle toho, jak byla nemoc, která je způsobuje, právě vnímána v dobovém kontextu. Každé nemoci je vlastní určitý „počet mrtvých“, který je považován za normální a přirozený a společnost lépe vnímá chronická onemocnění, která mají v součtu větší počet mrtvých, než epidemická nebo pandemická onemocnění, které sice vypuknou s velkou silou, ale díky svému relativně krátkému trvání si na konto připíší menší počet mrtvých. Zdravotníci, epidemiologové i veřejnost se tak spíše ve svém uvažování řídí excesivními nárůsty počtu obětí než vážností nemoci v dopadu na veřejné zdraví. Autorka tento argument

ukazuje na dvou případech, epidemii moru v Londýně 17. století a epidemiích cholery v 19. století.

Tematický rozsah studií je na jedné straně dobrou ukázkou komplexnosti přístupu ke studiu pandemií, na druhé straně tato roztržitost nenabízí ucelený pohled na pandemii a její historii, autoři se zabývají jinými časovými údaji, jinou problematikou i z různých výchozích hledisek. Některé texty sice tvoří zajímavý celek, ale jiné působí osamoceně a bez jasného závěru. Předkládané číslo – které vzniklo velmi rychle za necelé dva měsíce – tak není hotovou publikací ke srovnávací historii epidemií nebo pandemie covid-19, ale spíše ukázkou toho, jak lze podobně komplexní jev, jako je světová pandemie, studovat a přistupovat k němu v celé jeho šíři. Přístup Charters a Vermeir v tomto zvláštním čísle *Centaury* může být užitečným návodem ke studiu pandemie onemocnění covid-19 v následujících letech a k vytvoření obsáhlejší publikace zaměřené čistě jen na současnou pandemii poté, co se – doufejme – jednou sama stane minulostí.

PETR HAMPL

Markus Giger, Hana Kosáková, Marek Příhoda (Eds.)

Střední, jižní a východní Evropa a rok 1918: společenské a mezinárodní souvislosti

Brožovaná, 145 x 210, 170 stran, cena: 179,-

Publikace navazuje na sérii publikací projektu Konference mladých slavistů spojeného s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy. 11 textů od účastníků již čtrnáctého konferenčního ročníku ze 7 zemí (Bulharsko, Česká republika, Chorvatsko, Polsko, Rusko, Slovensko, Ukrajina) je rozděleno do tří oddílů (Jazyk, Literatura, Dějiny a kultura). Jazykově (bulharština, čeština, chorvatština, polština, ruština, slovenština, ukrajinština) a tematicky různorodé odborné studie zasazují události a odkaz roku 1918 do širšího časového a teritoriálního rámce. Nehledě na různé výsledky procesu vyvolaných první světovou válkou a lety poválečnými spojují očekávání tehdejších politických elit i prostých lidí velkou část států střední, jihovýchodní a východní Evropy. Pro některé národy znamenal rok 1918 zisk vlastní státnosti, jiné národy získaly společně s vlastním státem i politická práva a občanské svobody, pro další byla tato dějinná etapa obdobím zklamaných nadějí. Pro všechny však zůstává vzpomínka na onu dobu pevně ukotvena v historické paměti.

Mirek Němec

Ve státním zájmu?

Národnostní problematika ve středním školství meziválečného Československa

Vázaná, 140 x 205 mm, 484 stran, cena: 449,-

Jak bylo koncipováno a s jakými problémy se muselo vypořádat střední školství v podmínkách multikulturní první Československé republiky? V odpovědi na centrální otázku studie autor chápe školy nejen jako výchovně-vzdělávací instituce, ale jako komplexní kulturní systém. Do něho se snaží proniknout na základě cílených sond k tématům jazykové výuky a dějepisu. Inspirován tzv. ‚histoire croisée‘ autor sleduje vztahy mezi státními orgány a představiteli jazykově rozdílných škol. Svou mnohovrstevnou analýzou problematiky školství názorně představuje komplexitu národnostní otázky v ČSR, hledá integrační potenciál státní politiky vůči jednotlivým národnostem a zamýšlí se nad důsledky výchovně-vzdělávacího procesu v jednotlivých národních diskurzích.

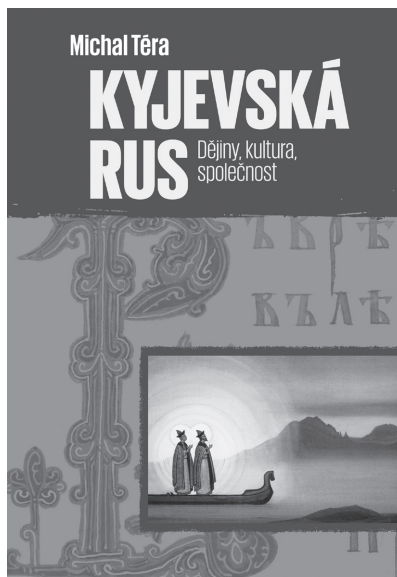
Michal Téra

Kyjevská Rus

Dějiny – kultura – společnost

Vázaná, 162 x 235 mm, 728 stran, cena 649,-

Kniha představuje dějiny Kyjevské Rusi od jejich počátků až do 13. století. Práce uvádí základní soubor pramenů a soudobé odborné literatury k dané problematice a seznamuje čtenáře s vývojem východní Evropy od nejstarších dob až do mongolského vpádu. Pozornost je věnována starověkým dějinám východní Evropy a antického Černo-moří, slovanské etnogenezi, turkickým kočovnickým říším v raném novověku, pronikání Skandinávů do východní Evropy, formování staroruského státu a jeho vývoji. Stranou nezůstává ani podoba staroruské společnosti, její struktura a proměny. Publikace se rovněž věnuje kultuře Kyjevské Rusi, podobě její architektury, vzdělanosti, církevní organizace a písemnictví. Jedná se o první originální českou práci na toto téma.

Nakladatelství Pavel Mervart

www.pavelmervart.cz

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume **LIII** – 2020

číslo / number **3**

Vedoucí redaktor Editor-in-chief	Tomáš Hermann (PřF UK, ÚSD AV ČR)
Výkonná redakce Executive editors	Lucie Strnadová, Petr Hampl
Jazyková redaktorka Language editor	Dagmar Magincová
Redakční rada Editorial board	Martin Dinges (Stuttgart, BRD), Helena Durnová (MU, Brno), Petr Hadrava (AV ČR, Praha), Ivan Jakubec (UK, Praha), Jan Janko (Praha), Milena Josefovičová (AV ČR, Praha), Vladimír Karpenko (UK, Praha), Stanislav Komárek (UK, Praha), Ladislav Kvasz (UK, Praha), Christoph Meinel (Regensburg, BRD), Milada Sekyrková (UK, Praha), Jan Surman (Uni-Erfurt, BRD), Petr Svobodný (UK, Praha), Michal Šimůnek (AV ČR, Praha), Martin Šolc (UK, Praha), Zdeněk Tempír (Praha)
Adresa redakce Editorial address:	Viničná 7, 128 00 Praha 2, [+420]605440966 dvt.redakce@gmail.com
DTP	Nakladatelství Pavel Mervart
Tisk / Print	H.R.G. spol. s r. o., Litomyšl
Distribuce	Informace o předplatném (CZ, SK) podá a objednávky přijímá redakce. Rozesílá DUPRESS. Please send all foreign orders to: MYRIS TRADE Ltd., P. O. Box 2, V Štíhlách 1311/3, 142 00 Prague 4, Czech Republic, e-mail: myris@myris.cz
Adresa Společnosti pro dějiny věd a techniky Address of the Society for the History of Sciences and Technology (Prague)	Ústav dějin UK a Archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1 [+420] 224491475, 224491468, roman.elner@ruk.cuni.cz
Bližší informace o časopisu a SDVT / More information on the journal and Society	
Web	http://sdvt.cz

© Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha 2020

ISSN 0300-4414

Časopis vychází s finanční podporou Akademie věd ČR.

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume LIII – 2020

číslo / number 3

DĚJINY VĚD A TECHNIKY jsou vědecký recenzovaný časopis zaměřený na původní články z dějin přírodních a exaktních věd, techniky a věd příbuzných. Vítána jsou také témata o aplikacích těchto věd (dějiny architektury, medicíny a umění, vztah vědy a společnosti, vědní politika atd.) i jejich přesazích ke společenským vědám, resp. statě o jednotlivých disciplínách v rámci teorie, filosofie a sociologie vědy, obecných, kulturních a intelektuálních dějin, dějin vzdělanosti, dějin idejí apod.

Časopis je vydáván od roku 1968. Vychází čtvrtletně jako členský časopis Společnosti pro dějiny věd a techniky (založena 1965) s finanční podporou Rady vědeckých společností ČR. Časopis byl zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR (schváleném Radou pro výzkum a vývoj 20. června 2008) a je v několika prestižních akademických databázích (ERIH, CEJSH ad.). Evidenční číslo v databázi Ministerstva kultury ČR je E 4961 (evidováno 1. 1. 1970).

Časopis uveřejňuje nejnovější výsledky původního výzkumu v podobě *článků*, zařazuje i *diskusní příspěvky* z této tematiky a *materiálová sdělení*, doplňuje je o *recenze* vyšších prací nebo jejich stručné anotace v rubrice *Zprávy z literatury* a v rubrice *Kronika* informuje o nedávných akcích z oboru. Přijímány jsou příspěvky v češtině i světových jazycích (angličtina, francouzština, němčina).

HISTORY OF SCIENCES AND TECHNOLOGY is a scientific peer-reviewed journal whose aim is to present original articles on topics from history of natural and exact sciences, technology, and related sciences. It also welcomes contributions on various applications of these sciences (history of architecture, medicine and arts, relations between science and society, science policy, and the like), their interface with social sciences and humanities, and articles on particular scientific disciplines within the conceptual framework of theory, philosophy, and sociology of science, eventually also general history, history of culture, history of ideas, education, etc.

The journal appears since 1968. It is published quarterly as a membership journal of the Society of the History of Sciences and Technology, which was founded in 1965, with the financial support of the Council of Scientific Societies of the Czech Republic. The journal is included in prestigious academic databases (ERIH, CEJSH, etc.) and registered in the database of the Ministry of Culture of the Czech Republic under the number E 4961 (filed on January 1, 1970).

This journal publishes the most recent results of original research in the form of *articles*, includes *discussions* on relevant topics and *material communications*, and complements the published material by *reviews* of publications or their brief abstracts in the section *Reports from Literature*. The *Chronicle* section informs our readership about recent events (e.g. conferences, exhibitions) in relevant fields. Contributions can be submitted in Czech or world languages (English, French, German).

